Uşaq ədəbiyyatı xəzinəsindən

Firidun bəy KÖÇƏRLİ

Biblioqrafiya

Azərbaycan Respublikası
Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi

F.Köçərli adına
Respublika Uşaq Kitabxanası

Uşaq ədəbiyyatı xəzinəsindən

Firidun bəy Köçərli

Biblioqrafiya

Bakı-2014

KBT Я19:Ш+Ш5(2=Аз)7-44я1
UOT 016:821.512.162+821.512.162

Tərtibçilər: **Nazilə Tahirova**
Lelya Qafarova

İxtisas redaktoru və buraxılışa məsul: **Şəhla Qəmbərova**

Ön sözün müəllifi: **Zaman Əsgərli,**
filologiya üzrə elmlər doktoru, professor

Redaktor: **Gülbəniz Səfərəliyeva,**
Əməkdar mədəniyyət işçisi

Firidun bəy Köçərli: biblioqrafiya /tərt. N.Tahirova, L.Qafarova; ixt. red. və burax. məsul Ş.Qəmbərova; red. G.Səfərəliyeva; Firidun bəy Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanası.- Bakı, 2014- 176 s.

Azərbaycanın görkəmli ədəbiyyatşünas alimi, tanınmış maarifpərvər, ictimai xadim, publisist-yazıçı, tənqidçi və tərcüməçi Firidun bəy Əhmədağa oğlu Köçərlinin həyat və fəaliyyətinin bütün dövrlərini əhatə edən biblioqrafiya iki hissədən ibarətdir. I hissədə F.Köçərlinin əsərləri; II hissə isə onun haqqında olan materiallar toplanmışdır.

Kitab ədəbiyyatşünas alimlər, tədqiqatçılar, kitabxanaçı-biblioqraflar və geniş oxucu kütləsi üçün nəzərdə tutulmuşdur.

ISBN 978 9952 460 47 6

© F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanası, 2014

Firidun bəy Köçərlinin 150 illik yubileyi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı

2013-cü ildə Azərbaycanın görkəmli ədəbiyyatşünas alimi, tanınmış maarifpərvər, ictimai xadim, publisist-yazıçı, tənqidçi və tərcüməçi Firidun bəy Əhmədağa oğlu Köçərlinin anadan olmasının 150 illiyi tamam olur.

Firidun bəy Köçərli Azərbaycan ədəbiyyatının tarixi inkişaf yoluna dair qiymətli mənbə təşkil edən əsərlər yaratmış və çoxcəhətli zəngin fəaliyyəti ilə ictimai-mədəni fikrin təşəkkülünə mühüm töhfələr vermişdir. Ölkəmizdə təhsil sisteminin milli əsaslar üzərində qurulması prosesində onun maarifçi ziyalı kimi apardığı işlər böyük əhəmiyyətə malikdir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 109-cu maddəsinin 32-ci bəndini rəhbər tutaraq və Azərbaycan mədəniyyətinin inkişafı naminə xidmətlərini nəzərə alaraq, Firidun bəy Köçərlinin 150 illik yubileyinin keçirilməsini təmin etmək məqsədi ilə qərara alıram:

1. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi və Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyi ilə birlikdə, Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin təklifləri nəzərə alınmaqla, Firidun bəy Köçərlinin 150 illik yubileyinə həsr olunmuş tədbirlər planı hazırlayıb həyata keçirsin.
2. Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti bu Sərəncamdan irəli gələn məsələləri həll etsin.

İlham Əliyev,
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
Bakı şəhəri, 14 fevral 2013-cü il

Müqəddimə

Firidun bəy Köçərli ən müqtədir, ən sevgili ədiblərimizdən biridir. Onu böyüklü, kiçikli hamı sevir. Mütəxəssislərin də təsdiqlədikləri kimi, folklorşünaslığın yaranması, şifahi xalq ədəbiyyatının toplanması, sistemləşdirilib nəşr olunmasında Firidun bəy Köçərlinin böyük xidmətləri olmuşdur.

"Azərbaycan ədəbiyyatı"nın müəllifi Firidun bəy Köçərli öz xalqının bəşər mədəniyyəti xəzinəsinə verdiyi inciləri sərraf kimi tapıb qiymətləndirməyi bacarmış, Azərbaycan ədəbiyyatının böyük ideallarla, sağlam və yüksək hisslərlə zəngin olduğunu iftixarla təhlil və sübut etmişdir. Bu görkəmli şəxsiyyət ədəbiyyat tariximizi yazmaqla bütün keçmişimizi diriltdi, şairlərimizin ülvi ruhlarını canlandırdı.

Firidun bəy Köçərli ədəbi şəxsiyyətlər, bədii əsərlər, dərslik və tərcümələr haqqında, sülh və xalqlar dostluğu, qadın azadlığı, habelə məişət mövzularında onlarla maraqlı, aktual məqalələri ilə dövrünün ən fəal publisistlərindən biri olmuşdur.

Firidun bəy belə bir həqiqəti təsdiqləyirdi ki, "bir qövm və tayfa elmsiz və mərifətsiz olsa, bir o qədər ədəbiyyatı zəif və biməzmun olacaqdır... Xalqın sərvət və dövləti, şan və şövkəti artdıqca, onun dili dəxi haman qərar üzrə tərəqqi və vüsət tapır və bir məqama çatır ki, millət qisim-qisim nağıl və hekayələr düzməyə, sinədən sözlər və mahnılar toxumağa başlayır."

Bu böyük şəxsiyyət M.F.Axundzadə və M.Şahtaxtinskidən sonra Azərbaycan mədəniyyətinin inkişafı naminə əlifba islahatı aparılması yolunda çalışan xadimlərdəndir.

Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinin bu yorulmaz və vətənpərvər tədqiqatçısı bir ədəbiyyatşünas kimi araşdırmalarına folklor nümunələrini yazıya almaqla başlamışdır. Şifahi xalq ədəbiyyatının növ və janr zənginliyini aşkarlayan görkəmli ədəbiyyatşünas alim qeyd edib ki, keçmişdə şan və qüvvət sahibi olan türk milləti öz məişətinə, ayin və adətinə dair yaratdığı nağıl və hekayələr, gözəl

mənzumələr, hikmətamiz məsəllər, atalar sözləri, nazik mənalı müəmma və tapmacalar, körpələrin qəlbini açan düzgülər və yanıltmaclar, heyvanat qisminə məxsus sayaçı sözləri unudulmaqdadır. Böyük maarifpərvər bu unudulmaq təhlükəsini duyaraq folklorumuzu toplamağa başlamışdı. O dövrlərdə məktəblərdə çalışan soydaşlarına yazdığı məktublarda toxunduğu məsələyə o, bir daha qayıdaraq göstərirdi: "O millət ki, öz tarixini, dolanacağını, vətənini və dilini sevir – bu qism əsərləri kəmali şövq və diqqətlə cəm edib sərmayə kimi saxlayır və uşaqların ilk təlim-tərbiyəsini onları öyrətməklə başlayır."

F.Köçərlinin fikrincə uşaq dünyası çox zəngindir. Uşaqlarda poetik duyum çox güclüdür. Onların təfəkkürü yazıçı təfəkkürünə uyğundur. Firidun bəy Köçərli gənc nəsli düzgün tərbiyə etmək, onda vətənə, xalqa, ana dilinə məhəbbət duyğuları oyatmaq üçün uşaqları hələ kiçik yaşlarından şifahi ədəbiyyat nümunələri ilə tanış etməyi ilkin tərbiyə üsullarından sayır və bunu valideynlərə məsləhət görürdü. Heç təsadüfi deyil ki, o, çap etdirdiyi şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələri kitabına bu baxımdan çox mənalı olan "Balalara hədiyyə" adı vermişdir.

1912-ci ildə çap olunan "Balalara hədiyyə" kitabçası minlərlə oxucu tərəfindən rəğbətlə qarşılanır. "Balalara hədiyyə" haqqında Əli Sultanov yazırdı ki, "bu kitabdan vətən qoxusu, dağların ətri, köçərilərin tüstüsü gəlir". Kazımoğluya görə, bu kitabdakı nağıl və hekayələr azərbaycanlıların ata-babadan qalma düzgü və tapmacaları, misal və nəğmələri "bizi keçmişimizlə aşina edir, bizi kəndimizə tanıtdırır və keçmişimizə qarşı bizdə milli bir duyğu oyandırır".

Abdulla Şaiq belə hesab edirdi ki, "bizim el ədəbiyyatımız o qədər vüsətlidir ki, onu yazmaqla qurtaracaq şeylərdən deyil. Millətimizin istedad və məharəti – fitrilərinə və əhvali-ruhiyyəsinə aşina olmaq istəyənlər möhtərəm Firidun bəy Köçərlinin "Balalara hədiyyə" kitabçasından istifadə edə bilərlər. O, camaatımızın arasındakı nağıl, məsəl, tapmaca və şeirləri bir yerə toplamaqla körpələrimizə böyük hədiyyə etmişdir".

Firidun bəy Köçərli "Balalara hədiyyə" məcmuəsinin məramını belə ifadə etmişdi: "Bu məcmuəni hər kəs oxusa – böyük, ya kiçik – onun qəlbi açılıb xəndan olacaqdır. Balalar şad olacaq bu səbəbə ki, onda dərc olunan əsərlərin cümləsi onların dünyasındandır." "Balalara hədiyyə" kitabı Azərbaycanın ən dəyərli sərvətlərindəndir.

Müəllif bu kitabda ən çox şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələrindən istifadə etmişdir. Firidun bəy Köçərli şifahi ədəbiyyatın tədrisinin təlimi, tərbiyəvi əhəmiyyəti, el ədəbiyyatının bədii-estetik dəyəri barədə çox gözəl fikirlər söyləmişdir. O, ağızda söylənən nağıl, hekayətlərdən, cürbəcür milli nəğmələrdən, aşıq sözlərindən, məsəllərdən, tapmacalardan, yanıltmaclardan, ağıcı sözlərindən, bayatılardan ibarət" olan el ədəbiyyatını cəmləşdirib çapa verməyi, itib-batmaqdan qorumağı müasiri olan ziyalıların başlıca vəzifəsi sayırdı. Deməli Firidun bəy Köçərli ədəbiyyatın öyrədilməsində məhz folklor materialları ilə başlamağı zəruri hesab edirdi. Bu təbii idi, çünki folklor söz sənətinin başlanğıcıdır, şagirdlər bunlarla hələ ailədə ikən tanış olur, məişətdə daim eşidirlər. Tarixi keçmişini, dilini, vətənini sevən inkişaf etmiş millətlər öz şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələrini "kəmali-şövq və diqqətlə cəm edib, qiymətli sərmayə kimi saxlayır və balalarının ilk təlim və tərbiyəsini onları öyrətməklə başlayır".

Firidun bəy Köçərlinin folklorşünaslıq baxımından dəyərli fikirləri təkcə bunlar deyil. Atalar sözləri və məsəllərin xalqın tarixi təcrübəsi və həyatı ilə bağlı yarandığını qeyd edən ədəbiyyatşünas nağılların çoxunun şadlıq ilə qurtardığını, qəhrəmanların bəla və müsibətlərə düçar olduqlarını, ağ div və əjdahalarla qarılaşdıqlarını göstərib, epik folklor nümunələrinin poetikasına yığcam şəkildə toxunmuşdu.

Uşaq ədəbiyyatı böyüməkdə olan nəslin tərbiyəsində böyük əhəmiyyətə malikdir. Balacaları vətənpərvərlik, humanizm, düşmənə nifrət, beynəlmiləlçilik ruhunda tərbiyə etmək üçün yüksək səviyyəli uşaq əsərlərinin yazılmasına həmişə böyük ehtiyac olub. Uşaqları elm öyrənməyə, məktəbə getməyə həvəsləndirmək işində Firidun bəy Köçərlinin böyük xidmətləri var. "Balalara hədiyyə" kitabından "Oğlum" şeiri buna misaldır.

Ay afərin gül oğlum,
Gül oğlum, sünbül oğlum.
Oğlum, oğlum, naz oğlum,
Dərsindən qalmaz oğlum.
Qələmini al ələ,
Yaxşı-yaxşı yaz, oğlum.
Oğlum gedər məktəbə,
Oxur, çatar mətləbə.
Dərsin oxur rəvanlar,
Nə oxuyubdur, danışar...

Firidun bəy Köçərlinin bu şeiri yazmaqda məqsədi nəsihət verici sözləri ilə küçədə qaçmaq, uşaqlarla savaşmaq, heyvanlara daş atmaq, quşları incitmək kimi əməlləri etməməyi şirin bir dildə balaca oxucusuna çatdırmaqdır.

Uşaqlar üçün yazılan əsərlərdə müasir dövrün nəbzi tutulmalı, coşqun və qaynar həyatımız öz bədii inikasını tapmalıdır. Bu uşaq yazıçılarını düşündürən aktual problemdir. Firidun bəy Köçərlinin folklorşünaslıq baxımından maraq doğuran fikirləri arasında nağıllarda heyvanat qisminin insana mənsub olan xasiyyətlərini ümumiləşdirib dəqiq səciyyələndirməsidir.

"Balalara hədiyyə" kitabı Azərbaycan folklorunun ilk antologiyası idi. Bu kitab indi də uşaqlar üçün maraqlıdır, əzizdir. "Balalara hədiyyə" uşaqların fikrini aydınlaşdıran, xəyalını qanadlandıran, uşaqlara həyat və təbiət haqqında məlumat verən qiymətli bir inci xəzinəsidir.

O, tükənməz məhəbbətlə sevdiyi milli ədəbiyyatı bütün həyatı boyu təbliğ və tədqiq etməklə məşğul olmuş, onun həm keçmişini, həm müasir nailiyyətlərini qiymətləndirməyin gözəl nümunəsini göstərmişdir.

F.Köçərli uşaq dünyası nəsri sahəsində səmərəli xidmət göstərən ədiblərimizdəndir. Onun yaratdığı əsərlərə həmişə ehtiyac

vardır. Qeyd edim ki, 1965-ci il yanvarın 1-dən Mədəniyyət Nazirliyinin qərarı ilə kitabxanamız Firidun bəy Köçərlinin adını daşıyır. F.Köçərli adına Uşaq Kitabxanası olaraq bu sahədə üzərimizə çox mühüm vəzifələr düşür. Bizim ən ümdə vəzifəmiz böyük ədibimizi oxucularımıza tanıtmaq, onun dəyərli əsərlərini onlara sevdirməkdir. Çünki, ulu öndər Heydər Əliyevin söylədiyi kimi kitabxana məbədgahdır, hər bir ziyalının yolu bu məbədgahdan keçir. Balacaları vətənpərvərlik, humanizm, düşmənə nifrət, beynəlmiləlçilik ruhunda tərbiyə etmək üçün biz kitabxanaçılar çox çalışmalıyıq. Biz inanırıq ki, illər ötsə də hər dəfə uşaq ədəbiyyatından söz düşəndə uşaqların da, böyüklərin də sevimlisi F.Köçərli hörmətlə anılacaq, yada düşəcək.

2013-cü ildə Azərbaycanın görkəmli ədəbiyyatşünas alimi, tanınmış maarifpərvər, ictimai xadim, publisist-yazıçı, tənqidçi və tərcüməçi Firidun bəy Əhməd ağa oğlu Köçərlinin anadan olmasının 150 illiyi tamam olmuşdur.

Firidun bəy Köçərlinin ədəbi irsi çox gec araşdırılıb, tədqiq olunub. Lakin son dövrlər Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığı tarixində görkəmli rolu olan bu ziyalı öz layiqli yerini tutmağa başlamış, onun əsərləri çap olunmuş, haqqında sanballı monoqrafiyalar, elmi məqalələr yazılmışdır. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin 14 fevral 2013-cü ildə Firidun bəy Köçərlinin 150 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında verdiyi Sərəncam buna daha bir sübutdur.

Firidun bəy Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanası 2014-cü ildə bu böyük şəxsiyyətin həyat və fəaliyyətini əks etdirən "Firidun bəy Köçəli" adlı biblioqrafiya tərtib etmişdir. Görkəmli şəxsiyyətin həyat və fəaliyətinin bütün dövrlərini əhatə edən bu biblioqrafiya iki hissədən ibarətdir. I hissə: Firidun bəy Köçərlinin əsərləri; II hissə: Firidun bəy Köçərli haqqında. Vəsaitdə "Firidun bəy Köçərlinin müdrik fikirləri", "Görkəmli şəxslər Firidun bəy Köçərli haqqında" yazılar da verilmişdir.

Gərgin əməyin və ciddi axtarışların nəticəsi kimi meydana gələn hər bir nəşr məhsulu kimi, bu kitab da yəqin ki, bir sıra xırda qüsurlardan xali deyildir. Ona görə də, biblioqrafik göstərici

haqqında rəy və təkliflərini bildirən mütəxəssislərə və oxuculara əvvəlcədən minnətdarlığımızı bildirir, təklif və iradlarını Firidun bəy Köçərli adına Uşaq Kitabxanasına göndərmələrini xahiş edirik.

Ünvan: Bakı şəh., S.Vurğun küç. 88
E-mail: childlibbaku@yahoo.com

Şəhla Qəmbərova,
Firidun bəy Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanasının direktoru

Firidun bəy Köçərli

XIX əsrin sonlarından başlayaraq Azərbaycan türklərinin etnik və mədəni-siyasi qüdrətini, milli varlığını bütün dünyaya tanıtmaq üçün Oqtay fədakarlığı və ehtirası ilə fəaliyyətə başlayan ziyalı şəxsiyyətlər arasında Firidun bəy Köçərlinin bənzərsiz siması və böyük xidməti aydın görünür. Onun başladığı şərəfli işin ləyaqətli davamçılarından olan F.Hüseynov doğru deyir ki, XX yüzilin "ilk rübündə realist bədii nəsr, dramaturgiya, inqilabi satira və publisistika sahəsində C.Məmmədquluzadənin, yeni şeir aləmində M.Ə.Sabirin, musiqi mədəniyyəti cəbhəsində Ü.Hacıbəyovun gördüyü iş ədəbiyyatşünaslıq elmində Firidun bəy Köçərlinin üzərinə düşmüşdür".[1] O, böyük tənqidçi, Azərbaycan ədəbiyyat tarixçiliyinin banisi, bütün şüurlu ömrünü doğma xalqının maariflənməsi və mədəni-siyasi tərəqqisi yolunda şam kimi əridən vətəndaş ziyalıdır.

Firidun bəy Köçərli 1863-cü il yanvar ayının 26-da Azərbaycanın dilbər guşələrindən olan Şuşa şəhərində savadlı bəy ailəsində doğulmuşdur. Onun ulu babası Məhəmməd Şuşaya Qarabağın Cavanşir mahalından köçmüşdü. Atası Əhməd ağa "Şuşanın ortabab bəylərindən idi. Bərdə yaxınlığındakı Əyricə kəndində onun xırda əkin sahəsi və tut bağı vardı. Ailəsi hər ilin qış fəslində Əyricə kəndinə gedər, baharın əvvəllərinədək orada yaşayardılar... Fars dilini yaxşı bilən Əhməd ağa Şərq klassiklərinin əsərlərini həvəslə mütaliə edər, Firdovsinin "Şahnamə"sindən bütöv fəsilləri əzbər deməklə həmvətənlərini heyran qoyardı".[2]

Firidun bəyin uşaqlığı məktəbə gedənə qədər ailə ilə birlikdə qışda Əyricə kəndində, yazda-yayda Şuşada keçmişdir. Atası onda şeirə-sənətə həvəs oyatmaq, ona fars dilini öyrətmək

[1] Mir Cəlal. Firidun Hüseynov. XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı, 1982.- S.421.
[2] Bəkir Nəbiyev. Seçilmiş əsərləri: 5 cilddə.- Bakı, 2009.- C.I.- S.61.

məqsədilə 1872-ci ildə Şuşada Mirzə Kərim Münşizadənin mədrəsəsinə qoyur. Firidun bəy dörd il bu mədrəsədə təhsil alaraq, Sədinin "Gülüstan" və "Bustan" əsərlərini, Füzulinin "Leyli və Məcnun" məsnəvisini oxuyub öyrənir. Az sonra rus dilinin cəmiyyətdə, xüsusilə idarə işlərində daha böyük rol oynadığını və rus dilini bilən bəylərin çar məmurları yanında daha hörmətli olduğunu görən Əhməd ağa oğluna rusca təhsil vermək qərarına gəlir və Firidunu Şuşadakı rus məktəbinə qəbul olunmaq üçün hazırlaşdırır.

Firidun bəy 1876-cı ildə Şuşadakı rus məktəbinə daxil olur. Həmin məktəbin üçüncü sinfində oxuyarkən Qoridə yerləşən Zaqafqaziya Müəllimlər Seminariyasının müəllimi, tanınmış pedaqoq A.O.Çernyayevski (1841-1894) ilə görüşür. A.O.Çernyayevskinin müəllimlik peşəsinin şərəfli olması və Qori Müəllimlər Seminariyası haqqında söhbətləri gənc Firidun bəydə bu seminariyada təhsil alıb müəllim olmaq şövqü oyadır. O, Şuşada rus məktəbini bitirib 1879-cu ildə atasının razılığı ilə Qoriyə gedir və imtahan verərək ZMS-nin Azərbaycan bölməsinin hazırlıq sinfinə qəbul edilir. Bu seminariya o zamankı Qafqazın ən mütərəqqi təhsil ocağı idi; tədris prosesində humanitar biliklərin və dillərin öyrədilməsinə ciddi fikir verilirdi. Seminariyada "sinifdənkənar tərbiyə vasitələrindən geniş istifadə edilirdi. Şagirdlər tez-tez şəhərin ürəkaçan mənzərələrinə, habelə Tiflisə tənəzzöhə (gəzintiyə, ekskursiyaya – Z.Ə.) gedir, o zamankı Qafqazın ən izdihamlı şəhərlərindən olan bu paytaxtda teatr tamaşalarına baxırdılar. Hər bir şagird dərsdən kənar vaxtda oxuduğu əsərlərə dair xüsusi albom tərtib edirdi. Bu albomlarda Lomonosov, Puşkin, Qonçarov kimi sənətkarların tərcümeyi-hallarından müəyyən hissələr, Qoqol, Lermontov və L.Tolstoyun əsərlərindən ayrı-ayrı parçalar yazılır, bu yolla onların dərslərdə qazandıqları biliklər daha da möhkəmləndirilirdi. Bütün bunlar ...gələcək müəllimlərin mədəni, hazırlıqlı və hərtərəfli inkişaf etmiş mütəxəssislər kimi avamlığa və cəhalətə qarşı mübarizə ruhunda yetişməsinə təsir göstərirdi".[3]

[3] Bəkir Nəbiyev. Göstərilən kitabı, S.70.

F.Köçərli Qori seminariyasında altı illik təhsilini başa vurduqdan sonra (1885) Azərbaycan türklərinin qədim yaşayış məskənlərindən və mədəni mərkəzlərindən olan İrəvan şəhərindəki gimnaziyada pedaqoji fəaliyyətə başlayır. O, ana dili, şəriət və hüsnxətdən dərs deyir, eyni zamanda pansion mürəbbisinin köməkçisi təyin olunur və bu işi də böyük ustalıqla yerinə yetirir. Gənc müəllim şəhərin ədəbi-mədəni mühiti, xüsusilə müxtəlif məktəblərin müəllim və müdərrisləri ilə tanış olur, onlarla pedaqoji təcrübə mübadiləsi aparır, onların işlədikləri məktəbə gedib nümunə dərslərində iştirak edir. Eyni zamanda İrəvanın Azərbaycan məktəblərində çalışan bəzi müdərrisləri gimnaziyadakı təlim üsulları ilə tanış edir, onların iştirakı ilə özü də açıq dərslər deyirdi.[4]

1890-cı ildə F.Köçərli müəllim Səfərəli bəy Vəlibəyovla birlikdə Krıma – Bağçasaraya gedib İsmayıl bəy Qasprinski ilə görüşür. Onlar bir neçə gün İ.Qasprinskinin evində qonaq qalıb, İsmayıl bəydən və zövcəsindən "artıqlığıyla yaxşılıqlar", hədsiz nəvazişlər görürlər. İ.Qasprinski qonaqlarını "Tərcüman"ın redaksiyası, mətbəədəki işlər, Krımın görməli yerləri, əyanları, yeni tipli məktəbləri, oradakı tədris üsulları, habelə Krımdakı "müsəlmanların dolanacağı" ilə tanış edir, rusların "fəqir və məzlum Krım tatarlarına bu qədər cəfayı rəva görüb də onların ata-babalarından qalan yerlərini məğrur və xudbin nemsələrə verməyi" barədə söhbətlərini dinləyir...

Gimnaziyada işləyərkən Firidun bəy İrəvan ədəbi mühiti, xüsusilə məktəblərdə çalışan şairlərin yaradıcılığı ilə yaxından tanış olur, onların şeirlərini dinləyir, tərcümeyi-hallarını öyrənir. Bu dövrdə o, tərcüməçilik fəaliyyətinə başlayır, rus şairlərindən A.S.Puşkinin "Balıqçı ilə qızıl balığın nağılı", M.Y.Lermontovun "Üç xurma ağacı", M.V.Koltsovun "A kişi, niyə yatıbsan?" şeirlərini Azərbaycan dilinə çevirib, İrəvanda və Şuşada nəşr etdirir. Mühitdə öz bacarığı və savadı ilə dərin hörmət qazanan gənc Firidun bəy ədəbi prosesi də böyük həvəslə izləyir, təzə çıxan

[4] Bəkir Nəbiyev. Göstərilən kitabı.- S.76.

kitabları oxuyub qiymətləndirir, klassik şairlər haqqında məlumat toplayır, biliyini zənginləşdirir. 1895-ci ildə onun "Tatar komediyaları" adlı məqaləsi Tiflisdə "Novoye obozreniye" qəzetində çap olunur. Həmin ilin sonlarında Firidun bəy Qafqaz təhsil dairəsi popeçitelinin əmri ilə (30 oktyabr) Qori Müəllimlər Seminariyasına köçürülür və bu vaxtdan F.Köçərlinin elmi-pedaqoji və ədəbi-ictimai fəaliyyətinin yeni mərhələsi başlanır. Ədib seminariyanın qabaqcıl müəllim heyəti ilə sıx əlaqə saxlayır, oranın zəngin kitabxanasından faydalanmaqla bilik dairəsini genişləndirir, Tiflisdə və Bakıda çıxan "Kavkaz", "Kaspi", "Zakavkazye", "Şərqi-Rus" qəzetlərini izləyir, həmin mətbuat orqanlarında müxtəlif yazılarla çıxış edir.

Qoriyə köçdükdən iki il sonra (1897) F.Köçərli Qazax qəzasının Salahlı kəndindən olan Badisəba xanımla (1881-1954) ailə qurmuş, ömrünün sonuna qədər bu mehriban xanımın qayğısı altında yaşamışdır. Ərindən 18 yaş kiçik olmasına baxmayaraq, Badisəba xanım onunla məslək, əqidə dostluğu etmiş, Firidun bəyin sağlamlığı və rahat işləməsi üçün ailədə lazımi şərait yaratmaqdan, onun yazılarının üzünü köçürməkdən və qorumaqdan həzz almışdır. Ədibin ölümündən sonra "Azərbaycan ədəbiyyatı" kitabını qoruyub saxlayan və 1925-ci ildə çap olunmaq üçün Azərnəşrə təqdim edən də Badisəba xanım olmuşdur. 20 ildən artıq bir yerdə yaşayan bu ailəni övladsızlıq dərdi sıxsa da onların bir-birinə olan sevgisini soyutmamış, həm Firidun bəy, həm də Badisəba xanım tələbə və şagirdlərə böyük məhəbbətlə, ata-ana sevgisi ilə yanaşaraq, onların təlim-tərbiyəsi, müasir vətəndaş kimi yetişməsi uğrunda yorulmadan çalışmış, bu yolda bütün enerjilərini sərf etmişlər.

1910-cu ilə qədər Qori seminariyasında müəllim işləyən F.Köçərli həmin ilin əvvəllərində çox az müddətdə seminariyanın Azərbaycan şöbəsinin inspektoru vəzifəsini icra etmiş, 1917-ci il avqust ayının 17-də isə həmin şöbənin inspektoru vəzifəsinə təyin edilmişdir. Lakin bu zaman çarizmin süqutu ilə əlaqədar ölkədə hərcmərclik çoxalmış, Qori seminariyasının əvvəlki nüfuzu xeyli zəifləmişdi. Bəzən günlərlə dərs keçilmirdi. Vəziyyətin belə oldu-

ğunu görən F.Köçərli Azərbaycan Maarif Nazirliyindən icazə alıb, 1918-ci ilin sentyabr ayında Qori seminariyasının Azərbaycan bölməsinin ləvazimatını Qazaxa köçürür. O, yerli ziyalıların köməyi ilə şagird toplayır və 1918-ci il sentyabr ayının 17-də Qazaxda Azərbaycan Müəllimlər Seminariyasında ilk dərsin başlandığını xəbər verən zəng çalınır.[5]

Qazax seminariyasında direktor və pedaqogika müəllimi vəzifələrində işləyən F.Köçərli təkcə dərs demək, yaxud seminariyanı idarə etməklə kifayətlənməyib, əhalini maarifləndirmək üçün başqa işlərin də həyata keçirilməsinə nail olur: özfəaliyyət dərnəkləri təşkil edir, yaşlılardan ötrü savad kursları açır, yeni məktəblər, uşaq evi yaratmaq üçün təşəbbüs göstərir, xalq ədəbiyyatı nümunələri toplayır, Müsavat partiyasının Qazax bölməsinə rəhbərlik edir, bir sözlə, ADR-in təhsil siyasətini həyata keçirmək, xalqı maarifləndirmək uğrunda yorulmaq bilmədən gecə-gündüz çalışır. Lakin Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin süqutu bir çox başqa xalqsevər ziyalılar kimi Firidun bəyin də arzularını gözündə qoyur. 1920-ci il aprel çevrilişindən az sonra may ayının əvvəllərində F.Köçərli Qazax İnqilab Komitəsi tərəfindən həbs edilib Gəncə Fövqəladə Komissiyasının sərəncamına göndərilir. Müsavatçı olduğu üçün ona "əksinqilabçı" və "millətçi" damğası vuraraq günahlandırırlar. Guya Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə F.Köçərli ona verilən səlahiyyətlərdən istifadə edib, xalqı aldatmış, əhalini incitmiş, kommunist partiyasının üzvlərini təqib etmiş, yoxsul kəndlilərin torpaqlarını şallaq gücünə mənimsəmiş, yerlərdə milli nifaq törətmişdir.[6] İttihamların hamısını rədd etməsinə baxmayaraq, Gəncə Fövqəladə Komissiyası Firidun bəyi ölüm cəzasına məhkum etmiş və günahsız ədib 1920-ci il iyun ayının 5-də güllələnərək qətlə yetirilmişdir

***

[5] Bəkir Nəbiyev. Göstərilən kitabı, S.93.

[6] Ətraflı bax: Cəlal Qasımov. Firidun bəy Köçərlinin müəmmalı ölümü //AMEA-nın Xəbərləri. Humanitar Elmlər Seriyası. Xüsusi buraxılış.- 2013.- №1.- S.90-99.

XIX əsrin sonları, XX əsrin əvvəllərində yazıb-yaradan ziyalıların əksəriyyəti kimi F.Köçərli də ictimai fəaliyyət meydanına M.F.Axundzadə və H.Zərdabinin maarifçilik ideyalarının, onların başladığı işin davamçısı kimi çıxmışdı. O, eyni zamanda həm məktəbdə çalışır, uşaqlara bilik-savad öyrədir, həm məişətdə gördüyü mədəni geriliyə, köhnəliyə, cəhalətə, hər cür fanatizmə qarşı durub, camaatı mənəvi azadlığa, müasir təhsilə, əxlaqi saflığa, imana çağırır, həm də xalqın və söz sənətkarlarının yaratdığı bədii sərvəti toplayaraq gələcək nəsillərə çatdırmaq üçün əlindən gələni edir, müasir ədəbi prosesi izləyir, təzə çıxan əsərləri oxuyub qiymətləndirirdi.

Azərbaycan türklərinin mənəvi mədəniyyətinin, xüsusən, ədəbi-elmi fikrinin inkişaf tarixində Firidun bəy Köçərli üç fəaliyyət sahəsi ilə tanınır: o, millətin maariflənməsi və mədəni-siyasi tərəqqisi üçün bütün şüurlu həyatını və enerjisini sərf edən yorulmaz müəllim, yaşadığı dövrün ictimai problemlərinə fəal münasibət bildirən həssas yazıçı-publisist, tərcüməçi, nəhayət, istedadlı ədəbiyyatşünas- alimdir. Özü də bu fəaliyyət sahələrinin hər üçündə Firidun bəy bənzərsizdir, özünəməxsus böyük ziyalı, təkrarsız ədəbi şəxsiyyətdir. Bəs F.Köçərlinin hansı fəaliyyət sahəsi daha üstündür? Şübhəsiz, müəllimliyi! Firidun bəy Qori Müəllimlər Seminariyasını bitirdikdən sonra bütün ömrünü müəllimlik işinə həsr etmişdir.

Müəllimlik fəaliyyətində F.Köçərli şagirdlərə verilən nəzəri biliklərin həyatla, gündəlik təcrübə ilə əlaqələndirilməsinə xüsusi diqqət yetirirdi. Onun pedaqoji baxışlarının əsas prinsipi – ağırlıq mərkəzi xəlqilik idi; təlimin mərkəzində ana dilinin öyrədilməsi dayanırdı. Məşhur rus alimi K.D.Uşinskiyə istinadən F.Köçərli yazırdı: "Bir millətin malını, dövlətini və hətta vətənini əlindən alsan, ölüb-itməz, amma dilini alsan, fot olar və ondan bir nişan qalmaz".[7] F.Köçərliyə görə: "Ana dili millətin mənəvi diriliyidir, həyatın mayəsi mənziləsindədir. Ananın südü bədənin mayəsi

[7] Köçərli Firidun bəy. Əsərləri. Bakı, Elm və təhsil, 2013, S.283.

olduğu kimi, ananın dili də ruhun qidasıdır. Hər kəs öz anasını və vətənin sevdiyi kimi, ana dilini də sevir... Bu (yəni ana dili – Z.Ə.), Allah-təalanın gözəl nemətlərindən birisidir, onu əziz və möhtərəm tutmaq hər kəsə borcdur"[8].

F.Köçərli müəllimliklə eyni vaxtda tərcüməçiliklə və araşdırıcılıqla məşğul olmuşdur. İrəvan gimnaziyasında çalışarkən o, qədim yunan filosofu Sokratın "Təlimati-Sokrat" kitabını, rus şairlərindən A.S.Puşkin, M.Y.Lermontov və M.N.Koltsorun şeirlərini, A.P.Çexovun "At familiyası" hekayəsini Azərbaycan dilinə, M.F.Axundzadənin "Aldanmış kəvakib" povestini rus dilinə çevirib nəşr etdirmişdir. Ədibin publisistik və tənqidçilik fəaliyyəti də İrəvan gimnaziyasında müəllimlik etdiyi dövrdə başlanır. Xalq məişətinə, Azərbaycan xalqının yaşayış tərzinə, mədəni səviyyəsinə, xalqın tərəqqisinə maneə törədən əngəllərə yaxından bələd olan gənc Firidun bəy ilk publisistik yazılarından başlayaraq mühitdə, cəmiyyətdə gördüyü ictimai eybəcərlikləri pisləyir, xalqı mədəni-siyasi tərəqqiyə səsləyirdi. Onun publisistikasının mövzu dairəsi geniş, toxunduğu məsələlər əhatəli idi: mövcud cəmiyyətin ictimai bəlalarının tənqidi, kəndli həyatının ağırlığı, qadın hüquqsuzluğu, çarizmin müstəmləkəçilik siyasəti, maarif, mədəniyyət, ədəbi dil, əlifba, din, əxlaq, xalqlar dostluğu – bunların hamısı onun Bakı, Tiflis, Bağçasaray, Peterburqda çıxan "Kaspi", "Kavkaz", "Novoye obozreniye", "Petroqradskiye vedomosti", "Tərcüman", "Şərqi-Rus", "Həyat", "İqbal", "İrşad", "Molla Nəsrəddin" və s. mətbuat orqanlarında çap olunan məqalələrində maarifçilik mövqeyindən təhlil, şərh olunur, müəllif mədəni gerilikdən, cəhalət və fanatizmin pəncəsindən xilas olmağın yolunu təhsildə və maariflənməkdə görürdü.[9]

Ədibin tənqidçilik və elmi tədqiqatçılıq fəaliyyəti də İrəvan gimnaziyasında çalışdığı zaman başlanır. O, Azərbaycan drama-

[8] Yenə orada.
[9] Ətraflı bax: Veydəddin Pirəliyev. Firidun bəy Köçərlinin publisistikası. Bakı, 2010.

turqlarının komediyaları üzərində ciddi tədqiqat aparır və elmi düşüncələri əsasında "Tatar komediyaları" adlı geniş bir məqalə yazıb "Novoye obozreniye" qəzetində çap etdirir.

Məqalədə M.F.Axundzadə ədəbi məktəbi davamçılarının XIX əsrin 90-cı illərində yazdıqları komediyalar təhlil olunur. Müəllifin elmi tədqiq və təhlil predmeti konkretdir. O, Mirzə Fətəlini "xalqının həyatına yaxşı bələd olan nadir psixoloq və sənətkar"[10] kimi dəyərləndirdikdən sonra Haşım bəy Vəzirovun "Evlənmək su içmək deyil", Nəcəf bəy Vəzirovun "Daldan atılan daş topuğa dəyər", Nəriman Nərimanovun "Nadanlıq" pyeslərini diqqət mərkəzinə çəkərək, onların məzmunu və bədii məziyyətləri haqqında söhbət açır.

F.Köçərli təhlil etdiyi əsərləri həyatilik, xəlqilik, xarakterlərin canlı, tipik, dilin təbii, gülüşün mənalı olması baxımından qiymətləndirir. Onun üçün bədii sənət meyarı M.F.Axundzadə pyesləridir və "bu komediyalar Zaqafqaziya müsəlmanlarının həyatını əks etdirən bir reflektora bənzəyir". Buna görə F.Köçərli müasirlərinin əsərlərini Axundzadə komediyaları ilə müqayisəli təhlil edib dəyərləndirir. O, Haşım bəy Vəzirovun "Evlənmək su içmək deyil" komediyası haqqında yazır: "Bu komediya Axundzadənin "Məstəli şah" əsərinin təsiri altında yazılmışdır və müəllif komediyanın ayrı-ayrı yerlərində öz müəlliminə təqlid etməyin gözəl nümunələrini vermişdir. Bədii cəhətdən bu komediya Axundzadənin əsərlərindən xeyli geri qalır. Bununla belə həmin komediya yaxşı işlənmişdir, canlı dillə yazılmışdır, onda həqiqi məişət səhnələri və təbii yumor çoxdur... Haşım bəy qadın tiplərinin təsvirində böyük qabiliyyət göstərir. Onun yaratdığı kişi tipləri isə solğundur və inandırıcı çıxmır" .[11]

F.Köçərli Haşım bəyin əsəri ilə Nəcəf bəy Vəzirovun "Daldan atılan daş topuğa dəyər" komediyası arasında çoxlu "ümumi cəhətlər" görür və bunun bir səbəbini "hər iki əsərdə qələmə

[10] Köçərli Firidun bəy. Əsərləri. Bakı, Elm və təhsil, 2013, S.23.
[11] Köçərli Firidun bəy. Əsərləri.- Bakı: Elm və təhsil, 2013.- S.25.

alınmış hadisələrin" gündəlik həyatda tez-tez təkrar olunması, bu hadisələrin həm Haşım bəyə, həm də Nəcəf bəyə çox tanış olması ilə bağlayır. Digər tərəfdən belə güman edir ki, bu "iki əsər arasındakı oxşayış müəlliflərin ikisinin də Axundzadənin "Məstəli şah" komediyasını təqlid etmələri üzündən meydana gəlmişdir".[12] Lakin tənqidçi söylədikləri mülahizələrin heç birini əsaslandırmaq barədə düşünmür; oxucuları, haqqında söhbət açdığı pyeslərin məzmunu ilə tanış etməyi özünün əsas məqsədi sayır və həmin əsərlərin məzmununu söyləməklə kifayətlənir.

Məqalədə gənc yazıçı Nəriman Nərimanovun "Nadanlıq" dramı tənqid olunur. Pyesi "qarışıq növdən olan bir dram əsəri"[13] hesab edən F.Köçərli burada həyat həqiqətlərinin bədii əksində ciddi qüsurlar görür, əsərdə hadisələrin qeyri-təbii inkişafını, ziyalı surətlərinin birtərəfli, zəif təsvir olunduğunu, düyünün pis düşünüldüyünü, əsərin dilini pisləyir. Tənqidçini narazı salan başlıca səbəb odur ki, Nərimanov "bədbəxt kəndlilərin şəxsində nadanlığın nümayəndələrini səciyyələndirmək üçün öz qara boyalarını əsirgəməmişdir... Müəllif kəndlilərin məişəti ilə qətiyyən tanış deyildir. Nərimanovun çox biçimsiz və yöndəmsiz bir halda onların dilinə verdiyi bütün mənasız və mətləbsiz mülahizələr – boş fantaziya məhsuludur".[14] Əsəri bədii bütövlük, bitkinlik baxımından da qüsurlu hesab edən F.Köçərli yazırdı: "Dördpərdəli "Nadanlıq" komediyasında tam və bitkin əsərin məziyyətləri yoxdur. Burada kəndli həyatının müxtəlif tərəfləri solğun təsvir olunur. Hadisələr arasındakı hərəkət bir-bir ilə çox ağır bağlanır. Bu isə əsərin məzmununu ardıcıl surətdə nağıl etməyi xeyli çətinləşdirir".[15]

Tənqidçi mülahizələrini əsaslandırmaq üçün "Nadanlıq" pyesindəki gənc ziyalı surətlərini təhlil edir. O, kənd məktəbində müəllim yerini tutan Məhəmməd ağanı işdən çox danışığa güc

[12] Yenə orada.- S.26.
[13] Yenə orada.
[14] Yenə orada.- S.26-27.
[15] Yenə orada.- S.27.

verdiyinə, pessimizmə qapılıb ah-vay etdiyinə və vəzifəsinin öhdəsindən gəlmədiyinə görə tənqid edir. F.Köçərliyə görə "Nərimanov kənd müəlliminin simasında Azərbaycan ziyalısının tipini dolğun və kamil göstərməyə nə qədər cəhd etsə də, öz vəzifəsini yerinə yetirə bilməmiş və onun göstərdiyi ziyalı əsərdə küt, fəaliyyətsiz və yazıq çıxmışdır".[16]

"Nadanlıq"dakı Ömər, Hacı Abdulla, Vəli və kəndli surətləri isə, F.Köçərlinin fikricə, qeyri-təbii təsvir olunmuşdur. Onların fəaliyyəti inandırıcı deyil. Xüsusilə, dramın sonunda Vəlinin Öməri öldürməsi və "əsərin belə bir faciə ilə qurtarması" süni olduğundan "bu faciə oxucuya və tamaşaçıya lazımi təsiri göstərmir. Onlarda nə Öməri öldürən qatilə qarşı qəzəb hissi, nə də günahsız məhv olmuş qəhrəmana acımaq hissi doğurmur. Belə bir laqeydliyin səbəbi isə, məncə, çox sadədir: Ömərə, onun hərəkətlərinə inanmaq olmur. İnanmaq olmur ki, müəllifin ziyalı, xeyirxah fikirli, rəhmdil bir adam kimi təsvir etməyə çalışdığı bu insan caniləri, özünün ən yaxın qohumları olan yaramazları müdafiə etsin. Həmçinin mənəvi rəzilliyin nə qədər aşağı pilləsində olursa-olsun, səbəbsiz halda öz xeyirxahına və müdafiəçisinə düşməncəsinə yanaşan adamların da varlığına inanmaq olmaz. Buna görə də həm ziyalı Ömərin, həm də avam və nadan valideynlərin tipləri eybəcər və qeyri-təbiidir".[17]

F.Köçərlini narazı salan məsələlərdən biri də Molla surətinin pis təqdimidir. Tənqidçi "Nadanlıq" dramındakı Molla surətini M.F.Axundzadə, N.Vəzirov və H.Vəzirovun əsərlərindəki molla surətləri ilə müqayisə edərək bildirir ki, həmin yazıçıların əsərlərində, xüsusilə "M.F.Axundzadənin komediyasında molla ağıllı, öz yerini, vəziyyətini yaxşı başa düşən adamdır... Nərimanovun əsərində isə molla onu əhatə edən adamlar kimi sadəlövh və axmaq verilmişdir"[18]. Nəhayət, F.Köçərli "Nadanlıq" dramının di-

[16] Köçərli Firidun bəy. Əsərləri. Bakı, Elm və təhsil, 2013, S.28.
[17] Yenə orada, S.30.
[18] Yenə orada.

lini də bəyənmir, onu “işlənməmiş”, “yonulmamış dil” adlandırıb yazırdı: “Komediyada yanlış, Azərbaycan ləhcəsinin ruhu ilə uyuşmayan ifadələrə, demək olar ki, addımbaşı təsadüf olunur. Elə bil ki, bu, ana dilində yazılmış orijinal bir əsər deyil, rus dilindən edilmiş zəif bir tərcümədir. İstər müəllif sadə xalq dilində danışıb, sözləri istədiyi kimi təhlil edəndə, istərsə də ədəbi dildə mühakimə yürüdüb... ərəb-fars sözlərini yerli-yersiz işlədəndə onun danışığı bəzən gülünc çıxır, bəzən də başa düşülmür”[19].

Müasir ədəbiyyat məsələlərindən F.Köçərli XX əsrin əvvəllərində çap etdirdiyi “Qafqaz tatarlarının ədəbiyyatı” (1903) kitabçasının da səhifələrində söhbət açmışdır. Həmin kitabçanın son hissəsində müəllif XIX əsrin 60-cı illərini “Azərbaycan ədəbiyyatının inkişafı tarixində ən səmərəli və ən xoşbəxt bir dövr”[20] kimi səciyyələndirərək onun inkişaf meyillərini, yazıçıların öz yaradıcılıqlarında dramatik növə, komediya janrına müraciət etmələrinin səbəbini aydınlaşdırır: bunu dramaturgiyanın “cəmiyyətdəki nöqsanları və qüsurları daha dolğun və aydın şəkildə göstərmək və həmin əsərləri səhnədə tamaşaya qoymaqla kütlənin diqqətini bu nöqsanlara və qüsurlara cəlb etmək”, həyatı daha canlı və inandırıcı əks etdirmək imkanı ilə ilgiləndirir. Elə bu keyfiyyətlərinə görə N.Vəzirovun komediyalarını, Ə.Haqverdiyevin “Dağılan tifaq” faciəsini təqdir edir: “Cənab Nəcəf bəy Vəzirov öz komediyalarında böyük bir istedad göstərmişdir; o, mülkədar təbəqəsinin patriarxal məişətindən alınmış müxtəlif hadisələri sənətkarlıqla təsvir edir... Cənab Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev “Dağılan tifaq” adlı əsərində mülkədar-bəy təbəqəsinin həyatının düzgün mənzərəsini vermişdir... Lakin cənab Haqverdiyevin belə bir zəif cəhəti vardır ki, o, öz komediyalarına nə isə cinləri və ölmüş adamların ruhlarını salır; bizə elə gəlir ki, başqa xalqların əsərlərindən iqtibas olunmuş bu manera ilə o, öz komediyalarının əhəmiyyətini xeyli aşağı salır”. F.Köçərli qeyd edir ki, “həm N.Vəzi-

[19] Köçərli Firidun bəy. Əsərləri. Bakı, Elm və təhsil, 2013, S.30-31.
[20] Yenə orada, S.68.

rovun, həm də Ə.Haqverdiyevin komediyaları canlı dildə yazılmışdır. Lakin Vəzirovun dili az işlənmişdir və heç bir ehtiyac olmadan Bakı ləhcəsinə uyğunlaşdırılmışdır”[21].

N.Vəzirovdan və Ə.Haqverdiyevdən fərqli olaraq, Nəriman Nərimanovun əsərlərini F.Köçərli bu dəfə də tənqid edir. Mövzu kasıblığı, ayrı-ayrı pərdə və şəkillərin rabitəsizliyi, əsərin başlanğıcının pis düşünülməsi, bədii finalın qeyri-təbii və uğursuz olması, dilin zəifliyi və kasıblığı – bütün bunlar təkcə “Nadanlıq” dramının deyil, “Dilin bəlası” komediyasının da səciyyəvi bədii kəsirləri kimi qeyd olunur. “Nadir şah” faciəsi isə, F.Köçərliyə görə, N.Nərimanovdan gələcəkdə “gözəl bir dramatik yazıçı yetişə biləcəyi haqqında ümidlər doğurur”[22].

Dramaturgiya ilə müqayisədə Azərbaycan ədəbiyyatında bədii nəsrin, xüsusilə roman janrının yoxluğunu, Şərq xalqlarının ədəbiyyatlarında isə az olmasını F.Köçərli “bu xalqlarda qadınların örtülü vəziyyətdə saxlanması və öz xalqlarının həyatına təsir göstərmək imkanından məhrum olması” ilə əlaqələndirir. Tənqidçinin fikricə, qadının kölə vəziyyətdə olduğu yerdə “onların haqqında azad adamlar kimi, müəyyən ideyalara, meyillərə malik olan qəhrəmanlar kimi danışmaq mümkün deyildir”[23]. Firidun bəy açıq söyləyir ki, “qadın, yəni məhəbbət və bununla əlaqədar olan əziyyətlər, bir-birinə qarşı duran xeyir və şər qüvvələrin mübarizəsi olmayan roman çox darıxdırıcı bir şeydir; belə roman oxucuya səmərəli, nəcib və yüksək təsir göstərə bilməz”.[24] Deməli, oxucuya “səmərəli, nəcib və yüksək təsir göstərmək” üçün romanda qadın surətlərinin, məhəbbət xəttinin olması vacibdir. N.Nərimanovun “Bahadır və Sona”, S.M.Qənizadənin “Məktubati-Şeyda bəy Şirvani” əsərlərindəki Sona və Sofya Mixaylovna surətləri həmin məqsədə – oxucunu təsirləndirmək işinə xidmət

[21] Yenə orada, s. 74-75.
[22] Köçərli Firidun bəy. Əsərləri. Bakı, Elm və təhsil, 2013, S.75.
[23] Köçərli Firidun bəy. Azərbaycan ədəbiyyatı. 2 cilddə, II cild, Bakı, Elm, 1981, S.75.
[24] Köçərli Firidun bəy. Əsərləri. Bakı, Elm və təhsil, 2013, S.75.

edir. Bu surətlərin başqa millətlərdən olması isə, F.Köçərlinin fikricə, müsəlman qadınlarının "örtülü vəziyyətdə saxlanması" ilə, başqa sözlə, maarifçi realizmin prinsipləri ilə bağlıdır: həyatın özündə Sona və Sofya Mixaylovna kimi müsəlman qadınlar olmadığından belə bədii surətlər də təbii və inandırıcı görünməz.

F.Köçərli N.Nərimanovun "Bahadır və Sona" əsərindən "müvəffəqiyyətsiz qələm təcrübəsi kimi" danışır: "ilk komediyalarında olduğu kimi, burada da bir ümumi nöqsan nəzərə çarpır: ideya və istiqamətverici bir başlanğıcın yoxluğu...". [25] Eyni zamanda Bahadırın danışığını, xeyirxahlığın əhəmiyyəti haqqında fikirlərinin doğruluğunu, mülahizələrindəki ardıcıllığı, dilin sadə və düzgünlüyünü bədii məziyyət hesab edir: "Görünür ki, cənab Nərimanov öz üzərində, öz istedad və biliyinin inkişafı üzərində ciddi işləyir. Bu isə ədəbi yaradıcılıq sahəsində çalışan, yorulmaq bilməyən əməkçi üçün şərəfdir".[26] S.M.Qənizadənin zəngin və hərtərəfli inkişaf etmiş bir istedada malik olduğunu, doğma ədəbiyyatın faydasına yorulmadan və səmərəli çalışdığını qeyd edir; müasir şairlərdən Mirzə Növrəs, Ləli, Mirzə Rəhim Fəna, Nazir, Sabir və başqalarının "Şərqi-Rus" qəzetində çıxışlarını tərifləyir, milli ədəbiyyatın daha da inkişaf edib çiçəklənməsi üçün ərəb əlifbasının dəyişdirilməsini məsləhət bilir.

F.Köçərlinin yaradıcılığında Azərbaycan ədəbiyyatının müasir durumu, onun tarixi keçmişi ilə vəhdətdə öyrənilib. İrəvan gimnaziyasında çalışarkən o, Azərbaycan-türk ədəbiyyatına dair müxtəlif nümunələri, əlyazma nüsxələrini mətbu əsərləri, şifahi məlumatları toplayaraq tədqiq etməyə başlamış, aşağı-yuxarı 20-25 illik gərgin zəhmətdən sonra 1908-ci ildə üççildlik məşhur "Azərbaycan ədəbiyyatı" kitabını ortaya gətirmişdir. Bu kitab Azərbaycan ədəbiyyatı tarixini yaratmaq sahəsində çox mühüm, olduqca əhəmiyyətli bir iş idi; F.Köçərli özünəqədərki "təzkirəçiliyin çərçivəsini dağıdıb ədəbiyyat tarixinin tədqiqinə yeni bir

[25] Yenə orada, s.76.
[26] Köçərli Firidun bəy. Əsərləri. Bakı: Elm və təhsil, 2013.- S.76.

istiqamət vermişdi".[27] Ancaq kitab hələ ədəbiyyat tarixi deyildi, onun məzmununda və strukturunda Şərq təzkirəçilik ənənələrinin, xüsusilə Lütfəli bəy Azərin "Atəşgədə" kitabının təsiri və əlamətləri aydın görünürdü. Hətta F.Köçərli kitabı hazırlayarkən "Atəşgədə"nin daxili quruluşunu örnək olaraq götürmüş, haqqında bəhs etdiyi şairləri regionlar üzrə düzmüşdü. Kitabının "Bir neçə söz" hissəsində ədib özü yazırdı: "Bu kitabı yazmaqda mərhum Hacı Lütfəli bəy ibn Xaqan "Azəri" təxəllüsün "Atəşgədə" nam kitabında tutduğu qayda və rəvişi intixab etdik, yəni Azərbaycanda olan hər bir bilad (bölgə, vilayət – Z.Ə.) və diyarın şüəra və üdəbası haqqında ayrı-ayrı məlumat verməyi münasib bildik".[28] Lakin məlumatın dolğunluğu, təhlillərin elmiliyi, ədəbi nümunələri tənqidi qiymətləndirmə baxımından F.Köçərlinin əsəri tamamilə fərqlənirdi. Həmin fərqi ədib özü belə izah edirdi: "Mərhum Hacı Lütfəli bəyin kitabı ilə bizim məcmuənin arasında təfavüt çoxdur. Belə ki, mərhum Azəri "Atəşgədə"sində hər bir şairin tərcümeyi-halına dair müxtəsər əhval yazıb, əsərlərindən azacıq və bir-birinə münasibəti olmayan nümunələr göstərir. Amma biz mümkün olduğu qədərdə məşhur şüəra və üdəbamızın həm tərcümeyi-hallarına və həm asari-qələmiyyələrinə dair ətraflı məlumat vermişik, məzkur əsərlərin haqqında öz rəy və təsəvvüratımızı yazıb tövsif və ya tənqidə layiq olan məqam və nöqtələri şərh və bəyan etmişik. Hər bir şairin məsləkini, üslubi-kəlamını və öz əsrü zəmanəsinin təqazasınca nə növ əsərlər vücuda gətirdiyini və onların camaatımıza hüsni-təsirini, xeyir və ya zərərini bəqədri-qüvvə açıb göstərmişik".[29]

Doğrudan da M.P.Vaqif, M.V.Vidadi, S.Ə.Nəbati, Abdulla bəy Asi, İsmayıl bəy Nakam, Məhəmməd Bağır Xalxali, xüsusilə M.F.Axundzadə, Qasım bəy Zakir, Seyid Əzim Şirvani haqqında

[27] Talıbzadə K. XX əsr Azərbaycan ədəbi tənqidi.- Bakı: Elm, 1966.- S.257.
[28] Köçərli Firidun bəy. Azərbaycan ədəbiyyatı: 2 cilddə.- Bakı: Elm, 1978.- C.I.- S.69.
[29] Köçərli Firidun bəy. Azərbaycan ədəbiyyatı: 2 cilddə.- Bakı: Elm, 1978.- C.I.- S.69.

oçerklər geniş və əhatəlidir. Bu oçerklərdə haqqında bəhs olunan sənətkarların dövrü, həyatı, ictimai mənşəyi, təhsili, yaşayış tərzi, məşğuliyyəti, müasirləri ilə münasibətləri haqqında ətraflı məlumat verilir, yaradıcılıqlarının əsas istiqaməti müəyyənləşdirilir, məşhur əsərləri "bəqədri-qüvvə" təhlil olunur, yaxud bu əsərlər haqqında məlumat verilir, çoxlu nümunələr göstərilir. Xaqani, Nizami, Aciz, Salik, Bakıxanovdan bəhs edən hissələr də dolğundur. Həmin hissələr bir tərəfdən fakt zənginliyi və dəqiqliyi, digər tərəfdən məlumatların elmiliyi, qiymətlərin obyektivliyi, sənətkarların yaradıcılığını, onların ədəbi tərəqqidə rolunu Azərbaycan ədəbiyyatının ümumi inkişafı kontekstində, bəzən hətta ümumşərq və ümumdünya bədii fikri kontekstində qiymətləndirməsi baxımından diqqəti çəkir.

"Azərbaycan ədəbiyyatı" kitabındakı oçerklərin çoxunda görünən bu cür əhatəli təhlil və qiymətləndirmələrin əksinə olaraq, bəzi şairlər haqqında verilən məlumat orta əsrlərin təzkirələri səviyyəsindədir. Fətəli xan Müştəri, Əbülfət xan Tuti, Ağahüseyn Arif, Sabit Şəqaqi, Ağabağır, Kərim ağa Fateh, İbrahim Nicati, Ələkbər Qafil, Ağababa Zühuri haqqında deyilənlər məhdud; Rafei, Fədai, Molla Qasım Şirvani, Zülali, Şəkər Şirvani, Nabi Əfəndi Şirvani barədə məlumat bəsitdir. Tədqiqatçı onların doğum və ölüm ili, məkanı haqqında çox qısa informasiya, əsərlərindən bir nümunə verməklə kifayətlənir. Nəsimi, Asəf Şirvani, Arif Şirvaninin hərəsi haqqında bir, Mirzə Hüseyn Salar barədə üç cümlə vardır. Nəsimi və Arif Şirvaninin hər birinin əsərlərindən 5 beyt, Mirzə Hüseyn Saların bir, Arif Şirvaninin iki qəzəli verilmişdir ki, bu faktlar F.Köçərlinin Şərq təzkirəçilik ənənələrindən və "Azərbaycan ədəbiyyatı" kitabının təzkirə xüsusiyyətlərindən hələ tam azad olmadığını göstərir.

Amma F.Köçərli 130-a qədər şair və yazıçı haqqında (onlardan 111-nin adı oçerkin, yaxud məlumatın sərlövhəsinə çıxarılmışdı) söhbət açmaqla Azərbaycan ədəbiyyatının varlğını, onun tarixi qədimliyini və bədii-estetik qüdrətini dananlara tutarlı cavab verir, səhv düşüncələri alt-üst edirdi. Ədib təkzibolunmaz

faktlarla sübuta yetirirdi ki, dünyanın ən qədim, mədəni xalqlarından olan Azərbaycan türklərinin özü kimi, onların yaratdığı söz sənəti də yaşı minillərlə ölçülən qocadan-qoca, son dərəcə humanist-bəşəri məzmunlu, bədii forma baxımından heyrətamiz dərəcədə rəngarəng bir sənətdir. F.Köçərli bu ədəbiyyatın bütün tarixi dövrlərindən deyil, əsasən, XII və XVIII-XIX əsrlərdə yaşayıb-yaradan sənətkarlardan bəhs edir, onların tərcümeyi-halı və əsərləri barədə az və ya çox dərəcədə məlumat verirdi. Azərbaycan ədəbiyyatının islamaqədərki və XIII-XVII əsrlər dövrü tədqiqatdan kənarda qalmışdı. Məxəzlərin azlığı üzündən İ.Həsənoğlu, Q.Bürhanəddin, Həqiqi, Xətai və Əmanidən bir kəlmə də söz açılmırdı. Bütün bunlara baxmayaraq F.Köçərli Azərbaycan ədəbiyyatı tarixini düzgün elmi-metodoloji prinsiplər əsasında yazmışdı. Kitabın "Başlanğıc" hissəsində o, söz sənətini – ədəbiyyatı "hər bir millətin şən və əzəmətinə, tərəqqi və səadətinə bais olan səbəblərdən birisi", millətin "maddi və səadət yollarını göstərən aineyi-həqiqətnüması" kimi qiymətləndirir, şair və yazıçıları "milləti haq və səvaba irşad edən, şöhrət və hörmətə yetirən", "millətin cisminə şəfa, ruhuna səfa, fikrinə cila, ağlına və təmami mənəvi və ruhani qüvvələrinə balü pər verib uca məqama qaldıran" maarif xadimləri hesab edir, Azərbaycan ədəbiyyatının tarixi qədimliyini və estetik zənginliyini onu yaradan xalqın bədii-fəlsəfi dühası, təbii istedadı, fitri qabiliyyəti, azadlıq ruhu ilə əlaqələndirirdi. F.Köçərliyə görə "nə qədər bir qövm və tayfa elmsiz və mərifətsiz olsa, bir o qədər onun ədəbiyyatı zəif və bimənmun olacaqdır. Hətta çox tayfalar vardır ki... ədəbiyyat nə olduğunu bilməzlər... Bunlar dünya üzündə çox müddət yaşamayıb puç və zay olurlar. Tərəqqi və səadət fikrində olan və əbədi zindəganlıq arzusuna düşən qövm və millət gərəkdir ən əvvəl öz ana dilinin vüsət və qüvvət tapmağına səy və himmət göstərsin və ədəbiyyati-milliyyəsini asari-nəfisə və təsnifati-məmduhə ilə zənginləşdirsin".[30]

[30] Köçərli Firidun bəy. Azərbaycan ədəbiyyatı. 2 cilddə, I cild, Bakı, Elm,

F.Köçərli ədəbiyyatın lisani-şifahi və qələmi-yazılı qollarını fərqləndirir və doğru deyir ki, yaranma tarixinə görə, Azərbaycan xalqının lisani ədəbiyyatı onun qələmi ədəbiyyatından qat-qat qocadır; bu ədəbiyyatın ilk nümunələri min illər bundan əvvəl – daş dövründə müasir azərbaycanlının ulu babalarının həyat təcrübələri əsasında yaradılmış, zaman-zaman ağızdan-ağıza, nəsildən-nəsilə, boydan-boya, eldən-elə keçdikcə cilalanıb biçimlənmiş, mənəvi sərvətə çevrilmişdir. "Qələmi ədəbiyyat isə başqa tərz ilə hüsula gəlir. Bunda hər bir nağıl və hekayənin məxsusi katibi və münşisi və hər bir təsnifin öz müsənnifi və hər bir şeir və qəzəlin müəyyən şairi vardır. Əlbəttə, bu qisim əsərlərdə milliyyət nişanəsi və milliyyət rayihəsi çəndan müşahidə olunmaz. Vəli bir müsənnif və şair nə qədər öz millətinə yavuq olsa, onun adat və xasiyyətləri üzrə nəşvü nüma tapsa, milliyyət qanı onun damarlarında nə qədər artıq cərəyan etsə, bir o qədər onun əsərlərində dəxi milliyyət qoxusu və milliyyət nişanəsi artıq görünəcəkdir".[31] Ədib bu fikri də xüsusi nəzərə çatdırır ki: "Şairi-kamil və ədibi-fazil həqiqətdə ol ədib və şairdir ki, öz millətinin dili ilə danışa, ürəyi ilə, hissi və ağılı ilə fikir edə".[32]

"Azərbaycan ədəbiyyatı" kitabının quruluşu sübut edir ki, onun müəllifi ədəbiyyat tarixinin yazılmasına elmi-nəzəri və metodoloji baxımdan düzgün yanaşmış, əsərinin "Başlanğıc" hissəsində şifahi ədəbiyyatın müxtəlif janrları: nağıl, tapmaca, məsəl, nəğmə və s. barədə söhbət açmaqla əslində ədəbiyyat tarixi yaratmağın elmi yolunu göstərmişdir. Ədəbiyyat ilkin olaraq şifahi şəkildə yarandığından F.Köçərli də şair və yazıçılardan öncə şifahi ədəbiyyat haqqında söz açmağı vacib saymış, bu yolla milli ədəbiyyatın tarixini onun şifahi ədəbiyyatdan başlamaq prinsipinin gözəl örnəyini göstərmişdir.

"Azərbaycan ədəbiyyatı" kitabı coğrafi bölgü üzrə yazılmış

1978, S.70-71.

[31] Yenə orada.- S.77.

[32] Yenə orada.

və şairlər kitabın "Gəncə", "Şirvan və Şamaxı", "Qarabağ – Şuşa şəhəri", "Quba", "İrəvan şairləri", "Dərbənd şairləri" bölmələrində qruplaşdırılmışdır. M.Füzuli bu regionların heç birinə daxil edilmir. Məsələnin görünən səbəbi odur ki, doğrudan da adı çəkilən yerlərin heç birinə Füzulinin dəxli yoxdur: ərazi baxımından o, tamam başqa bir ədəbi-mədəni və elmi mühitin yetirməsidir. F.Köçərliyə görə, Azərbaycan türkləri "Zaqafqaziyanın Şərq və Cənubunda sükna edən Şəki, Şirvan, Səlyan, Bakı, Gəncə, Qazax, Qarabağ, İrəvan və Naxçıvan əhalisindən və İran dövlətinin şimali-şərqisində güzəran edən əqvam və təvayifdən ibarətdir". Füzuli isə təkcə Azərbaycan, yaxud təkcə Osmanlı şairi deyil, ümumiyyətlə türk şairidir, bütün "türk şairlərinin babası hesab olunur"[33] və "Azərbaycan şüərasına hamıdan artıq təsiri olubdur".[34] Alim Füzulidən ona görə bəhs edir ki, o, Azərbaycan şairlərinin "sərvəri və pişvəri məqamındadır" və "ol fəsahət və bəlağət kanının təsiri bu əsrdəki (XIX yüzildəki – Z.Ə.) şüəramızın asar və əşarında dəxi müşahidə olunmaqdadır".[35] Məncə, "Azərbaycan ədəbiyyatı" kitabında F.Köçərlinin M.Füzuli ilə bir sırada və eyni səviyyədə Yusif Nabi və Əlişir Nəvainin də yaradıcılığından söz açması təsadüfi deyil; alim Füzuli ilə bərabər Nabi və Nəvaini də "Azərbaycan şüərasının pişvaları və ustadları məqamında" görür və milli ədəbiyyatın inkişafına onların da təsirini qeyd edir.

Kitab elmi-nəzəri təhlillərlə bərabər bədii nümunələrlə də zəngindir. Onun səhifələrində yer alan şeirlər yüksək sənət örnəkləridir. Bu keyfiyyətinə görə "Azərbaycan ədəbiyyatı" müasir ədəbiyyat-müntəxabat dərsliklərini xatırladır; müəllif əvvəlcə şairin tərcümeyi-halından danışır, yaradıcılığının əsas istiqamətlərini aydınlaşdırır, faktlara söykənməklə fikirlərini əsaslandırır, sonra isə, məsələn, "Kəlami-Qovsi", "Qəzəli-Nicat", "Müəşşəri-

[33] Köçərli Firidun bəy. Azərbaycan ədəbiyyatı. 2 cilddə, I cild, Bakı, Elm, 1978, S.84.

[34] Yenə orada, S.83.

[35] Yenə orada, S.84.

Ağaməsih Şirvani", yaxud "Qəzəli-türki", "Əyzən kəlami-türki", "Əsərlərindən bir neçəsi burada zikr olunur" deyib şeir nümunələri təqdim edir. Bu nümunələr F.Köçərlinin əsl sənət xiridarı, yüksək poetik duyum, incə zövq sahibi olmasından xəbər verir.

Alim seçdiyi nümunələri elmi təhlil predmetinə çevirərkən onları həm ideya-məzmun, həm də bədiilik baxımından dəyərləndirir. Çox vaxt poetik mətnin daxilinə nüfuz edərək, hər beytin, bəndin, hətta misranın bədii yükünü – ağır-yüngüllüyünü üzə çıxardıb əyaniləşdirir. O, seçdiyi nümunələri əvvəlcə mənasına, şairin söylədiyi fikrə, sonra bu fikrin ifadə formasına, deyim tərzinə görə qiymətləndirir və hər iki halda özünün ədəbi görüşlərini əxlaqi-ictimai baxışları ilə vəhdətdə ifadə edir. Bu keyfiyyət alimin Qövsi Təbrizi, Nişat Şirvani, Mustafa ağa Nasirin əsərlərindən bəhs edən fikir və mülahizələrində aydın görünür.

"Azərbaycan ədəbiyyatı"nı Firidun bəy özü üçün "əziz və mübarək bir kitab" hesab edir, onun "ləyaqətli tərzdə və gözəl surətdə təb olunmasını" arzulayırdı. Alimin bu arzusunu xalqının qədirbilən övladları həyata keçirmiş, F.Köçərlinin vəfatından sonra kitab üç dəfə böyük tirajla nəşr olunaraq ictimaiyyətə çatdırılmış, haqqında Mir Cəlal, K.Talıbzadə, B.Nəbiyev, F.Hüseynov, İ.Bəktaşi, R.Qənbərqızı, Elçin, Ş.Salmanov, T.Salamoğlu kimi tanınmış alimlər qiymətli elmi məqalə və kitablar yazaraq, onun xidmətlərini qədirşünaslıqla dəyərləndirmişlər.

Müxtəlif millətlərin yaşayıb-fəaliyyət göstərdiyi bir mühitdə təhsil alan, işləyən və yazıb-yaradan Firidun bəy başqa xalqların da ziyalıları ilə yaxınlıq edir, onların ədib və şairlərinə böyük hörmət və sevgi ilə yanaşırdı. Onun "Anton Çexov", "Gürcü şairi Akaki Sereteli yubileyinə dair", "Nikolay Vasilyeviç Qoqol", "Yakov Semyonoviç Qoqebaşvili", "Dost və müəllim N.O.Lomourinin xatirəsi" məqalələrində rus ədəbiyyatının böyük nümayəndələrindən A.S.Puşkin, N.V.Qoqol, N.A.Nekrasov, İ.S.Turgenev, F.M.Dostoyevski, L.N.Tolstoy, A.P.Çexov, A.M.Qorki, gürcü şairi Akaki Sereteli və b. haqqında qiymətli elmi fikirlər vardır. Alim F.Köçərli Azərbaycan şair və yazıçıları kimi başqa

millətlərdən olan ədibləri də ilk növbədə millilik, xalqa və milli ədəbiyyata xidmət, həqiqətpərəstlik – realizm baxımından dəyərləndirir, xalq həyatı və məişətini doğru-düzgün əks etdirən şair və yazıçıları həqiqi sənətkar sayırdı: "Rusların milli ədəbiyyatının binasını qoyan Puşkin və Qoqol olubdur. Bu iki müqtədir ədibin qələmi sayəsində rusların ədəbiyyatı təbii halına və təbii rənginə düşüb, firənglərin, ingilislərin və nemeslərin ədəbiyyatı təsirindən xilas olmağa başlayıbdır... Qoqol və Puşkin milli ədəbiyyatlarını məişətlərinin ayinəyi-həqiqətnüması edib özlərindən sonra gələn üdəba və şüəraya salamat bir məslək, müstəqim bir yol açıblar. Qoqol həqiqətnəvis ədiblərin (realistlərin) babası və pişrovi mənziləsindədir".[36]

"Nikolay Vasilyeviç Qoqol" məqaləsində söylənən bu fikirlərdə yazıçının rus ədəbiyyatı tarixində mövqeyi müəyyənləşdirilmiş, onun yaradıcılığının başlıca məziyyəti – "həqiqətnəvis ədiblərin babası və pişovi" olması qeyd edilmişdir. Məqalədə Qoqolun həyatı, ailə mühiti, təhsili haqqında yığcam məlumat verilmiş, onun Jukovski və Puşkinlə tanışlığı, Qoqolun yaradıcılıq taleyində və həyatında bu tanışlığın faydalı rolu barədə danışılmışdır: "Peterburqda Qoqol məşhur Jukovski ilə tanış olur və onun vasitə və köməyi ilə kənardan özünə bir şüğl tapıb, maaş sarıdan işini bir az yüngülləşdirir. 1831-ci ildə Qoqol Puşkin ilə tanış olur və bu tanışlıqdan artıq istifadə edir. Puşkinin ona təsiri çox olur... Puşkin ilə yaxın olduqdan sonra Qoqola guya təzə bir həyat verilir: onun təbi, istiqaməti-qəlbi nuraniyyət və fikri cəladat (mökkəmlik, sabitlik, aydınlıq – Z.Ə.) kəsb edir. Bu vaxta kimi onun üçün qaranlıqda olan çox sirlər, pərdədə olan çox mənalar açılıb aydınlığa çıxır".[37]

F.Köçərlinin bildirdiyinə görə "Qoqolun iki böyük və mötəbər əsərinin məal (məna – Z.Ə.) və məzmununu ona Puşkin nəql edib, hər iki əsərin nə səbkü sayaqda yazılmasını şərh bə bəyan

[36] Köçərli Firidun bəy. Əsərləri. Bakı, Elm və təhsil, 2013, S. 196.
[37] Yenə orada, S.197.

etmişdir”.[38] Bu əsərlərdən biri “Müfəttiş” komediyası, digəri “Ölü canlar” povestidir. “Hər iki əsəri sonralardan Puşkin mütaliə etdikdə Qoqolu bağrına basıb kamali-məmnuniyyətlə ona demişdir: – Sən yazan kimi bunları mən bacarıb yaza bilməzdim. Hər halda sən məndən mahirsən”.[39]

Məqalədə həm “Müfəttiş” komediyasının, həm də “Ölü canlar” povestinin yığcam təhlili verilir. “Müfəttiş” komediyasını daha əhatəli təhlilə cəlb edən F.Köçərli yazıçının ümumi yaradıcılıq məziyyətlərini, bədii istedadının bənzərsizliyini, estetik gülüşünün təbii mahiyyətini düzgün müəyyən edir: “Qoqolun təbiət və xasiyyətində hər bir şeyin küphünə (içinə – Z.Ə.) göz yetirmək, mahiyyətinə baxmaq və hər bir şeyin gülünc tərəfini və istehzaya layiq səmtini görüb-göstərmək vardır. Rus ədiblərindən heç biri Qoqol kimi adamların üstə zərifanə gülmür və oxucuları güldürmür. Qoqolun gülməyi qəribə bir gülməkdir. Bizim məişətimizdə gülünc, gülməli və rişxəndə səbəb olası adət-ayinlər, müxtəlif işlər və əməllər, danışıqlar və söhbətlər çoxdur. Amma bunların hamısının üstünə adamların falşivi rəftar və əlaqələrindən toxunmuş bir pərdə çəkilibdir ki, hər adama onun alt tərəfini görmək qüdrət və qabiliyyəti verilməyibdir. Qoqol isə pərdənin altını açıq görür və onu zərifanə qalxızıb, altında olan əcayibat və qəribata baxıb nazikanə gülür və bizə göstərib bizi də güldürür”.[40]

Ədib Qoqolun bədii istedadının tipoloji özgünlüyünü Puşkin yaradıcılığı ilə müqayisədə qiymətləndirib yazır: “Puşkinin təbi durbinə, amma Qoqolun təbi zərrəbinə təşbih olunubdur. Puşkin durbin kimi məişətin uzaq yerlərini və gözəl mənzərələrini işıqlı və qəşəng bir halda göstərirkən, Qoqol zərrəbin kimi yaxında olan və gözün önündə, şişənin altında tərpənən nifrətəngiz həşərat və mikrobları böyüdüb göstərir”.[41]

“Müfəttiş” komediyasının ideya məzmunu və bədii keyfiyyətlərinə dair fikirlərini ümumiləşdirən F.Köçərli bu qənaətə gəlir ki: “Qoqolun bu komediyası əvəzsiz bir əsərdir ki, həmişə həyat üzrə baqi qalacaqdır. Onun Qorodniçisi, sudyası, poçtmeystri, Dobçinski-Bobçinskisi, xüsusən Xlestakovu, necə ki, Rusiya dövləti vardır, onlar da sağ və salamat qalacaqlar”.[42]

[38] Yenə orada.
[39] Yenə orada, S. 198.
[40] Köçərli Firidun bəy. Əsərləri.- Bakı: Elm və təhsil, 2013.- S.203.
[41] Yenə orada.- S.203-204.

“Nikolay Vasilyeviç Qoqol” məqaləsi Azərbaycan ədəbiyyatşünalığında Qoqolun həyat və yaradıcılığından bəhs edən ilk elmi əsərdir. Bu əsəri Cəlil Məmmədquluzadə “açıq və mənalı məqalə” deyə qiymətləndirmiş[43], sonralar Qoqol haqqında yazan Azərbaycan ədəbiyyatşünasları: M.Rəfili, M.Arif, M.Cəfər, K.Talıbzadə, B.Nəbiyev, Ş.Qurbanov, A.Alməmmədov və b. həmin məqaləni yüksək dəyərləndirməklə bərabər oradakı elmi tezisləri daha da inkişaf etdirmişlər.

F.Köçərlinin “Gürcü şairi Akaki Sereteli yubileyinə dair”, “Yakov Semyonoviç Qoqebaşvili”, “Dost və müəllim N.O.Lomourinin xatirəsi” məqalələri gürcü ədəbi-bədii və pedaqoji fikrinin görkəmli nümayəndələrinin yubileyi, yaxud vəfatı münasibətilə yazılmışdır. Onların ən irisi Akaki Sereteli haqqında məqalədir. Bu məqalədə F.Köçərli A.Seretelinin müxtəsər tərcümeyihalını təqdim edərək gürcü şairinin uşaqlığı, valideynləri, təhsili və məşhur əsərləri haqqında bəhs açır. Şairin tələbəlik illərində yazdığı “İsti xəbərlər” sərlövhəli məqalələrindən başlamış “Suliko” şeirinə, “Natela”, “Tamara”, “Medeya” adlı ən məşhur əsərlərinə qədər, hamısı haqqında məlumat verilir. Məqalədə A.Seretelinin “Mürəbbi” hekayəsinin məzmunu danışılır; Abxazlı gənc, onun süd qardaşı Səfər bəy, arvadı Nazıbrola və müəllim Hacı Yusifin əməlləri nağıl olunur. Köçərli “Mürəbbi” hekayəsini “müəllim və mürəbbilərə gözəl ibrət” hesab edir və Seretelinin daha çox yaşayıb belə gözəl əsərlər yazmasını arzulayır.

F.Köçərlinin məqalələrində dünya ədəbiyyatının Firdovsi, Sədi, Hafiz, Şekspir, Bayron, Hüqo, Russo, Höte, Şiller, Puşkin,

[42] Yenə orada.- S.202.
[43] Cəlil Məmmədquluzadə. Əsərləri: 6 cilddə.- Bakı, 1985.- C.4.- S.22.

Dostoyevski, Tolstoy kimi qüdrətli nümayədəndələri haqqında dəyərli elmi fikirlər vardır. Ədibə görə bu sənətkarlar "öz əsrlərində millətlərinin ən böyük müəllimi və ən mahir və müqtədir mürəbbisi olub əsərləri ilə onların təhzibi-əxlaqına, rüfət və səadət tapmasına, şöhrət və qüvvət kəsb etməsinə hüsn-tədbirlər və salamat təzyiqlər göstəriblər. Bu zati-alilərin vücudu ilə millətləri fəxr edirlər". Eyni zamanda bu sənətkarlar "cəmi aləmin mürəbbisi və filosofu hesab olunur", onlar "ümumxəlayiq və insaniyyət müəllimi və mürəbbisidirlər".[44]

Göründüyü kimi, F.Köçərli dünya ədəbiyyatının klassiklərini həm xəlqilik və millilik, həm də bəşərilik və beynəlmiləllik baxımından dəyərləndirir. Belə bir doğru qənaətə gəlir ki, həqiqi şair öz zəmanəsinin aynasıdır, öz camaatının, millətinin səsinə səs verməli, millətinin "qeyrət və təəssüb damarını hərəkətə gətirməli", təsirli kəlamı ilə onu qəflətdən bidar edib, tərəqqi və maarif səmtinə dəvət etməlidir. Öz milli məişətindən, xalqının arzu və istəklərindən yazan şair milli olduğu qədər də bəşəridir. Bu mənada Vaqif, Zakir, Seyid Əzim, Nəbati və Sabir də son dərəcə bəşəri şairlərdir. Onların əsərləri ilə təkcə Azərbaycan-türk ədəbiyyatı deyil, ümumiyyətlə Qafqaz, Dağıstan və İran xalqlarının bədii fikri zənginləşmişdir.

Firidun bəy Köçərli ədəbi prosesi diqqətlə izləyən, oxuduğu əsərlərin məziyyətlərini də, kəsirlərini də obyektiv qiymətləndirən, ədəbi prosesi təşkil edə bilən, şair və yazıçıların inandığı, ehtiram, rəğbət bəslədiyi bir ədəbiyyatşünas – böyük nüfuz sahibi idi. Buna görə onun həm yaşadığı dövrün ədəbi prosesinə, müasirlərinin yaradıcılığına, həm də ədəbiyyat tarixinə dair yazılarını Azərbaycan ziyalıları ciddi maraq və razılıqla qarşılayır, onları oxumaqdan, məsləhətlərini dinləməkdən zövq alırdılar. Şair Abbasağa Nazir Firidun bəyə göndərdiyi məktublarının birində onunla gec tanış olmasına təəssüflənərək yazırdı: "Hərgah qırx il bundan əqdəm mənim şeirimə Sizin kimi qədr-qiymət verən

[44] Firidun bəy Köçərli. Əsərləri. Bakı, Elm və təhsil, 2013, S. 90, 91.

olsaydı, indiyə kimi 30-40 cild kitab yazardım". Şair Abbas Səhhət F.Köçərliyə mənzum məktubunda yazırdı:

Yazmısan tazə nə şeylər? – deyə sordun məndən,
Ruhumun tarına mizrabzən oldun, qardaş!
Sabir ilə belə məktubu çox aldıq səndən,
Hər nə yazdıqsa ona bani sən oldun, qardaş!
Bir zaman Nasehü Tərrah ilə Sabir, bəndə
Yaşayırdıq hamımız qəflət ilə fərxəndə.
Birimiz mərsiyəguluqda böyük şair idi,
Birimiz sağərə mail, birimiz canana.
Birimiz həcvdə Yəğma kimi çox mahir idi,
Laübali keçinirdi günümüz rindanə.
O pərişan yuxudan sən bizi bidar etdin,
Doğru, düz yolda çalışmaqlığa vadar etdin[45].

F.Köçərlinin tənqidlərinə məruz qalan Nəriman Nərimanov sonralar həmin tənqidlərin faydası haqqında demişdi: "Düz 20 il bundan müqəddəm mən "Nadanlığ"ı yazıb meydana buraxdım. Məşhur mühərrirlərimizdən biri, rəfiqimiz Firidun bəy Köçərli "Nadanlığ"ı rus dilində tənqid etdi, yaramaz bir şey hesab edib yazanını, yəni məni lazımınca çubuqladı. Oxuyan deyirdi, "Nadanlığ"ı yazan daha əlinə qələm gərək götürməsin. Fəqət onun çubuqlamağı "Nadir şah"ın meydana gəlməsinə səbəb oldu".[46] Böyük ədəbiyyatşünas-ziyalının ədəbi nüfuzundan bəhs edən Fərhad Ağazadə isə onu belə qiymətləndirirdi: "Demək olar ki, Firidun bəyin təsiri ilə tərbiyələnmiş bir çox kimsələr meydana çıxdı... Onun qələminə yalnız türklər deyil, ruslar, gürcülər belə böyük hörmət göstərirdilər".[47]

Bütün bu etiraflar təsdiq edir ki, Azərbaycan xalqının ləya-

[45] Abbas Səhhət. Əsərləri: 2 cilddə.- Bakı: Azərnəşr, 1975.- C.I.- S.161.
[46] Nəriman Nərimanov. Seçilmiş əsərləri.- Bakı: Elm, 1973.- S.372.
[47] Bax: Köçərli Firidun bəy. Əsərləri.- Bakı: Elm və təhsil, 2013.- S.9.

qətli oğlu, böyük ziyalı, ədəbiyyatşünas-alim, maarifçi-demokrat Firidun bəy Köçərli ümumtürk mədəniyyətinin tərəqqi və çiçəklənməsinə xidmət göstərmiş, fəaliyyətinin bütün sahələrində türk xalqlarının, türk ədəbiyyatının və mədəniyyətinin ayrılmasına, təfriqə düşməsinə yox, birliyinə, möhkəmlənməsinə çalışmışdır.

Bütün şüurlu həyatı boyu mətbuatla sıx əlaqədə olan Firidun bəyin yüzlərcə məqaləsi hələ öz sağlığında Bakı, Tiflis, Bağçasaray və Peterburqda çıxan qəzetlərdə nəşr olunmuş, bir neçə kitabı işıq üzü görmüşdür. Ədibin ölümündən sonra onun xatirəsini əziz tutan Azərbaycan xalqı və dövləti müxtəlif illərdə F.Köçərlinin kitablarını nəşr etmiş, haqqında çoxlu məqalə, kitab, dissertasiya yazılmışdır. Tərtibçi-ədibin adını daşıyan Respublika Uşaq kitabxanasının şöbə müdiri Nazilə Tahirova böyük zəhmət bahasına bu əsərlərin hamısını nəzərdən keçirərək, onların çap olunduğu mətbuat orqanı, nəşriyyat, tarix, həmçinin F.Köçərli haqqında yazan müəlliflərin adı, soyadı, əsərlərinin adı, çap olunduğu yer, tarix haqqında konkret məlumat verən səliqəli biblioqrafiya hazırlamışdır. Biblioqrafiyada Firidun bəy Köçərlinin həyat və fəaliyyətinin əsas tarixləri göstərilmiş, onun əsərlərinin və haqqında yazılan əsərlərin xronoloji ardıcıllıqla siyahısı verilmişdir.

Biblioqrafiya elmi işçilər və doktorantlar üçün qiymətli bir məxəzdir. Ondan Firidun bəy Köçərlinin həyat və fəaliyyəti ilə maraqlanan bütün oxucular istifadə edə bilərlər.

Zaman Əsgərli,
filologiya üzrə elmlər doktoru,
professor

Firidun bəy Köçərlinin müdrik deyimləri

Mən, balalara hədiyyə olmaq üçün xalqımızın yaratdığı nağıl və hekayələrdən, məsəl və tapmacalardan və bir çox mənzumələri toplayıb bu kitabı tərtib etdim ki, onlar unudulub xatirələrdən çıxmasın.

***

Nağıllarda həqiqət halı ilə xəyalət aləmi, doğru ilə yalan, mümkün ilə qeyri-mümkün elə məharətlə bir-biri ilə calaşır ki, insan ağlı heyrətdə qalır.

***

Əgər bir xalqı məhv etmək, onu adam toplusuna çevirmək istəyirsinizsə, müəllimini savadsız, həkimini isə kəmsavad eləyin. Biri onun başını, o biri canını zay eləsin.

***

Əsl gözəllik surətdə deyil, ağıl və kamalda, əxlaq və rəftardadır.

***

Qəliz, çətin və dolaşıq dildə yazan ədiblərin fikirləri də dolaşıq olur; onların əsərləri çətin və ağır oxunulur və insana fərəh əvəzinə qəm və kədər gətirir.

***

Müəllimlik ağırdır, ancaq pak və müqəddəs xidmətdir. Seminariyada aldığınız elm və tərbiyəni elə yüksək və hündür məqamda saxlayın ki, nuru ətrafı da işıqlandıra bilsin.

***

Hər millətin özünəməxsus ana dili var ki, onun məxsusi malıdır. Ana dili millətin mənəvi diriliyidir, həyatının mayəsi mənziləsindədir. Ananın südü bədənin mayəsi olduğu kimi, ananın dili də ruhun qidasıdır, hər kəs öz anasını və Vətənini sevdiyi kimi, ana dilini də sevir.

***

...Qoy müəllim pozulmuş uşağa məhəbbətlə, hərarətlə və səmimi yanaşsın. O, ətrafdakı məhəbbəti hiss edəcək, o zaman müəllim uşaq ruhunu belə rəftarı nəticəsində ələ alacaq və uşaq da əxlaqca yaxşı olacaq. Doğrudur, pozğun uşağı yenidən tərbiyə etmək üçün müəllim tərəfindən işə çox məhəbbət, səbir, mərifət və uşaq təbiətini anlamaq lazımdır.

***

İnsanın qəlbi karvansara deyil ki, yol ilə hər ötüb-keçən onda özü üçün məqam bulsun və onun içində olan yaxşı-yamanı görüb aləmə faş qılsın.

***

Hər bir xalqın maddi yoxsulluğu, iqtisadi düşkünlüyü onun zehni yoxsulluğunun, mənəvi düşkünlüyünün nəticəsində meydana çıxır.

***

Söz yox ki, Vətən şirindir, amma vətən bir anadan olduğumuz ev, məhəllə, şəhər və ya kənd deyil. Vətən geniş vüsətli bir diyardır. Bir ölkə və məmləkətdir ki, onun hər bir nöqtəsi övladı üçün əziz və mübarəkdir.

***

Qəlbi şad etmək özlüyündə bir xidmətdir.

***

Çoxumuz müsəlman isək də, insan deyilik, çoxumuz insanıqsa da, həqiqi müsəlmanlıqdan çox uzaq və kənarıq.

***

Əsl ədəbiyyat həyati həqiqətləri əks etdirməklə yanaşı cəmiyyəti, xalqı qabaqcıl ideyalarla silahlandırmalıdır, onun azadlıq mübarizəsinə kömək etməlidir: həqiqi şair millət və Vətən yolunda canlar fəda etmək lazım isə vətən oğlanlarının ürəyinə yandırıcı od salıb, onları hər qisim fədakarlığa və cannisarlığa şövqmənd etməlidir.

***

Sabirin təbində bir o qədər zəriflik və dilində öylə bir lətafət var ki, güldürə-güldürə ağladır və ağlada-ağlada güldürür.

***

Türk dilində neçə min hikmətamiz məsələlər var ki, təmamisi təcrübə yolu ilə deyilibdir.

***

Azərbaycan türklərinin məşhur və müqtədir şairi Molla Pənah hesab olunur ki, bizim ədəbiyyatımızın banisi və müəssisi adlanmağa onun haqqı vardır... Milli şairlərimizdən onun kimi sadə və açıq lisanda və ana dilimizin şivəsində şeir və qəzəl yazan az olubdur. Müasirləri ona nəzirə yazmağa səy və təlaş ediblərsə də, onun kimi mühəssənatlı, gözəl və açıq kəlam söyləməkdə aciz qalıblar... Vaqif ziyadə zövqü-səfa əhli olduğu üçün gözəl mədhində xeyli mərğub (irəğbət olunan, bəyənilən- red.) və nazik şeirlər yazmışdır ki, onların cümləsi qəlbdən nəşət edən hissiyyatdır ki, oxuyanlara dəxi sirayət edib, onları şövqü həvəsə gətirir.

***

Nə qədər bir qövm və tayfa elmsiz və mərifətsiz olsa, bir o qədər onun ədəbiyyatı zəif və biməzmun olacaqdır. Hətta çox

tayfalar vardır ki...ədəbiyyat nə olduğunu bilməzlər... Bunlar dünya üzündə çox müddət yaşamayıb puç və zay olurlar. Tərəqqi və səadət fikrində olan və ədəbi zindəganlıq arzusuna düşən qövm və millət gərəkdir ən əvvəl öz ana dilinin vüssət və qüvvət tapmağına səy və himmət göstərsin və ədəbiyyati-milliyəsinin asari-nəfisə və təsnifati-məmduhə ilə zənginləşdirsin.

***

Ədəbiyyat millətin ayineyi-həqiqətnümasıdır ki, onun maddi və mənəvi tərəqqisi və istiqbalı üçün nicat və səadət yollarını eynilə göstərir. Ədibi-fazil və şairi-qabil millətin maarif xadimləridir. Milləti haqq və səvaba irşad edən, şöhrət və hörmətə yetirən onlardır. Öz asar və əşarı ilə onlar millətin cisminə şəfa, ruhuna səfa, fikrinə cila, ağlına və tamami mənəvi və ruhani qüvvələrinə balü pər verib uca məqama çatdırır.

***

Ey qardaşlar, həyatın qədrini biliniz,... oyanınız, hərəkət ediniz, qapı-bacalarınızı açınız, evinizə işıq düşsün, üfunətli və ağır havası dəyişilsin. Gözlərinizin tozunu silib diqqət ilə ətrafa baxınız, hər kəs işləyir, çalışır, həyatdan nəfbərdar olur.

***

Təkcə simaca gözəl olan qadını gözəl hesab etmək olmaz. Bu gözəllik zahiri gözəllikdir. Zahirən gözəl qadın o zaman tam gözəlliyə malik olar ki, onun məzmunu da, yəni əqli də, kamalı da, idrakı da gözəlliyə uyğun gəlsin. İnsanın gözəlliyi zahiri məlahət və hüsn-lətafətdən ibarət olmayıb, onda əql və fərasətin mövcud olmağı dəxi əvvəlinci şərtlərdəndir. Zahiri gözəlliyi və hüsncamalı kamala yetirən, əqlin nuru və mərifətin ziyasıdır. Əqilsiz və mərifətsiz gözəl məqbul və müstəhsən deyildir.

***

Millətini sevən, onun mənəvi dirriyinə çalışan, tərəqqisi yolunda əmək sərf edən yazıçılarımızdan, ədiblərimizdən və şairlə-

rimizdən çox-çox təvəqqi edirik ki, dillərini asanlaşdırsınlar, ana dilindən uzaq düşməsinlər, meymunluqdan əl çəksinlər, fikirlərini açıq və sadə dillə yazsınlar, taki, onların yazdıqlarını oxuyan anlasın, düşünsün və ayılsın. Ancaq bu yolla yazan və oxuyanın arasında dostluq, ittifaq və birlik əmələ gələ bilər.

***

...Biz dilimizi bilmirik və bunda təqsir bizdədir, dilimizdə deyil. Fars və ərəbə meyil və rəğbətimiz o qədər çox olubdur ki, öz dilimizdə olan sözləri atıb əvəzinə əcnəbi dillərin qəliz ibarələrini və sözlərini götürmüşük və götürdüyümüz sözləri və ibarələri öz dilimizin şivəsinə uydurmayıb eyni halı ilə dilimizə qarışdırmışıq və nəqabil pinəçilər kimi əlimizə hər nə düşübsə, paltarımıza yamamışıq... Bizim qəzetlərdə çap olunan məqalələr, teleqram tərcümələri, hətta elanlar o qədər dolaşıq və çətin dildə yazılır ki, oxuyanlar başa düşməyir və başa düşmədikləri halda qəzetə oxumaqdan rəğbətləri kəsilir... Dilin şivəsini itirmək və üslubunu pozmaq böyük fəsaddır... Mərhum Həsənbəy Məlikovun “Əkinçi” qəzetinin nömrələri əlinizə düşsə, oxuyub bu mətləbin barəsində bir az fikir eləyin.

***

Həyat “allah-taalanın ətiyəsidir”. Sənət, söz, dil “allah-taalanın vergisidir.”

***

M.P.Vaqif sadə, xalqın başa düşdüyü bir dildə yazıb-yaratmış, fars və ərəb sözlərinin köməyinə qaçmamışdır. Təbiilik, sadəlik və səmimi hisslər onun bütün əsərlərinin əsas ruhunu təşkil edir; onların çoxu öz sadəliyi və bədiiliyinə görə xalq şeirinin nümunələri hesab edilir. Onun bütün əsərləri öz ahəngdarlığı, məlahəti və son dərəcə mənalı olması ilə insanı məftun edir.

***

Q.B.Zakir asan, sadə və incə şeirlərində öz xalqının ruhunu, onun düşüncələrini, dünya görüşünü, vərdişlərini, dini əqidəsini,

xeyirxah və qüsurlu cəhətlərini, onun xarakterindəki nəcib və mənfi cəhətləri fövqaladə məharət və doğruluqla əks etdirmişdir...

***

Şairi-kamal və ədibi-fazil həqiqətdə ol ədib bə şairdir ki, öz millətinin dili ilə danışa, ürəyi ilə hiss və əqli ilə fikir edə.

***

"Milli ədiblərimizin atası, dram yazanlarımızın ustadi-kamili, ədəbiyyatımızın fəxri", "azərbaycanlıların dolanacağının, adat və adabının həqiqət göstərici bir ayinəsi"ni yaradan, "zahirimizi və batinimizi də eynilə göstərən" M.F.Axundov olmuşdur.

***

Axundovun dramnəvis müsənniflərə və həqiqi ədibə məxsus olan istedad və qabiliyyətlərindən birisi də budur ki, öz təmsilat və hekayələrində əhvalat və güzarişatı söyləyən əşxasın hər birini öz dililə danışdırır. Əkinçidən tutmuş şaha kimi hər hansı sinfin dilindən söz söyləyir isə, elə bir sayaqda söyləyir ki, guya mərhum həman o sinfin özündədir və yainki onların sözlərini eşitdikcə bir-bir sinəsinə yığıbdır.

Bu qabiliyyətdən əlavə, Mirzə Fətəlinin dilində elə bir nəməkrizlik (duzluluq-red.), məlahət və zərafət var ki, hər kəs onun kəlamını oxuyur isə könlü açılır və dodağı altında gülür.

***

...Axundovun komediyalarını oxuyan bəsirət əhli bir tərəfdən gülürsə, bir tərəfdən ağlayıb göz yaşı tökür. Gülmək görünür, amma ağlamaq görünməyir, onun ağır damcıları ürəyin üstünə düşüb onu yaralayır, dəlir...

***

...Onun (M.F.Axundovun) sayəsində bir neçə müqtədir ədiblər vücuda gəlibdir. O cümlədən Nəcəf bəy Vəzirov və Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev, Nəriman bəy Nərimanov və Mirzə Cəlil

Məmmədquluzadə cənablarıdır ki, hər birinin bir neçə komediyaları və dramaya məxsus əsərləri vardır, indiki məişətimizin bəzi övza və əhvalını və əhli-zəmanənin fikrü xəyalatını və nə yolda çalışdıqlarını eyni ilə yazıb öz əsərlərində göstərirlər.

***

Bəşəriyyətin mədəni hissəsinin həyatında iştirak etməyə başlayan xalq heç bir ümumi fikri hərəkata yad ola bilməz.

***

Rusların milli ədəbiyyatının binasını qoyan Puşkin və Qoqol olubdur. Bu iki müqtədir ədibin qələmi sayəsində rusların ədəbiyyatı təbii halına, təbii rənginə düşüb... Qoqol və Puşkin milli ədəbiyyatlarını, məişətlərinin ayinəyi-həqiqətnüması edib, özlərindən sonra gələn üdəba və şüəraya səlamət bir məslək, müstəqim bir yol açıb.

***

Müəllim ağlı, biliyi, zəhmətsevərliyi, yüksək məharəti, mədəni davranışı, işdə dəqiqliyi, səadəti və s. keyfiyyətləri ilə yanaşı, həm də uşaqlara məhəbbət və qayğı ilə döyünən ürəyə malik olmalıdır.

***

Molla Nəsrəddin xalq müdrikliyinin və hazırcavablığının ifadəçisidir. Onun lətifələri o qədər həyati və məzəlidir ki, bu lətifələrdə o qədər səmimi bir yumor vardır ki, hamı onlarla maraqlanır və azərbaycanlıların arasında həmin lətifələri bilməyən və yeri gələndə bu və ya digər bir lətifəni danışmayan adam çox nadir tapılır. Hətta Azərbaycan dilində danışa bilən ermənilər və gürcülər də Molla Nəsrəddinin lətifələri ilə maraqlanırlar.

***

Qorxuya ümdə səbəb bilməməzlik, elmsizlik və avamlıqdır.

***

Bir millətin malını, dövlətini və hətta vətənini əlindən alsan ölüb itməz, amma dilini alsan fot olar, ondan bir nişan qalmaz.

***

Azərbaycan türklərinin Sədisi, Hafizi, Şekspiri yoxdur, ancaq onun Vaqif, Vidadi, Nəbati, S.Ə.Şirvani kimi əvəzsiz şairləri var. Həmin şairlərin min bir əziyyətlə yazdığı əsərlər itib-batmaqdadır. Bunları toplayıb nəslə çatdırmaq lazımdır.

***

Sadəlik, təbiilik və real həyata yaxınlıq Məmmədquluzadə hekayələrinin əsas məziyyətidir. Hər şeydən görünür ki, müəllif öz xalqının həyatını və dünyagörüşünü yaxşı bilir və incə müşahidə qabiliyyətinə malikdir. Onun bilavasitə həyatdan götürülmüş hekayələri boş fantaziyanın məhsulu deyildir. Məmmədquluzadənin başqa bir məziyyəti də onun müşahidə etdiyi həyatı canlı və anlaşıqlı dil ilə Şərq yumorunun aydın xüsusiyyətləri ilə verə bilməsidir ki, bu da oxucunun nəzərini hər şeydən çox cəlb edir.

***

F.B.Köçərli M.Füzulinin "Leyli və Məcnun" əsəri haqqında yazır... Füzuli özü türk (azərbaycanlı-A.A.) oğlu olmağina görə öz ana dilini artıq sevib də ona rövnəq verməyi baş vəzifələrdən birisi hesab edərmiş... və həqiqətdə demək olar ki, türk dilinə rövnəq verən, onu xar və xasakdan təmizləyib bir göyçək və səfalı çəmənə bənzədən Füzuli olubdur və bununla biz türklərin üstündə sərfi-himmət və qeyrət göstərdiyini şair özü bir məqamda belə bəyan edir:

Ol səbəbdən farisi ləfzilə çoxdur nəzm kim,
Həzmi-nazik türkü ləfzilə ikən dişvar olur.
Ləhceyn-türkü qəbuli-nəzm tərkib eyləsə,
Əksərən əlfazi, namərbut,nahəmvar olur.
Bəndə tofiq olsa bu dişvari asan eylərəm,
Novbəhər olğac dikəndən bərgi-gül izhar olur.

Görkəmli şəxsiyyətlər Firidun bəy Köçərli haqqında

Firidun bəy Köçərli Azərbaycan ədəbiyyatının tarixi inkişaf yoluna dair qiymətli mənbə təşkil edən əsərlər yaratmış və çoxcəhətli zəngin fəaliyyəti ilə ictimai-mədəni fikrin təşəkkülünə mühüm töhfələr vermişdir.

İlham Əliyev,
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Düz 20 il bundan müqəddəm, mən "Nadanlığ"ı yazıb meydana buraxdım. Məşhur mühərrirlərimizdən biri, rəfiqimiz Firidun bəy Köçərli "Nadanlığ"ı rus dilində tənqid etdi, yaramaz bir şey hesab edib yazanını, yəni məni lazımınca çubuqladı. Oxuyan deyirdi: "Nadanlığ"ı yazan daha əlinə qələm gərək götürməsin. Fəqət onun çubuqlamağı "Nadir şah"ın meydana gəlməsinə səbəb oldu.

Nəriman Nərimanov,
ictimai-siyasi xadim, yazıçı,
dramaturq, publisist

Firidun bəy Köçərli Azərbaycan ədəbiyyatının tədqiqiylə yeganə məşğul bulunan qiymətdar bir mühərrir, müəllim və alim idi.

Məmməd Əmin Rəsulzadə,
görkəmli ictimai-siyasi xadim, yazıçı

Firidun bəyin təkcə bir müəllim kimi deyil, həm də öz xalqının ədəbiyyatını sevən alovlu vətəndaş kimi Azərbaycan ədəbiyyatını təbliğ etməsi mənim qəlbimdə nəcib hisslər oyadırdı. Firidun bəy haqqında hamı belə fikirdə idi ki, o son dərəcə böyük adamdır. Böyüklüyü də ondadır ki, doğulduğu torpağa, mənsub olduğu xalqa – onun ədəbiyyatına ideal dərəcədə sadiqdir.

Əli Səbri Qasımov,
keçmiş seminarist, yazıçı-jurnalist

Firidun bəy Köçərli ən müqtədir, ən sevgili ədiblərimizdən biridir. Bu şəxs ədəbiyyat tariximizi yazmaqla bütün keçmişimizi diriltdi. Şairlərimizin ülvi ruhlarını canlandırdı və həyati-fikriyyəmizi təbii yoluna saldı.

Çox heyif ki, Firidun bəy həzrətlərinin çox az əsərləri oxuculara mal oldu. Ən guzidəsi "Azərbaycan türklərinin ədəbiyyat tarixi" hələ təb olunmayıb qalır. Bu kitabı şərqşünas bir əcnəbi yazsa idi Avropada onun ilə böyük ad qazanardı. Görəsən bəs bizim aramızda Firidun bəy Köçərli cənabları kimi adamların əmələ gəlməsini niyə şux və həvəs ilə qarşılamırıq?

Yusif Vəzir Çəmənzəminli,
ədəbiyyatşünas, yazıçı

Firidun bəyin ədəbiyyat tədqiqatı Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığı üçün çox qiymətli və tarixi xidmətdir. Onun sayəsində qədim dövrün bir çox şairləri və əsərləri meydana çıxarılıb xalqa tanıdılmışdır. Yenə onun tədqiqatı sayəsində böyük-kiçik Azərbaycan şairləri haqqında, vaxtında ilk təsəvvür hasil edilmişdir. Onun əsərləri uzun illər qədim ədəbiyyat tarixçiləri üçün mənbə və vəsait olmuşdur.

***

Bir institutun görə bilmədiyi işi F.B.Köçərli təkbaşına görmüşdür.

Mir Cəlal,
yazıçı-ədəbiyyatşünas

O, çoxcəhətli yaradıcılığı ilə Azərbaycan ədəbiyyatında realizmin, demokratik ideyaların inkişafına və yayılmasına çalışmış, Axundov ənənələrinin mübariz, fəal təbliğatçılarından olmuşdur.

Firidun bəy Köçərli ədəbiyyat tarixi yaratmaq işinə son dərəcə ciddi yanaşmış, onun bir sıra prinsiplərini doğru dərk etmişdir. Odur ki, "Azərbaycan türklərinin ədəbiyyatı" kitabını "material" hesab edənlər, onun elmi mahiyyət daşımadığını iddia edənlər ciddi səhv edirlər.

Kamal Talıbzadə,
akademik, ədəbiyyatşünas-alim

Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığını elm səviyyəsinə çatdırmaq vəzifəsini böyük məsuliyyətlə və şərəflə Firidun bəy Köçərli həyata keçirmiş və ədəbiyyatşünaslıq elminin tarixinə ilk ədəbiyyat tarixinin yaradıcısı kimi daxil olmuşdur. Görkəmli elm xadimi Firidun bəy Köçərlinin "Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları" adlı iki cildlik sanballı əsəri ilə ölkəmizdə sistemli ədəbiyyat tarixçiliyi yaratmaq ənənəsinin möhkəm bünövrəsi qoyulmuşdur. Çoxcəhətli elmi-pedaqoji fəaliyyətə malik olan Firidun bəy Köçərlinin monoqrafik tədqiqatları, məqalələri, publisistikası və tərcümələri Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığının ədəbi-mədəni əlaqələrinin formalaşmasına sanballı töhfədir.

İsa Həbibbəyli,
AMEA-nın həqiqi üzvü

Ədəbi ictimaiyyətimizin Köçərli yaradıcılığı ilə yaxından maraqlanması tamamilə təbiidir. Çünki XIX əsrin sonu, XX əsrin birinci rübündə geniş ədəbi, ictimai, elmi-pedaqoji fəaliyyət göstərmiş Köçərlinin zəngin irsi ədəbiyyatımızın həmin dövrü haqqında geniş təsəvvür yarada bilən qiymətli mənbələrdəndir. Firidun bəy Köçərli Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığı tarixində ilk dəfə olaraq ədib və şairlərimizin böyük bir qismini əhatə edən ədəbiyyat tarixini yazmışdır. Bu əsərdə 129 şairin ədəbi irsi və onlardan böyük bir qisminin tərcümeyi-halı verilmiş, əsərləri haqqında orijinal fikirlər söylənmişdir.

Firidun bəy Köçərlinin həm tənqidi məqalələrində, həm də tədqiqatçılıq fəaliyyətində bariz şəkildə nəzərə çarpan xüsusiyyətlərdən biri və demək olar ki, ən başlıcası, onun müasirlik problemini həmişə diqqət mərkəzində saxlamasıdır.

Bəkir Nəbiyev,
AMEA-nın həqiqi üzvü

Bu kimi hədiyyələr nəşr edilsə idi, millətimizə və dilimizə böyük xidmət edilmiş olurdu. Zira balalarımız arasında söylənən və işlənən məsəl və tapmacalardan, nəğmə və düzgülərdən bir çoxu xatirimizdən fəramuş olmuş türk sözləri öyrənərdik və əvəzinə də qullandığımız əcnəbi sözlərini dilimizdən və yazımızdan kənar edərdik.

Seyid Hüseyn Kazımoğlu,
ədəbiyyatşünas, tənqidçi

Azərbaycan pedaqoji fikir tarixində həm nəzəri məsələlərlə çıxış edən, həm gənclərin təlim-tərbiyəsində əməli fəaliyyət göstərən, dövrün qabaqcıl maarifpərvərlərinin yazmış olduğu uşaqlar üçün əlavə oxu ədəbiyyatına öz tənqidi münasibətini bildirən F.Köçərli olmuşdur.

Fikrət Sadıqov,
ədəbiyyatşünas,tənqidçi

F.Köçərli bədii əsərlərdə həyat hadisələrini və insan xarakterlərini doğru-düzgün, realistcəsinə təsvir etməyi geniş təbliğ etmişdir.

Camal Əhmədov,
professor

Firidun bəy Köçərli folkloru cameədəki insanların tərbiyəsi, ayılması və savadlanması üçün mühüm vasitələrdən hesab edirdi, ona görə də xalq ədəbiyyatının toplanması və nəşri üçün çalışırdı.

Cavad Heyət,
ədəbiyyatşünas

Firidun bəy Köçərlinin gələcək haqqında sağlam bir romantikası vardı. O, bəzən üzünü sinfə tutaraq, uşaqlara yanıqlı bir səslə deyərdi ki, sizə baxarkən mən Azərbaycan xalqının günəşli gələcəyini təmin edəcək xöşbəxtlər nəslini görürəm. Oxuyun, balalarım, xalqımızın nicat yollarında ona dayaq olun.

Mehdixan Vəkilov,
professor

Firidun bəy Köçərli mənim qəlbimdə həssas bir insan, qərəzsiz ədəbiyyatçı, yorulmaz bir maarifçi kimi əbədi iz buraxmışdır.

***

Bizim el ədəbiyyatımız o qədər vüsətlidir ki, onu yazmaqla qurtaracaq şeylərdən deyil. Millətimizin istedad və məharəti-fitrilərinə və əhvali-ruhiyyəsinə aşina olmaq istəyənlər möhtərəm Firidun bəy Köçərlinin "Balalara hədiyyə" kitabçasında istifadə edə bilərlər. O, camaatımızın arasından nağıl, məsəl, tapmaca və şeirləri bir yerə toplamaqla körpələrimizə böyük hədiyyə etmişdir.

Abdulla Şaiq,
şair, yazıçı, ictimai xadim

"Balalara hədiyyə" kitabından vətən qoxusu, dağların ətri, köçərilərin tüstüsü gəlir.

Əli Sultanov,
ədəbiyyatşünas

Firidun bəy Köçərli böyük pedaqoqdur. Qori Müəllimlər Seminariyasının Azərbaycan şöbəsini Qazağa köçürməklə xalqımızın maariflənməsində əvəzolunmaz əməyi olan şəxsiyyətdir. Firidun bəy sadəcə praktik müəllim deyildi. O, tədqiqatçı-alim, ədəbiyyatşünas, nəzəriyyəçi-pedaqoq və yüksək mədəniyyətli humanist ziyalı idi.

Əhməd Seyidov,
professor

Hərçənd bu kitab uşaqlar üçün yazılmışdırsa da, lakin bütün ənənəyi-milliyəsi...nağıl və hekayələri... milli misal və nəğmələr, uşaqlara məxsus oyuncaqları tərtib etdiyindən bizi keçmişimizlə aşina edir. Keçmişimizə qarşı bizdə milli duyğu oyandırır. Möhtərəm Firidun bəy Köçərli cənabları bizdən ötrü kənd hədiyyəsi ilə böyük bir cığır açdı.

Seyid Hüseyn,
yazıçı

F.Köçərli xalqımızın tarixi keçmişini xarakterizə edərkən həm onun həyat tərzini və həm də ümumxalq danışıq dilinin sadə ifadə xüsusiyyətlərini aydınlaşdırır, bu xalqın istək və arzularını, xəyal və düşüncələrinin məhsulu olan el ədəbiyyatı ilə sıxı bağlılığını əsas hesab edirdi.

İnayət Baktaşi,
professor, ədəbiyyatşünas

F.Köçərli ədəbiyyatın, sənətin ictimai-siyasi, tərbiyəvi rolunu yüksəltmək uğrunda mübarizə apararkən öz şəxsi xoşbəxtlikləri üçün xalqının, vətəninin mənafeyini satan, onun taleyi ilə oynayan, varlılar qarşısında yaltaqlıq edən, sənəti qazanc mənbəyinə çevirməyə çalışan məddah yazıçıları, şairləri də kəskin tənqid edirdi. O, təəssüflə qeyd edirdi ki, belə yazıçıların, şairlərin əsərlərində, vaxtilə klassik ədəbiyyatımızda yaranmış gözəl, hikmətamiz şeirlərin, poemaların, mənzum romanların və povestlərin əvəzində, seksual motivlər, həmçinin insan qəlbini məyus edən kədərli hisslər təsvir olunmağa başlayır.

Xalid Əlimirzəyev,
professor, ədəbiyyatşünas

Firidun bəy Köçərlinin həyat və fəaliyyətinin əsas tarixləri

1863, 26 yanvar	- Firidun bəy Əhməd ağa oğlu Köçərli Şuşa şəhərində anadan olmuşdur.
1872-1876	- Şuşada Mirzə Kərim Münşinin mədrəsə məktəbində oxumuşdur.
1879	- Bir il Şuşada rus məktəbində təhsil almışdır. A.O.Çernyayevski (1840-1894) Şuşaya gəlmiş (1879, may), Firidun bəyin adını Qori Müəllimlər Seminariyasında oxuyanların siyahısına daxil etmişdir.
1879-1885	- Zaqafqaziya Müəllimlər Seminariyasında təhsil almışdır. Müəllimlərindən A.O.Çernyayevski və M.Kipiani ilə yaxın münasibət saxlamışdır.
1884	- “Təlimi-Sokrat” əsərini yazmışdır.
1885	- Seminariyanı bitirib İrəvan gimnaziyasına təyinat almış, İrəvana getmişdir.
1885-1890	- İrəvan gimnaziyasında ana dili, hüsnxətt fənlərini tədris etmiş, pansion mürəbbisinin köməkçisi vəzifəsini daşımışdır. Pedaqoji sahədə müvəffəqiyyətlərinə görə dəfələrlə mükafatlandırılmışdır. Ona “Kollecski sekretar”, “Titulyar sovetnik” və “Statski sovetnik” rütbələri verilmişdir.

- İrəvan gimnaziyasında çalışdığı illərdə Zöhrabzadə ilə birlikdə "Təlimi-lisani-türkü" adlı dərslik tərtib etmişdir.

1886 - Teatr tamaşası qoymuşdur.

1890 - İrəvanda "Müsyö Jordan və dərviş Məstəli şah" komediyasını tamaşaya qoymuşdur.

1891 - "Təlimi-Sokrat" adlı kitabı Baxçasarayda "Tərcüman" mətbəəsində çap olunmuşdur.

1892 - A.S.Puşkindən tərcümə etdiyi "Torçu və balıq" mənzum nağılı İrəvan şəhərində kitab halında çapdan çıxmışdır.

1893-1894 - İrəvan Gimnaziyasında Pedaqoji fəaliyyətini davam etdirmişdir.

1895 - İrəvanı tərk etmişdir.

- M.Y.Lermontovun "Üç xurma ağacı" və A.Koltsovun "A kişi, niyə yatıbsan?" şeirlərinin tərcüməsindən ibarət kitabı Şuşada çap edilmişdir. "Tatar komediyaları" adlı ilk elmi məqaləsi "Novoye obozreniye" qəzetində dərc olunmuşdur;
- Qori Müəllimlər Seminariyası "tatar şöbəsi"-nin Azərbaycan dili və şəriət müəllimi təyin edilmişdir.

1895-1918 - Qoridə pedaqoji fəaliyyətini davam etdirmişdir.

1897 - Badisəba xanım Köçərli (1881-1954) ilə ailə qurmuşdur.

1898 - "Ərəb əlifbası və onun qüsurları" silsilə məqaləsi "Qafqaz" qəzetində dərc olunmuşdur.

1899 - III dərəcəli "Müqəddəs Anna" ordeni ilə təltif olunmuşdur.

1900 - Müəllimlər Seminariyasının Ümumdünya Paris sərgisində Qori Seminariyasından nümayiş etdirilən eksponatlar sırasına F.Köçərlinin kitabları da daxil edilmişdir.

1902 - II dərəcəli "Müqəddəs Stanislav" ordeni ilə təltif olunmuşdur.

1903 - Tiflisdə "Azərbaycan tatarlarının ədəbiyyatı" kitabı rus dilində çap edilmişdir.

- M.F.Axundovun "Aldanmış kəvakib" povestini rus dilinə çevirmişdir.

1904 - A.P.Çexovun "At familiyası" hekayəsini tərcümə edib, kiçik bir müqəddimə ilə "Şərqi-Rus" qəzetində dərc etdirmişdir.

1906 - "Molla Nəsrəddin" jurnalının nəşrə başlamasını təqdir etmiş, jurnalın birinci üç aylıq fəaliyyəti barədə icmal hazırlayıb, "Tiflisskiy listok" qəzetində dərc etdirmişdir;

- "İrşad" qəzetində "Bir darülmüəllimin kifayətdir" adlı məqalə ilə çıxış edərək, Azərbaycanda müstəqil Müəllimlər Seminariyası yaradılması məsələsini qaldırmışdır;

- Cəlil Məmmədquluzadənin "Usta Zeynal" kitabçası haqqında eyni adlı məqaləsi "Znaniye" qəzetində çapdan çıxmışdır.

1907-1909 **-** Qori Seminariyasında ana dili və şəriət müəllimi vəzifəsində pedaqoji fəaliyyətini davam etdirmişdir.

1910 - Qori Seminariyasının Azərbaycan şöbəsinin müvəqqəti təlimatçısı təyin olunmuşdur. Qori Seminariyasının Azərbaycan şöbəsinin inspektoru vəzifəsinə təyin olunmuşdur. "Vətən dili" dərsliyi haqqında "Cənab Şirvanskinin rəyi münasibəti ilə" adlı məqaləsində A.O.Çernyayevskinin adı çəkilən dərsliyini müdafiə etmişdir.

1911 - M.F.Axundzadənin anadan olmasının 100 illik yubileyi münasibətilə Tiflisdə keçirilən təntənəli yığıncaqda məruzə ilə çıxış etmişdir. "Mirzə Fətəli Axundov" adlı kitabı çap olunmuşdur.

1912 - "Balalara hədiyyə" kitabı Bakıda "Kaspi" mətbəəsində çap olunmuşdur;

- M.Ə.Sabirin xəstəliyi, ona maddi kömək göstərilməsi barədə "Bəradərim Cəlildən çap olunmasını iltimas edirəm" adlı məqaləsini "Molla Nəsrəddin" jurnalında, "Vəfatı-şair" məqaləsini "Məlumat" qəzetində dərc etdirmişdir.

1913 - "Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi" adlı üç cildlik əsərini tamamlamışdır. Əsərin Bakıda çapı üçün göstərilən səylər baş tutmamışdır;

- "Molla Nəsrəddin" jurnalında "Ana dili" məqaləsi dərc olunmuşdur (16 sentyabr, №22-23.-12 oktyabr).

1914 - Qoridən Bakıya Abdulla Şaiqə məktub yazmış, "Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları"nı çap etdirmək səylərini davam etdirmişdir.

1915 - Seminariyada pedaqoji fəaliyyətlə məşğul olmuş, "Dost və müəllim N.O.Lomourinin xatirəsi" adlı məqaləsi Bakıda "Kaspi" qəzetində dərc edilmişdir.

1916-1917 - Qori Seminariyasında müəllimlik etmiş, Azərbaycan şöbəsinin inspektoru vəzifəsini daşımış, şöbənin Azərbaycana köçürülməsi üçün təşəbbüs göstərmiş, təkliflər irəli sürmüşdür;

- Siyasi proseslərə qoşulmuş, "Musavat" partiyasına üzv olmuşdur.

1918 - Qori Müəllimlər Seminariyasının Azərbaycan şöbəsini tədris ləvazimatı və avadanlığı ilə birlikdə öz xərcinə Qazax şəhərinə köçürmüş, bunun əsasında Azərbaycan Müəllimlər Seminariyası yaradılmışdır. Firidun bəy Köçərli Seminariyanın direktoru təyin olunmuşdur. Qazax Müəllimlər Seminariyasında ilk dərslər başlamışdır (17 sentyabr).

	- Qazaxda ilk dəfə olaraq uşaq evi açmışdır;
	- Mayın 28-də Azərbaycan Milli Şuranın üzvü seçilmiş, "İstiqlal bəyannaməsi" ni imzalamışdır.
1918-1920	- Qazax Müəllimlər Seminariyasının müdiri işləmişdir.
1919	- Fevral ayının 1-də "Musavat" partiyasının səyyar bürosunun Mərkəzi Komitəsinin təşəbbüsü ilə təşkil edilmiş Qazax şöbəsinə sədr seçilmişdir.
1920	- "Vətən dili"nin I hissəsinin yenidən işlənməsində xidmətləri olmuşdur. Onlarla dərsliyə düzəliş etmiş, nəzəri materialı, hekayələri artırmış, metodika və stilistikasını zənginləşdirmişdir;
	- 1920-ci ilin mayında Qazax kommunistləri Köçərli və digər "Musavat" üzvlərini "xalqa xəyanətdə", "milli nifaq" törətməkdə ittiham etmişdir. Qazax İnqilab Komitəsinin Gəncə Fövqəladə Komitəsinin təqdimatına əsasən ədib həbs edilmişdir.
	- Gəncə üsyanı yatırıldıqdan sonra erməni daşnaklarının təşəbbüsü ilə XI Ordunun xüsusi şöbəsi tərəfindən ədib bolşeviklərə qarşı etirazların iştirakçısı kimi, 58 yaşında faciəli şəkildə qətlə yetirilmişdir.
1925	- "Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları" kitabının I hissəsi nəşr olunmuşdur.

1926	- "Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları" kitabının II hissəsi nəşr edilmişdir.
1963	- "Seçilmiş əsərləri" kitabı çap olunmuşdur.
1967	- **"**Balalara hədiyyə"kitabı nəşr edilmişdir.
1972	- **"**Balalara hədiyyə"kitabı nəşr edilmişdir.
2013	- **"**Balalara hədiyyə"kitabı nəşr edilmişdir.

I Hissə

Kitablar

1911

1. M.F.Axundov həzrətlərinin təvəllüdündən 100 il mürur etmə münasibətilə yazılmış risaleyi-yadigaranədir /Firidun bəy Köçərli.- Tiflis, Kultura, 1911.- 71 s.

Kitabda F.B.Köçərlinin öz imzası var.

1912

2. Balalara hədiyyə [Mikrofilm]: [milli nağıl və hekayələr, məsəl və tapmaca (bilməcə) və növbənöv mənzumələr məcmuəsi] /Firidun bəy Köçərli.- Bakı, 1912.- 101 s. Ərəb əlifbasında.

1925

3. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları /Firidun bəy Köçərli.- Bakı: Azərnəşr, 1925.- C.I.h.I.- 276 s. Ərəb əlifbasında.

4. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları /Firidun bəy Köçərli.- Bakı: Azərnəşr, 1925.- C.I. h.II.- 345 s. Ərəb əlifbasında.

1926

5. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları /Firidun bəy Köçərli.- Bakı: Azərnəşr, 1926.- C.II. h.I.-278 s. Ərəb əlifbasında

6. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları /Firidun bəy Köçərli.- Bakı: Azərnəşr, 1926.- C.II. h.II.- 283 s. Ərəb əlifbasında.

1963

7. Seçilmiş əsərləri /Firidun bəy Köçərli; tərtib və qeydlər Kamal Talıbzadə və Nadir Məmmədov, red. K.Talıbzadə.- Bakı: Azərbaycan SSR EA Nəşriyyatı, 1963.- 341 s.

Kitabın içindəkilər: Müqəddimə Kamal Talıbzadə [S.3-32]; İrəvandan məktub [S.33]; Azərbaycan komediyaları [S.35]; Azərbaycan ədəbiyyatı [S.43]; Hörmətli “Şərqi rus” ruznaməsinə bir neçə sözlər [S.85]; Müsəlman müəllimlərının hümməti [S.89]; Anton Çexov [S.91]; Təzə kitab [S.92]; Ədəbiyyatımıza dair məktub [S.98]; Qarabağda Cavanşir mahalının əhval və övzasına dair [S.103]; Taybuynuz öküz [S.113]; “Molla Nəsrəddin” [S.117]; İdarəyə məktub [S.124]; İranın oyanması [S.126]; Ədəbiyyatımıza dair [S.130]; “Usta Zeynal” [S.135]; Azərbaycan dövri mətbuatının qısa icmalı [S.139]; Vaqif və Vidadi və bunların dostluğu [S.146]; Həsənbəy Məlikov [S.151]; Qazax şairi Kazım ağa Salik təxəllüsü barəsində bir para məlumat [S.154]; Məişətimizə dair [S.162, 187]; Milli bayram [S.173]; Gürcü şairi Akaki Sereteli yubileyinə dair [S.177]; Nikolay Vasilyeviç Qoqol [S.205]; Dünyada bəla nədən törəyir? [S.214]; Həqiqi gözəllik və hərəkətsiz nisfimiz [S.218]; Köçərilərin övza və əhvalı [S.229]; “Vətən dili” dərsliyi haqqında cənab Şirvanskinin rəyi münasibətilə [S.238]; Mirzə Fətəli Axundov [S.243]; Sabir haqqında [S.276]; Vəfati-şair [S.278]; Həyata dəvət [S.279]; Redaksiyaya məktub [S.284]; Yakov Semyonoviş Qoqebaşvili [S.286]; Soltan Məcid Qənizadə [S.288]; Ana dili [S.292]; Dost və müəllim H.O.Lomourinin xatirəsi [S.296]; Qeydlər [S.298]; Lüğət [S.324]; Mündəricat [S.341]; Portreti var.

1967

8. Balalara hədiyyə /Firidun bəy Köçərli; tərt. ed. və red. Bəkir Nəbiyev.- Bakı: Gənclik, 1967.- 88 s. şək.

Kitabın içindəkilər: İt və pişik [S.3]; Ərincək it [S.4]; Toyuq [S.5]; Xoruz və padşah [S.6]; Qarı və pişik [S.8]; Qoyun [S.11]; Üşüdüm ha, üşüdüm [S.12]; Keçi [S.14]; Çoban [S.18]; Qurd [S.19]; Səməni [S.21]; Ağ qoyun [S.22]; Dəvə və tikan [S.23]; Nazikbənazik və Tazikbətazik [S.24]; Layla [S.27]; Günəşi çağırmaq [S.30]; Qızlar nəğməsi [S.31]; Buğda, arpa və darı [S.33]; Darı və buğda [S.33]; Tülkünün hekayəti [S.35]; Düzgü [S.37]; Şəngülüm, Şüngülüm, Məngülüm [S.39]; Güdü-güdü [S.43]; Vur

nağara, çıx qırağa [S.45]; Yaz [S.47]; Tülkü və kəklik [S.48]; Tülkü [S.50]; Pıspısa xanım və Siçan bəy [S.52]; Göyçək Fatmanın nağılı [S.59]; Soltan dağı [S.67]; Dağlar [S.68]; Kəklik [S.69]; Düzgü [S.71]; Aranla yaylağın bəhsi [S.74]; Nəsihət [S.76]; Sayaçı sözləri [S.77]; Tapmacaların cavabı [S.85].

1972

9. Balalara hədiyyə /Firidun bəy Köçərli.- II nəşr.- Bakı: Gənclik, 1972.- 88 s. şək

1978

10. Azərbaycan ədəbiyyatı: 2 cilddə /Firidun bəy Köçərli; tranliterasiya və tərt. ed. müqəd. izahlar və qeydlərin müəllifi R.Qənbər qızı; red. Ə.Mirəhmədov; Azərbaycan SSR EA, Nizami adına Ədəbiyyat İn-tu.- Bakı: Elm, 1978.- C.I.- 599 s.

Kitabın içindəkilər: Firidun bəy Köçərli və onun "Azərbaycan ədəbiyyatı" əsəri. R.Qənbər qızı [S.8]; Bir neçə söz [S.68]; Molla Məhəmməd Bağdadi "Füzuli" təxəllüs [S.84]; Yusif Nabi [S.100]; Əlişir Nəvai-Əmir Nizaməddin [S.117]; Gəncə [S.124]; Əbülüla Gəncəvi [S.127]; Şeyx Əbuməhəmməd İlyas ibn Yusif ibn Müəyyəd Nizami [S.129]; Şirvan və Şamaxı [S.134]; İbrahim ibn Əliyyün-Nəccar Xaqani [S.139]; Qarabağ-Şuşa şəhəri [S.154]; Molla Pənah "Vaqif" təxəllüs [S.159]; Molla Vəli "Vidadi" təxəllüs [S.192]; Fətəli xan "Müştəri" təxəllüs [S.215]; Əbülfət xan "Tuti" təxəllüs [S.217]; Qövsi [S.219]; Ağaməsih Şirvani [S.228]; Nişat Şirvani [S.233]; Ağahüseyn "Arif" təxəllüs [S.237]; Aciz [S.239]; Aşıq Əli Kəlibəri Qaracadağlı [S.254]; Sabit Şəqaqi [S.256]; Rafei [S.258]; Əbdürrəhman ağa Dilbaz oğlu "Şair" təxəllüs [S.259]; Mustafa ağa "Arif" təxəllüs [S.263]; Kazım ağa Salik təxəllüs [S.269]; Mirzə Məhəmməd Qaib oğlu "Fədai" təxəllüs [S.286]; Quba [S.287]; Abbasqulu ağa Bakıxanov "Qüdsi" təxəllüs [S.289]; Mirzə Həsən "Mirzə" təxəllüs [S.307]; Kərbəlayı Abdulla ibn Canı [S.311]; Mehribanlı Baba bəy [S.318]; Kərbəlayı Səfi "Valeh" təxəllüs [S.320]; Ağabağır [S.334]; Mirzəcan bəy Mədətov [S.335]; Aşıq Pəri [S.340];

Məhəmməd bəy Cavanşir "Aşıq" təxəllüs [S.343]; Cəfərqulu xan "Nəva" təxəllüs [S.350]; Qasım bəy "Zakir" təxəllüs [S.359]; Mirzə Fətəli Axundov [S.418]; Molla Qasım Zakir [S.457]; Kərim ağa Fateh [S.466]; İbrahim əfəndi Nicati [S.468]; Seyid Əbülqasım Nəbati [S.470]; Məhvəşi Şirvani [S.494]; Mirzə Hüseyn "Zülali" təxəllüs [S.503]; Vaiz əfəndi Şirvani [S.504]; Əsgər Şirvani [S.507]; Qasım Şirvani [S.508]; Məhcur Şirvani [S.509]; Şəkər Şirvani [S.512]; Nabi əfəndi Şirvani Valiyül-əsl [S.513]; Sənai Şirvani [S.514]; Lahici-Şirvani "Arif" təxəllüs [S.516]; Asəf Şirvani [S.517]; Asəf Ləmbərani [S.518]; Nəsimi Şirvani [S.519]; Şeyx İbrahim Qüdsi Gəncəvi [S.520]; Ağaismayıl Zəbih [S.523]; İzahlar və qeydlər [S.532-596].

1981

11. Azərbaycan ədəbiyyatı: 2 cilddə /Firidun bəy Köçərli.- Bakı: Elm, 1981.- C.II.- 460 s.

Kitabın içindəkilər: Bahar əyyamı və Hacı Seyid Əzim dövrü. Bahar Şirvani-Mirzə Nəsrullah ibn mərhum Hacı Əbülqasım Şəmaxi "Bahar" [S.5]; Molla Qədir Şirvani "Naci" [S.15]; Molla Ağa Hacı Molla Tağızadə "Bixud" [S.21]; Hacı Seyid Əzim Şirvani [S.29]; Əliəkbər Namaz oğlu "Qafil" [S.92]; Qafar Hacı Məhəmməd Zayid oğlu "Rağib" [S.93]; Ağababa Məşhədi Abdulla oğlu "Zühuri" [S.94]; Məhəmməd Məşhədi Hüseyn oğlu "Səfa" [S.95]; Molla Məhəmməd "Zövi" [S.97]; Ağaəli bəy Əfəndizadə "Naseh" [S.99]; Abdulla bəy "Asi" [S.104]; İbrahim bəy "Azər" [S.124]; Mirzə Əbülhəsən ibn Kərbəlayı Qasım Qarabaği "Şəhid" [S.125]; Mirzə Hüseyn bəy "Salar" [S.127]; Mirzə Haqverdi "Səfa" [S.128]; Kərbəlayı Qulu Xarrat vələdi-Məhəmməd Pəri Nazzadə "Yusifi" [S.130]; Məhəmmədəli bəy Məşədi Əsəd bəy oğlu "Məxfi" [S.133]; Həsən bəy Rzaqulu bəy oğlu "Həsən Qara" və "Hadi" [S.135]; Məşədi Əbdül "Şahin" [S.140]; Hacı Mirhəmzə əfəndi "Nigari" [S.142]; Xurşidbanu "Natəvan" [S.153]; Fatimə xanım "Kəminə" [S.158]; Mirzə Əliəsğər "Növrəs" [S.163]; Məşədi Mirzə Cəfər Hacı Seyid Qasım oğlu "Cəfər" [S.175]; Mirzə Mehdi "Haci" [S.180]; Hacı

Molla Abbas "Şölə" [S.185]; Məşədi Hidayət bəy "Xaki" [S.189]; Molla Hüseyn Sabit "Ağbaş" [S.191]; Mirzə Sadıq "Fani" [S.193]; Hacıağa "Fəqir" Ordubadi [S.195]; İrəvan şairləri [S.201]; Məşədi İsmayıl Hacı Kazımzadə "Bəzmi" [S.203]; Mirzə Kazım Qazi Əsgərzadə Axund Əhmədov "Müttəle" [S.207]; Hacı Seyid Rza Əmirzadə "Sabir" [S.214]; Mirzə Əlixan Şəmsül-hükəma "Ləli" [S.218]; İskəndər ağa Qaibbəyov "Şair" [S.220]; Mustafa ağa "Nasir" [S.229]; Hacı Rəhim ağa Dilbazov "Bəhidi" [S.241]; Şahnigar xanım "Rəncur" [S.249]; Mirzə Nəbi əfəndi Qaibov [S.254]; Hacı Mahmud əfəndi "Nafe" [S.259]; Hacı Rəsul "Rəsul" [S.261]; Rəsul "Dülgər" [S.263]; Xəstə Qədir [S.269]; Mustafa ağa "Şuxi" [S.270]; Molla Məhəmməd "Hüzni" [S.275]; Məhəmməd "Şəməmduz" [S.278]; Molla İbrahimxəlil "Dodui" [S.281]; İsmayıl bəy "Nakam" [S.284]; Dərbənd şairləri [S.307]; Mirzə Kərim "Şüai" [S.309]; Mirzə Cəbrayıl "Süpehri" [S.310]; Mirzə Məhəmməd Tağı "Qumri" [S.311]; Mirzə Həsən əfəndi Əlqədari [S.327]; Mirzə Əbdürrəhim Şeyx Abutalıbzadə [S.338]; Hacı Əbülhəsən Raci[S.347]; Pürqəm [S.359]; Ağamirzə Məhəmməd Bağır "Xalxali" [S.363]; Axund Molla Hüseyn Marağalı "Dəxil" [S.382]; Məhəmməd Əmin "Dilsuz" [S.388].

1985

12. Balalara hədiyyə /Firidun bəy Köçərli, S.Ə.Şirvani; Firidun bəy Köçərli; S.S.Axundov, A.Şaiq; tərt.ed. S.Hüseynov.- Bakı: Gənclik, 1985.- 424s. Dünya uşaq ədəbiyyatı kitabxanası.

Kitabda Firidun bəy Köcərli bölməsi ayrılmışdır [S.126-213].

1987

13. Balalara hədiyyə /Firidun bəy Köçərli; red. T.Cəmilova. - Bakı: Gənclik, 1987.- 104 s.

1992

14. XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı müntəxəbatı: dərs vəsaiti /tərt.: R.Həsənova, T.Əhmədov.- Bakı: ADU-nun nəşriyyatı, 1992.- 771s.

Kitabda Firidun bəy Köçərlinin "İrəvandan məktub" əsəri verilmişdir [S.597-598].

2005

15. Azərbaycan ədəbiyyatı: 2 cilddə /Firidun bəy Köçərli; tərt., müqəd. izah və qeyd. müəl. Ruqiyyə Qənbərqızı; red.: Ə.Mirəhmədov, B.Nəbiyev.- Təkrar nəşr.- Bakı: Avrasiya Press, 2005.- C.I.- 2005.- 557, [3] s.; C.II.- 2005.- 461, [3] s. Klassik Azərbaycan ədəbiyyatı.

2013

16. Balalara hədiyyə: [nağıllar, sayaçı sözlər, düzgülər və s.] /F.Köçərli; red. S.Bektaşi; rəs. A.Hüseynov; Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi.- Bakı: Şərq-Qərb, 2013.- 171 s.il.

Məqalələr

1890

17. İrəvandan məktub /Firidun bəy Köçərli //Kəşkül.- 1890.- №104.- 20 aprel.

18. “Müsyö Jordan və Məstəli şah” komediyasının tamaşaya qoyulması haqqında /Firidun bəy Köçərli //Kəşkül.- 1890.-20 aprel.

1903

19. Bir adama cavab /Firidun bəy Köçərli //Şərqi-rus.- 1903.- №42.- 9 iyul.

20. Cavab /Firidun bəy Köçərli //Şərqi-rus.- 1903.- №23,24,25.- 25, 28, 30 may.

21. Hörmətli “Şərqi-rus” ruznaməsinə bir neçə sözlər /Firidun bəy Köçərli //Şərqi-rus.- 1903.- №17.- 9 may.

22. Qarabağ (Şuşa) müsəlman müəllimlərinin himməti: [Şuşada gənc müəllimlərin hazırladıqları “Hacı Qara” tamaşası haqqında] /Firidun bəy Köçərli //Şərqi-rus.- 1903.- №52.- 3 avqust.

23. Qarabağdan (Şuşa), Tiflisdən şəhər məktəblərinə dərs verən müəllimlərin ictimai rəyi nədi /Firidun bəy Köçərli //Şərqi-rus.- 1903.- №38.- 29 iyun.

24. Qarabağdan Zaqafqaziya darülmüəlliminin Tiflisə nəql olunması /Firidun bəy Köçərli //Şərqi-rus.- 1903.- №64.- 31 avqust.

25. Müəllimlər ictimai /Firidun bəy Köçərli //Şərqi-rus.- 1903.- 29 iyun.

26. 17-ci nömrənin mabədi /Firidun bəy Köçərli //Şərqi-rus.- 1903.- №18.- 11 may.

1904

27. Cavan müəllimlər /Firidun bəy Köçərli //Şərqi-rus.- 1904.- 11 iyun.

28. Cəmiyyəti-xeyriyyə /Firidun bəy Köçərli //Şərqi-rus.- 1904.- 19 avqust.

29. Ədəbiyyat. Anton Çexovun hekayələrindən /Firidun bəy Köçərli //Şərqi-rus.- 1904.- №104,105.- 16,18 iyul.

30. Ədəbiyyatımıza dair məktub /Firidun bəy Köçərli //Şərqi-rus.- 1904.- №252.-18 dekabr.

31. Gözəl bir kitab /Firidun bəy Köçərli //Şərqi-rus.- 1904.- №64.- 2 iyun.

32. Sülh və barışıq /Firidun bəy Köçərli //Şərqi-rus.- 1904.- 28 dekabr.

33. Təbriknamələr /Firidun bəy Köçərli //Şərqi-rus.- 1904.- 28 iyul.

34. Təəssüf /Firidun bəy Köçərli //Şərqi-rus.- 1904.- 9 dekabr.

35. Təzə kitab: [Məqalə “Otello” faciəsinin yeni nəşri münasibətilə yazılmışdır] /Firidun bəy Köçərli //Şərqi-rus.- 1904.- №108.- 20 iyul

36. Üç günlük səfər /Firidun bəy Köçərli //Şərqi-rus.- 1904.- 20 noyabr.

1905

37. Müharibə və sülh: rus-yapon dövlətləri arasında bağlanan sülh müqaviləsi haqqında /Firidun bəy Köçərli //Həyat.- 1905.- №86.-18 oktyabr.

1906

38. Bir darülmüəlliminin kifayətmidir? /Firidun bəy Köçərli //İrşad.-1906.- №213.- 11 sentyabr.

39. Bir müəllimin bizə cəvabı: [kənd müəllimlərinin öz vəzifələrini layiqincə yerinə yetirməmələri haqqında] /Firidun bəy Köçərli //İrşad.- 1906.- №78.- 23 mart.

40. C.Ə.Nəbati /Firidun bəy Köçərli //Rəhbər.- 1906.- №1.

41. Cavanşirdə kazakların rəftarı /Firidun bəy Köçərli //İrşad.- 1906.- №87.- 27 mart.

42. Ehtiyatlı olmaq kimə lazımdır?: [Tiflisdə keçirilən erməni-müsəlman məclisi haqqında] /Firidun bəy Köçərli //İrşad.- 1906.- №52.- 2 fevral.- S.2.

43. Ədəbiyyatımıza dair /Firidun bəy Köçərli //Rəhbər jurnalı.- 1906.- №2.- S.8-11.

44. Əqil əqildən ötkəm olar /Firidun bəy Köçərli //İrşad.- 1906.- №62.- 7 mart.

45. İdarəyə məktub /Firidun bəy Köçərli //Açıq söz.- 1906.- №289.- 22 sentyabr.

46. İdarəyə məktub: [məqalə erməni-müsəlman qırğınından bəhs edir] /Firidun bəy Köçərli //Dəvət-Qoç.- 1906.- №13.- 17 iyul.

47. Qarabağda Cavanşir mahalının əhvalü övzasina dair: [şair Zakir haqqında] /Firidun bəy Köçərli //İrşad.- 1906.- №43-44.- 10,12 fevral.

48. Məişətimizə dair (bir para bəyanat) /Firidun bəy Köçərli //İrşad.- 1906.- №108.- 9 may.

49. Məişətimizə dair: (Birtay buynuz öküz): [məqalədə çar məmurlarının ədalətsizliklərinə qarşı çıxmağa çağırılır] /Firidun bəy Köçərli //İrşad.- 1906.- №65.- 11 mart.

50. Məişətimizə dair: Müsəlmançılıq /Firidun bəy Köçərli //İrşad.- 1906.- №143.- 19 iyun.

51. Məişətimizə dair: (bir para bəyanat) /Firidun bəy Köçərli //İrşad.- 1906.- №1.- 28 aprel.

52. Məişətimizə dair: (Qaranlıqda qalanlarımız) [Azərbaycan dövlət məmurlarının xalqa əziyyət verməl追 haqqında] /Firidun bəy Köçərli //İrşad.- 1906.- №55.- 2mart.

53. Məişətimizə dair: (Yarımçıqlarımız): **"Anlayanın nökəri, anlamazın quluyam, dad yarımçıq əlindən"**: [Azərbaycan dövlət məmurlarının özbaşınalığı haqqında] /Firidun bəy Köçərli //İrşad.- 1906.- №63.- 8 mart.

54. Məişətimizə dair: El üçün ağlayan gözsüz qalar: [Haşım bəy Vəzirovun həbs olunması haqqında] /Firidun bəy Köçərli //İrşad.- 1906.- №86.- 10 aprel.

55. Məişətimizə dair: Əcəlsiz ölənlərimiz: [Zülfüqar bəy Hacıbəyovun dəfni və kəndlərdə həkim qıtlığı haqqında] /Firidun bəy Köçərli //İrşad.- 1906.- №108.- 9 may.

56. Məişətimizə dair: Təlim xeyir edənlərimizin cəzası: [İrəvanda rus-müsəlman məktəbinin müdiri Haşım bəy Vəzirovla ora camaatının rəncidəliyi haqqında] /Firidun bəy Köçərli //İrşad.- 1906.- №129.- 2 iyun.

57. Müəllimlər ictimainə dair: İşin ibtidası: [Bakıda çağırılan müəllimlər iclası haqqında] /Firidun bəy Köçərli //İrşad.- 1906.- №202.- 23 avqust.- S.2.

58. Müəllimlər neçün Bakıya qayıdır /Firidun bəy Köçərli //İrşad.- 1906.- №63.- 8 mart; №87,88.- 12,13 aprel.

59. Niyə müəllimlər kəndlərdən qaçırlar? /Firidun bəy Köçərli //İrşad.- 1906.- №76.- 20 mart.

60. Seyid Əbdülqasım Nəbati /Firidun bəy Köçərli //Rəhbər.-1906.- №3.

61. Şuşa faciəsinə dair: [Qarabağın erməni-müsəlman iğtişaşı nəticəsində viranə qalması haqqında] /Firidun bəy Köçərli //İrşad.- 1906.- 31 iyul.

62. Vaqif və Vidadi və bunların dostluğu /Firidun bəy Köçərli //Rəhbər.-1906.- №3.

63. Vətən məhəbbəti /Firidun bəy Köçərli //İrşad.- 1906.- №77.- 22 mart.

64. Yenə müəllimlər kəndlərdən qaçırlar /Firidun bəy Köçərli //İrşad.- 1906.- №85.- 9 aprel.

1907

65. Vaqif və Vidadi və bunların dostluğu /Firidun bəy Köçərli //Dəbistan.- 1907.-№1.-26 yanvar.-S.7-11; Rəhbər.- 1907.- №5.

1908

66. Ədəbiyyatımıza dair: [Qazax şairi Kazım ağa Salik haqqında] /Firidun bəy Köçərli //İrşad.- 1908.- №29.- 8 mart.

67. Gürcü şairi Akaki Seretelinin yubileyinə dair: [şairin 50 illik yubileyi münasibətilə] /Firidun bəy Köçərli //Tərəqqi.- 1908.- №121,125.- 8-12 dekabr.

68. Məişətimizə dair: annotasiya /Firidun bəy Köçərli //Tərəqqi.- 1908.- 19 fevral.

69. Məişətimizə dair: [bu silsilə məqalələrdə müəllif Azərbaycan klassiklərinin, xüsusən Qasım bəy Zakirin əsərlərindən istifadə yolu ilə dövrün bir sıra yaramazlıqlarını, ictimai ədalətsizlikləri tənqid edir] /Firidun bəy Köçərli //Tərəqqi.- 1908.- №104,109.- 17, 23 noyabr; №115.- 1 dekabr

70. Məişətimizə dair: [məqalədə bütün mənzum parçalar S.Ə.Şirvaninin "Qafqaz müsəlmanlarına xitab" adlı şeirindən götürülmüşdür] /Firidun bəy Köçərli //Tərəqqi.- 1908.- №137.- 28 dekabr.

71. Məişətimizə dair: [məqalədə ədəbi məsələlər haqqında maraqlı mülahizələr verilmişdir] /Firidun bəy Köçərli //Tərəqqi.- 1908.- №131.- 19 dekabr.

72. Məişətimizə dair: [Novruz bayramı haqqında] /Firidun bəy Köçərli //Tərəqqi.-1908.- №117.- 3dekabr.

1909

73. Bizə yazıyorlar. Axıskadan /Firidun bəy Köçərli //Tərəqqi.- 1909.- №118.- 31 may.

74. Ədəbiyyatımıza dair /Firidun bəy Köçərli //Səda.- 1909.- №35.- 26 noyabr; 3 dekabr.

75. Ədəbiyyatımıza dair: **(milli şairimiz Abbas ağa Qaibzadəyə nəzirə)** /Firidun bəy Köçərli //Səda.- 1909.- 26 noyabr; 2,3 dekabr.- №45,46.

76. Məişətimizə dair annotasiya /Firidun bəy Köçərli //Tərəqqi.- 1909.- №210.- 16 sentyabr.

77. Məişətimizə dair: **(Bizim və xaricilərin intiligent firqəsi)** /Firidun bəy Köçərli //Tərəqqi.- 1909.- №224.- 5 oktyabr.

78. Məişətimizə dair annotasiya /Firidun bəy Köçərli //Tərəqqi.- 1909.- 27 yanvar.

79. Məişətimizə dair: Müəllimlərimiz və onların halı /Firidun bəy Köçərli //Tərəqqi.- 1909.- №28,36,40.- 5,15,19 fevral; №20.- 27 yanvar.

80. Məişətimizə dair: **Həqiqi gözəllik və hərəkətsiz nisfimiz** /Firidun bəy Köçərli //Tərəqqi.- 1909.- 26 aprel, 29 iyul- 4 avqust.- S.169,173.

81. Məişətimizə dair: **Köçərilərin övza və əhvalı** /Firidun bəy Köçərli //Tərəqqi.- 1909.- 1,8,14 noyabr.- S.203,208.

82. Məişətimizə dair: (Dünyada bəla nədən törəyir?) [L.N.Tolstoyun uşaqlar üçün yazdığı "Dünyada bəla nədən törəyir?" adlı hekayəsi nəzərdə tutulur] /Firidun bəy Köçərli //Tərəqqi.- 1909.- №63.-26 mart.

83. Məişətimizə dair: (Fəqir tələbələrin halına yanmaq) /Firidun bəy Köçərli //Tərəqqi.- 1909.- №210.- 16 sentyabr.

84. Nikolay Vasilyeviç Qoqol: Anadan olmasının yüzillik yubileyi münasibətilə yazılmışdır /Firidun bəy Köçərli //Tərəqqi.- 1909.-18, 19 mart.

85. Sənəti uğurluq üçün /Firidun bəy Köçərli //Tərəqqi.- 1909.- 18,19 mart.

86. Zaqafqaziya seminariyası /Firidun bəy Köçərli //Tərəqqi.- 1909.- 14 aprel.- S.2-3.

1911

87. Bəradərim Cəlildən çap olunmağını iltimas edirəm: [M.Ə.Sabir haqqında] /Firidun bəy Köçərli //Molla Nəsrəddin.- 1911.- №19.- 22 may.

88. Həyata dəvət annotasiya /Firidun bəy Köçərli //Haqq yolu.- 1911.- №1.- 14 dekabr.

89. Hümmət lazımdır /Firidun Bəy Köçərli //İrşad.- 1911.- №41.- 18 oktyabr.

90. Vəfati-şair: [M.Ə.Sabirin vəfatı münasibətilə] /Firidun bəy Köçərli //Məlumat.- 1911.- №29.- 3 avqust.

91. Yalançı dostluq annotasiya /Firidun bəy Köçərli //İrşad.- 1906.- 5,11 oktyabr.

1912

92. Bakı şəhəri rus-müsəlman məktəbinin 25 illiyi /Firidun bəy Köçərli //Məktəb.- 1912.- №21.- S.323-327.

93. Ədəbiyyatda yenilik /Firidun bəy Köçərli //Nicat.- 1912.- №26.

94. İzhari-təəssüf annotasiya /Firidun bəy Köçərli //İrşad.- 1912.- №23.- 27 yanvar.

95. Seyid Əbdülqasım Nəbati /Firidun bəy Köçərli //Məktəb.- 1912.- №13.

96. Sultan Məcid Qənizadə /Firidun bəy Köçərli //Məktəb .- 1912.- №21.- S.327-330.

1913

97. Ana dili: [məqalədə “Molla Nəsrəddin” jurnalının ədəbi dil sahəsində apardığı siyasətin bəzi məsələlərinə toxunulmuşdur] /Firidun bəy Köçərli //Molla Nəsrəddin.- 1913.- №22,23.- 16 sentyabr,12 oktyabr.

98. Balalara hədiyyə və yaxud Qafqazda birinci kitab /Firidun bəy Köçərli //İqbal.- 1913.- №391.- 23 may.

1914

99. İsmayıl bəy Qasprinski /Firidun bəy Köçərli //İqbal.- 1914.- №749.- 28 sentyabr.

1915

100.Almanların təlim və tərbiyəsi /Firidun bəy Köçərli //Yeni İqbal.- 1915.- №188.- 21 dekabr.

101.Məişətimizə dair annotasiya /Firidun bəy Köçərli //Yeni İqbal.- 1915.- №193.- 28 dekabr.

102.Seyid Əbdülqasım Nəbati /Firidun bəy Köçərli //Məktəb.- 1915.- №13.

1916

103.Almanların təlim və tərbiyəsi /Firidun bəy Köçərli //İqbal.- 1916.- №231.- 11 fevral.

104.Məişətimizə dair (ehtiyac) /Firidun bəy Köçərli //İqbal.- 1916.- №215.- 24 yanvar.

105.Məişətimizə dair (xanımlarımız) /Firidun bəy Köçərli //İqbal.- 1916.- №222.- 1 fevral.

106.Məişətimizə dair (Təzə il və mövludi-rəsul) /Firidun bəy Köçərli //İqbal.- 1916.- №208.- 15 yanvar.

107.Təəssüf annotasiya /Firidun bəy Köçərli //İqbal.- 1916.- №218.- 27 yanvar.

1917

108.İzhari-təəssüf annotasiya /Firidun bəy Köçərli //Aşıq söz.- 1917.- 15 iyun.

1922

109.Məktub: [M.Ə.Sabirin xəstəliyi və ona ciddi maddi yardım etmək zəruriyyəti haqqında] /Firidun bəy Köçərli //M.Ə.Sabir. Hophopnamə.- Bakı, 1922.- S.409-410.

1925

110.Ağa Məsih Şirvani /Firidun bəy Köçərli //Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları.- Bakı, 1925.- C.I: Kitab 1.- S.188-195.

111.Axundov M.F. /Firidun bəy Köçərli //Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları.- Bakı, 1925.- C.I: Kitab 2.- S.468-513.

112.Arif A.H. :[şair Ağa Hüseyn Arifin yaradıcılığı haqqında] /Firidun bəy Köçərli //Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları.- Bakı, 1925.- C.I: Kitab 1.- S.201-203.

113.Aşıq Məhəmməd bəy: [Aşıq Məhəmməd Cavanşirin həyat və yaradıcılığı haqqında] /Firidun bəy Köçərli //Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları.- Bakı, 1925.- C.I: Kitab 2.- S.356-367.

114.Əlişir Nəvai /Firidun bəy Köçərli //Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları.- Bakı, 1925.- C.I: Kitab 1.- S.52-59.

115.Fələki Şirvani /Firidun bəy Köçərli //Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları.- Bakı, 1925.- C.I: Kitab 2.- S.82-83.

116.Füzuli Məhəmməd /Firidun bəy Köçərli //Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları.- Bakı, 1925.- C.I: Kitab 1.- S.15-31.

117.Gəncə: [şəhər haqqında tarixi məlumat] /Firidun bəy Köçərli //Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları.- Bakı, 1925.- C.I: Kitab 2.- S.60-62.

118.Xaqani İbrahim /Firidun bəy Köçərli //Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları.- Bakı, 1925.- C.I: Kitab 1.- S.76-82.

119.Kərbalayı Abdulla /Firidun bəy Köçərli //Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları.- Bakı, 1925.- C.I: Kitab 2.- S.307-317.

120.Qarabağ. Şuşa şəhəri /Firidun bəy Köçərli //Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları.- Bakı, 1925.- C.I: Kitab 1.- S.92-96.

121.Qövsi /Firidun bəy Köçərli //Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları.- Bakı, 1925.- C.I: Kitab 1.- S.175-187.

122.Quba /Firidun bəy Köçərli //Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları.- Bakı, 1925.- C.I: Kitab 2.- S.277-278.

123.M.P.Vaqif /Firidun bəy Köçərli //Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları.- Bakı, 1925.- C.I: Kitab2.- S.97-137.

124.Məhsəti Gəncəvi /Firidun bəy Köçərli //Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları.- Bakı, 1925.- C.I: Kitab 1.- S.82.

125.Məhvəşi Şirvani /Firidun bəy Köçərli //Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları.- Bakı, 1925.- C.I: Kitab 1.- S.571-583.

126.Mirzəcan bəy /Firidun bəy Köçərli //Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları.- Bakı, 1925.- C.I: Kitab 1.- S.344-355.

127.Nabi Yusif /Firidun bəy Köçərli //Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları.- Bakı, 1925.- C.II: Kitab 2.- S.32-51.

128.Nəbati C.Ə.Q. /Firidun bəy Köçərli //Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları.- Bakı, 1925.- C.I: Kitab 2.- S.533-570.

129.Nəva Cəfərquluxan /Firidun bəy Köçərli //Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları.- Bakı, 1925.- C.I: Kitab 2.- S.368-379.

130.Nişat Şirvani /Firidun bəy Köçərli //Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları.- Bakı, 1925.- C.I: Kitab 1.- S.196-200.

131.Nizami Gəncəvi /Firidun bəy Köçərli //Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları.- Bakı, 1925.- C.I: Kitab 1.- S.65-70.

132.Sabit Şüqaqi /Firidun bəy Köçərli //Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları.- Bakı, 1925.- C.I: Kitab 1.- S.228-229.

133.Şirvan və Şamaxı /Firidun bəy Köçərli //Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları.- Bakı, 1925.- C.I: Kitab 1.- S.71-75.

134.Şuxi Mustafa Ağa /Firidun bəy Köçərli //Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları.- Bakı, 1925.- C.II: Kitab 1.- S.97-102.

135.Zakir Qasım bəy /Firidun bəy Köçərli //Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları.- Bakı, 1925.- C.I: Kitab 2.- S.380-467.

136.Zakir M.Q. /Firidun bəy Köçərli //Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları.- Bakı, 1925.- C.I: Kitab 2.- S.514-527.

1926

137.Bəzmi Kazımzadə /Firidun bəy Köçərli //Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları.- Bakı, 1926.- C.II: Kitab 2.- S.4-8.

138.Kəminə Fatma Xanım /Firidun bəy Köçərli //Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları.- Bakı, 1926.- C.II: Kitab 1.- S.220-225.

139.Ləli Mirzə Əli xan /Firidun bəy Köçərli //Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları.- Bakı, 1926.- C.II: Kitab 2.- S.25-27.

140.M.H.Qayıbov /Firidun bəy Köçərli //Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları.- Bakı, 1926.- C.II: Kitab 2.- S.75-83.

141.Mirzə Əsgərzadə /Firidun bəy Köçərli //Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları.- Bakı, 1926.- C.II: Kitab 2.- S.9-17.

142.Naci Mirza Mehdi /Firidun bəy Köçərli //Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları.- Bakı, 1926.- C.II: Kitab 2.- S.251-256.

143.Naci Molla Qədir /Firidun bəy Köçərli //Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları.- Bakı, 1926.- C.II: Kitab 1.- S.14-21.

144.Natəvan Xurşud Banu /Firidun bəy Köçərli //Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları.- Bakı, 1926.- C.II: Kitab 2.- S.214-219.

145.Növrəs Mirzə Əli Əsgər /Firidun bəy Köçərli //Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları.- Bakı, 1926.- C.II: Kitab 1.- S.226-244.

146.Rəncür Şah Nigar xanım /Firidun bəy Köçərli //Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları.- Bakı, 1926.- C.II: Kitab 2.- S.68-74.

147.Şair İ.Ağabəyov: [Şair təxəllüslü İsgəndər Ağabəyovun həyat və yaradıcılığı haqqında] /Firidun bəy Köçərli //Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları.- Bakı, 1926.- C.I: Kitab 2.- S.28-40.

148.Şölə Molla Abbas /Firidun bəy Köçərli //Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları.- Bakı, 1926.- C.II: Kitab 1.- S.257-260.

149.Vahidi Dilbazov /Firidun bəy Köçərli //Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları.- Bakı, 1926.- C.II: Kitab 1.- S.58-67.

150.Vidadi /Firidun bəy Köçərli //Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları.- Bakı, 1925.- C.I: Kitab 1.- S.138-169.

151.İrəvan şairləri /Firidun bəy Köçərli //Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları.- Bakı, 1926.- C.II: Kitab 2.- S.1-3.

1958

152.F.Köçərli böyük ədib haqqında: [M.F.Axundovun vəfatının 90 illiyi münasibətilə] /Firidun bəy Köçərli //Ədəbiyyat və incəsənət.- 1958.- 8 mart.

153.Molla Məhəmməd Bağdadi-Füzuli təxəllüs /Firidun bəy Köçərli //Məhəmməd Füzuli. Elmi-tədqiqi məqalələr: vəfatının 400 illiyi münasibətilə.- Bakı: Azərbaycan Dövlət nəşriyyatı, 1958.- S.351-364.

1962

154.Görkəmli əbidlər Sabir haqqında: [F.B.Köçərlinin M.Ə.Sabir haqqında sitatı verilmişdir] /Firidun bəy Köçərli //Azərbaycan qadını.- 1962.- №5.- S.6.

155.Görkəmli şəxslər Sabir haqqında: /F.B.Köçərli, A.Səhhət, N.Nərimanov, S.Hüseyn, M.S.Ordubadi, S.Vurğun, Y.V.Çəmənzəminli, A.Şaiq, M.Hacınski, T.Şahbazi, S.C.Pişəvəri, N.Hikmət, Ə.Lahuti //Azərbaycan dili və ədəbiyyatı tədrisi: metodik məqalələ məcmuəsi.- Bakı, 1962.- bur.2.- S.3-4.

156.Müasirləri Sabir haqqında: [məqalədə F.B.Köçərlinin M.Ə.Sabir haqqında müdrik fikri verilmişdir] /Firidun bəy Köçərli //Azərbaycan müəllimi.- 1962.- 31 may.

1966

157.İsmayıl bəy Qasprinski: [1914-cü il sentyabr ayının 28-də “İqbal” qəzetində dərc olunmuş məqaləsi] /Firidun bəy Köçərli //Ədəbiyyat.- 1966.- 29 mart.- S.6.

158.Molla Nəsrəddin /red. Ə.Mirəhmədov.- Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1966.- 563s.

Kitabda F.B.Köçərlinin “Molla Nəsrəddin” jurnalı və Cəlil Məmmədquluzadə haqqında müxtəlif mənbələrdə dərc olunan məqalələri haqqında məlumat verilmişdir [S.83,94,108,184, 189,190,226,293,294,305].

1967

159.“Müşfiqi-mehribanım Mirzə Abdulla”: [Firidun bəy Köçərlinin Abdulla Şaiqə məktubları] /Firidun bəy Köçərli //Azərbaycan.- 1967.- №6.- S.168-176.

160.Tülkü və kəklik: [hekayə] /Firidun bəy Köçərli //Sovet kəndi.- 1967.- S.22.

1984

161.Talıbzadə, K. Firidun bəy Köçərli /Kamal Talıbzadə //Fikrin karvanı /tərt.ed., red. və ön sözün müəl. Elçin.- Bakı, 1984.- S.49-63.

1991

162.Əhmədov, C. Ədəbiyyat tədrisinin metodikası: [ali məktəblər üçün dərslik] /Camal Əhmədov.- Bakı: ADU, 1991.- 455s.

Kitabda "F.B.Köçərli" başlıqlı yazı öz əksini tapmışdır [S.117-124].

163."Sizin gələcəkdə müqtədir bir yazıçı olmağınıza şübhəm yoxdur": [Firidun bəy Köçərlinin Yusif Vəzirə məktubları] /Firidun bəy Köçərli //Ədəbiyyat qəzeti.- 1991.- 8 noyabr.- S.1.

1995

164.Abbasqulu Ağa Bakıxanov Qüdsi /Firidun bəy Köçərli //Şəhriyar.- 1995.- 26 yanvar.

2005

165.Elçin. Seçilmiş əsərləri: 10 cilddə /Elçin.- Bakı: Çinar-Çap, 2005.- C.VII.- 569 s.

Kitabda yer alan "İlk Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi" məqaləsi Firidun bəy Köçərlinin kitabı haqqındadır [S.160-176].

2008

166.Cəlil Məmmədquluzadə ensiklopediyası /red. hey.: Anar və b.- Bakı: Şərq-Qərb, 2008.- 320 s.

Kitabda F.Köçərli haqqında məlumat öz əksini tapmışdır [S.147].

Tərcümələri

1891

167. "Təlimati-Sokrat": Əhvali-Sokrat ki, qədim yunanların müəllimi /tərc. ed. F.Köçərli //Bağçasaray.- 1891.- 88 s.

1892

168.Puşkin, A.S. Torçu və balıqçı: Rusiyanın məşhur şairi Puşkindən türkə tərcümədir /tərc.ed. Firidin bəy Köçərli-İrəvan gimnaziyasının Lisani-türki müəllimi /Aleksandr Sergeyeviç Puşkin //İrəvan.- 1892.- 15 s.

1895

169.M.Lermontov. "Üç xurma ağacı" və A.Koltsov "A kişi, niyə yatıbsan?" /tərc.ed. F.Köçərli.- Şuşa, 1895.

1904

170.Çexov, A. At familiyası /Anton Çexov; tərc.ed. F.Köçərli //Şərqi-rus.- 1904.- 16-17 iyun.

Tərtib etdiyi və ön söz yazdığı kitablar

1910

171.Cavanşir Əhməd bəy Asari-Əhməd bəy /ön söz. Firidun bəy Köçərli; nəşr ed. Həmidə xanım Davatdarova.- Tiflis, 1906.- 105 s.

172.“Sayçı sözləri” və “Valehin nəğməsi” rusca tərcümələri ilə birlikdə /toplayanı F.Köçərli //SMOMPK.- Tiflis, 1910.- bur.41.

1912

173.Mühərririn ifadeyi-məramı /ön söz. Firidun bəy Köçərli.- Balalara hədiyyə.- Bakı, 1912.

2007

174.Müqəddəs tarix /tərt.ed.: M.Əfəndizadə, F.Köçərli; tərc. ed.F.Şirinov; türk dilində yazanı Hüseyn əfəndi Qayıbov və Əbdüssəlam Axundzadə təsis və təchiz ediblər; Azərbaycan Respublikası Təhsil Cəmiyyəti.- Bakı: Təhsil, 2007.- 72 s.

II Hissə

HAQQINDA

Kitablar

1963

175.Nəbiyev, B. Görkəmli tədqiqatçı və ədəbiyyatşünas (1863-1920) /Bəkir Nəbiyev; red. Şıxəli Qurbanov; Azərbaycan SSR EA, Nizami ad. Ədəbiyyat İnstitutu.- Bakı: AzSSR EA, 1963.- 164 s.

Kitabın içindəkilər: I fəsil: Həyatı və pedaqoji fəaliyyəti; II fəsil: Ədəbi-tənqidi görüşləri; III fəsil: “Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları”; Müxtəsər biblioqrafiya.

1984

176.Nəbiyev, B. Firidun bəy Köçərli: Mənalı ömürdən səhifələr /Bəkir Nəbiyev.- Bakı: Gənclik, 1984.- 228 s.

Kitabın içindəkilər: Ön söz [S.3]; Fikirlər karvanı [S.15]; Böyük yolun başlanğıcı [S.32]; Ən dəqiq meyar-xalqa xidmətdir [S.74]; “Əziz və mübarək kitab” [S.149]; İstifadə olunan ədəbiyyatın müxtəsər siyahısı [S.214].

1986

177.Bəktaşi, İ. Firidun bəy Köçərlinin yaradıcılıq yolu /İnayət Bəktaşi.- Bakı: Yazıçı,1986.-183 s.

Kitabın içindəkilər: F.Köçərli irsi ədəbi tənqiddə [S.6-25]; Klassik ədəbiyyatın tədqiqi [S.26-108]; Ədəbi tənqidi məqalələr [S.109-115]; Qardaş xalqlar ədəbiyyatı haqqında [S.116-139]; Dilimizin saflığı uğrunda mübarizə [S.140-155]; Uşaq və xalq ədəbiyyatına məhəbbət [S.156-183].

1993

178.Nəzirli, Ş. Qoridən gələn qatar: [sənədli povest] /Şəmistan Nəzirli; red. T.Məmmədov; rəssam E.İsmayılov.- Bakı: Azərnəşr, 1993.- 207 s.

Kitabın içindəkilər: Müəllifdən [S.3]; Unudulmaz səhifələrdən [S.7]; İlk buraxılış [S.24]; İlk maarif işığı [S.40]; Maarif carçıları [S.55]; Çernyayevskinin "günahı" [S.71]; Bədnam siyasət [S.109]; Ata sevinci [S.120]; Arzunun işığında [S.125]; Qoridən gələn qatar [S.129]; Qazax seminariyası (və seminariya binasını kim bağışlayıb) [S.140]; Gələcəyin şəfəqi [S.143]; Günahsız məhbus [S.169]; Beş günlük qonaq (sənədli hekayə) [S.188].

2005

179.Firidun bəy Köçərlinin şəxsi arxivi /tərt. Məhəmməd Adilov; red.: A.Ramazanov, R.Vəliyev; AMEA Məhəmməd Füzuli ad. Əlyazmalar İn-tu; Şəki Regional elmi Mərkəzi.- Bakı: Nurlan, 2005.- 286 s.

Kitabın içindəkilər: F.B.Köçərlinin biblioqrafiyası; Firidun bəyin Badisəba xanıma məktubları; Firidun bəyin müxtəlif şəxslərə məktubları; Müxtəlif şəxslərin Firidun bəyə məktubları; Müxtəlif şəxslərin Badisəba xanıma məktubları; Badisəba xanıma aid müxtəlif sənədlər; Firidun bəyin əsərləri haqqında biblioqrafik məlumat; Firidun bəyin məhv edilmiş irsi; Firidun bəyin yaradıcılığından nümunələr: Tərbiyənin amilləri. Елементы воспитания, орудия воспитания; Üç xurma və a kişi niyə yatmısan; Mirzə Fətəli Axundov; Təlimati-Sokrat; Firidun bəy haqqında xatirələr: Abdulla Şaiq, Mehdixan Vəkilov, Əli Səbri Qasımov, Seyfulla Şamilov, Əliməmməd Mustafayev, X.Hacılarov.

2009

180.Zaqafqaziya (Qori) Müəllimlər Seminariyası Azərbaycan şöbəsi-130 [Fotoalbom] /tərt.: H.Əhmədov, İ.İsayev, M.İlyasov, A.Rüstəmov; red.H.Bayramoğlu.- Bakı: ABU, 2009.- 59 s.

2010

181.Pirəliyev, V. F.B.Köçərlinin publisistikası: monoqrafiya /Veydəddin Pirəliyev; elmi red. X.Q.Məmmədov.- Bakı, 2010.- 335 s.

Kitabın içindəkilər: F.B.Köçərli publisistikasında milli intibah məsələsi; F.B.Köçərli publisistikasında xalq maarifi məsələləri, Azərbaycan publisistikasının inkişaf mərhələləri və F.B.Köçərli publisistikası; F.B.Köçərli publisistikasında bədii ədəbiyyatdan istifadə üsulları; F.B.Köçərli publisistikasının sənətkarlıq xüsusiyyətləri; Firidun bəy Köçərlinin "Ana dili" məqaləsi; "Ana dili" məqaləsi: mübahisələr və müzakirələr.

2011

182.Nəzirli, Ş. Qoridən gələn qatar: [sənədli povest] /Şəmistan Nəzirli.- Əlavələrlə ikinci nəşri.- Bakı: Şərq-Qərb, 2011.- 492 s.

Kitabın içindəkilər: İftixar duyğusu-xalq şairi Mirvarid xanım Dilbazi [S.3]; Müəllıfdən [S.6]; Unudulmaz səhifələrdən [S.14]; İlk buraxılış [S.35]; İlk maarif işığı [S.53]; Maarif carçıları[S.72]; Çernyayevskinin "günahı" [S.90]; Bədnam siyasət [S.135]; Xalq yazıçısı İsmayıl Şıxlı ilə söhbət [S.138]; Gürcü seminaristi ilə görüç [S.148]; "Bu il seminariyaya dövlət hesabına qəbul olmayacaq" (Seminariyanın arxivi niyə yandı? [S.159]; Özü Gəncə üsyanının, arxivi isə 37-nin qurbanı oldu [S.166]; Oğul həsrəti [S.178]; Ata sevinci [S.183]; Arzunun işığında [S.189]; Qoridən gələn qatar [S.194]; Qazax seminariyası (Seminariya binasını kim bağışlayıb?) [S.206]; Bir görüşdən xatirə (Səməd Vəkilovun və Osman Sarıvəllinin seminariya illəri) [S.215]; Gələcəyin şəfəqi [S.228]; Günahsız məhbus [S.258]; Seminaristin nakam ömrü [S.282]; Badisəba ananın Şəki ünvanı [S.288]; Firidun bəy Köçərlinin müdrik fikirlərindən [S.299]; Şəxsiyyət (M.N.Qayıbov) [S.309]; Axund Əbdüssəlam Axundzadə [S.317]; Seminarist Əli Qasımovun Lev Tolstoyla görüşü [S.320]; Şirvanlı şair Ağaəli bəy Naseh [S.324]; Şıxlinski nəslinin şairləri [S.331]; Gəncədə sona yetən iki ömür [S.355]; Şuşada Firidun bəyin izi [S.359]; Qori seminariyasında işləyən azərbaycanlı müəllimlər [S.366]; Məni unutmayın [S.369]; Firidun bəy

Köçərliyə yazılan məktublardan [S.407]; Firidun bəyin məqalələrindən [S.429]; Firidun bəyə yazılan şeirlərdən [S.448]; Firidun bəyin yetirmələrindən [S.458]; Firidun bəy haqqında xatirələrdən [S.469]; Müdriklər deyiblər ki... [S.486].

2013

183.Əhmədov, H. Maarif fədailəri: Qoşa qanad /Hüseyn Əhmədov.- Bakı: ADPU, 2013.- 199 s.

Kitabda Qori Müəllimlər Seminariyasının iki tanınmış məzunu F.Köçərli və R.Əfəndiyevin elmi pedaqoji fəaliyyəti işıqlandırılır.

Kitabın içindəkilər: H.Əhmədov. Ön söz; Firidun bəy Köçərlinin anadan olmasının 150 illik yubileyi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı; İrəvan gimnaziyasının Azərbaycan dili müəllimi [S.12-33]; F.Köçərli: İrəvan elmi-pedaqoji və ədəbi mühiti [S.34-61]; F.Köçərli: Gürcü elmi-pedaqoji və ədəbi mühiti [S.62-70]; Məşhur maarifçi, böyük ziyalı və ürəyi atəşli müəllim [S.71-84]; F.Köçərli və Qazax Müəllimlər Seminariyası [S.85-95]; F.Köçərlinin İrəvan Gimnaziyasında Azərbaycan dili proqramı [S.96-102]; F.Köçərlinin bəzi məqalələrindən parçalar [S.103-109]; F.Köçərli ilə Əli Hüseynovun 1918-ci ildə “Azərbaycan” qəzetində dərc edilmis məqalələrinin surətləri [S.120-121].

184.Firidun bəy Köçərli: Şifahi və yazılı ədəbiyyat /tərt. ed. K.Əliyev, F.Qasımova; red. M.Kazımoğlu; AMEA, Folklor İn-tu.- Bakı: Nurlan, 2013.- 178 s.

Kitabın içindəkilər: Əliyev K. Firidun Bəy Köçərlinin Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində mövqeyi; Qasımov C. Firidun Bəy Köçərlinin müəmmalı ölümü; İslam Sadıq. Firidun Bəy Köçərlinin topladığı tapmacaların tipoloji təhlili; Firidun Bəy Köçərlinin folklorşünaslıq görüşləri; G.Osmanova. Epik folklor janrının çağdaş Azərbaycan nəsrinə təsiri; A.Abbasova. Firidun Bəy Köçərlinin “Balalara hədiyyə” kitabındakı “Göyçək Fatma” nağılı və onun variantları; S.Əliyeva. Firidun Bəy Köçərlinin “Balalara hədiyyə” kitabında heyvanlar haqqında nağıllar və təmsillər; K.Əliyev. Tənqidçi sənətkarlığı; Z.Bayramlı. F.Köçərlinin tədqiqatlarında Azərbaycan ədəbiyyatı və Füzuli yaradıcılığı; A.Salmanov. Firidun Bəy Köçərlinin mətnşünaslıq fəaliyyəti; M.Vahidova. Firidun Bəy Köçərli Seyid Əzim Şirvani haqqında.

185.Görkəmli maarif xadimi /elmi red. H.M.Əhmədov.- Bakı: ADPİ, 2013.- 113s.

Kitabın içindəkilər: Əhmədov H. F.B.Köçərli: İrəvan elmi pedaqoji və ədəbi mühiti [S.4-25]; Paşayev Ə. Zaqafqaziya Müəllimlər seminariyası: F.B.Köçərli pedaqoji əlaqələr prosesində [S.25-32]; İsayev L.Azərbaycanda pedaqoji mühitin formalaşmasında F.B.Köçərlinin rolu [S.32-41]; BayramovH. F.B.Köçərli, B.Qasprinski haqqında [S.42-50]; Quliyev H, Qurbanova S. F.B.Köçərlinin elmi-pedaqoji fəaliyyətinin əsas istiqamətləri [S.51-54]; Orucova S. F.B.Köçərli və Qazax müəllimlər seminariyası [S.55-61]; İsmayılxanova Ə., Qədirova Z. F.B.Köçərlinin ədəbi-tənqidi görüşləri [S.69-78]; Şirzalova, M. Milli-mənəvi dəyərlərimiz ana dilimiz [S.79-88]; Qocayeva C. F.B.Köçərlinin tərbiyə haqqındafikirləri [S.89-96]; Balayeva P. F.B.Köçərlinin pedaqoji fəaliyyəti [S.97-101]; Quliyeva K. F.B.Köçərlinin dilimizin saflığı uğrunda mübarizəsi [S.102-106]; Mürsəlova O. F.B.Köçərlinin ədəbi konsepsiyasının formalaşmasında Axundov irsinin rolu [S.107-110].

186.Görkəmli maarifçi, pedaqoq, ədəbiyyatşünas və publisist F.B.Köçərlinin anadan olmasının 150 illik yubileyinə həsr olunmuş Respublika elmi konfransının materialları. 25-26 noyabr 2013-cü il /elmi red.: Məhərrəm Vəliyev, Nəzakət Hüseynova; Bakı Dövlət Universiteti.- Bakı: Avropa, 2013.- 262s.

Kitabın içindəkilər: Nəbiyeva A. F.B.Köçərli və Aşıq Valeh [S.4-11]; Aygün Bağırlı. F.B.Köçərli Kamal Talıbzadənin nəzəri-estetik görüşlərində [S.11-15]; Qasımova N. F.B.Köçərlinin müəllimlərhaqqında fikirləri [S.15-21]; Məmmədov M. F.B.Köçərli xalq ədəbi janrlarının araşdırıcısı kimi [S.21-26]; Həsənova M. F.B.Köçərlinin metodik fəaliyyəti [S.26-30]; Osmanoğlu M. F.B.Köçərlinin maarifçilik fəaliyyəti və milli ideologiyası [S.30-35]; İmamverdiyevaN., Məmmədov F. F.B.Köçərlinin pedaqoji görüşləri [S.35-43].

Firidun bəy Köçərli haqqında kitablarda nəşr olunan materiallar

1912

187.Şaiq, A. Gülzar: 3-cü sinifdən sonra məktəblərdə oxunacaq qiraət kitabı /Abdulla Şaiq.- Bakı: Orucov qardaşlarının mətbəəsi, 1912.- 287 s.

Kitabda Abdulla Şaiqin Firidun bəy Köçərliyə həsr etdiyi "Yazamam" şeiri verilmişdir [S.242-244].

1913

188.Səbri, Ə. "Solğun çiçək" romanı /Əli Səbri.- Bakı, 1913.- 57s.

Məişətimizdən iqtibas olunmuş kitabın birinci səhifəsində "Sevgili ustadımız F.B.Köçərli cənablarına hədiyyəyi-acizanəmdir" sözləri yazılmışdır [S.1].

1925

189.Ağazadə, F. Firidun bəy Köçərlinin müxtəsər tərcümeyi-halı /F.Ağazadə //Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları.- Bakı, 1925.- S.7-8.

1930

190.Quliyev, M. Oktyabr və türk ədəbiyyatı /Mustafa Quliyev.- Bakı,1930.

Ədəbiyyatşünas-tənqidçi öz əsərində F.B.Köçərlinin kitabına yüksək qiymət vermişdir.

1931

191. Nazim, Ə. Ədəbiyyatşünaslıqda burjua təmayüllərinə qarşı /Əli Nazim.- Bakı: Az.döv.nəşr, 1931.

Kitabda müəllifin F.B.Köçərlinin kitabı haqqında mülahizələri verilmişdir.

1956

192.Araslı, H. XVII-XVIII əsr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi /Həmid Araslı.- Bakı: Qızıl Şərq, 1956.- 324 s.

Kitabda F.B.Köçərlinin Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələri haqqında fikirləri verilmişdir.

193.Əhmədov, Ə.M. Abdulla Şaiq /Əziz Mir Əhmədov.- Bakı: Elmlər Akademiyası Nəşriyyatı, 1956.- 140 s.

Kitabda F.B.Köçərlinin Abdulla Şaiqə göndərdiyi məktubda onun əsərlərinin əhəmiyyətindən bəhs edilir [S.84-86].

194.Qasımzadə, F. XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi /Fuad Qasımzadə.- Bakı: ADU, 1956.- 554 s.

Kitabda F.B.Köçərlinin Azərbaycan yazıçıları haqqında mülahizələrini verilmişdir.

195.Qurbanov, Ş. Puşkin və Azərbaycan poeziyası /Şıxəli Qurbanov.- Bakı: Uşaqgəncnəşr, 1956.- 155 s.

A.S.Puşkinin Azərbaycan dilinə ilk tərcüməçisi F.B.Köçərli haqqında [S.92-132].

1958

196.Abdullayev, A. Azərbaycan dilinin tədrisi tarixinə dair /Ağa Məmməd Abdullayev.- Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1958.- 204 s.

Kitabda F.B.Köçərlinin ana dili uğrunda fəaliyyəti əks olunur [S.123-133].

197.Təbrizi, Q. Seçilmiş əsərləri /Qövsi Təbrizi; tərt.ed. və red. Həmid Araslı.- Bakı: ADU, 1958.- 191 s.

Kitabda F.B.Köçərlinin Qövsi Təbrizinin ilk tədqiqatçısı kimi fikirləri verilmişdir.

1960

198.Arif, M. Ədəbiyyat tariximiz /Məmməd Arif.- Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi.- Bakı: Azərb.SSR EA nəşriyyatı, 1960.- C.1.- 589 s.

Azərbaycan ədəbiyyat tarixində F.B.Köçərlinin rolu haqqında [S.6].

199.Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi: 3 cilddə.- Bakı: Azər.EA nəşri, 1960.- C.2: XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı.- 905s.

Kitabın "Firidun bəy Köçərli" bölməsi görkəmli maarifpərvərin həyat və yaradıcılığına həsr edilmişdir [S.485-512].

200.Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi: 3 cilddə.- Bakı: Azər.EA nəşri, 1960.- C.1: XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı.- 580s.

Kitabda Firidun bəy Köçərlinin "Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları" kitabından istifadə edilmişdir [S.6].

201.Talıbzadə, K. Firidun bəy Köçərli /Kamal Talıbzadə. Azərbaycan ədəbiyyat tarixi: 3 cilddə.- Bakı, 1960.- C.2.- S.485-512.

1961

202.Orucəli, H. Ədəbi qeydlər /H.Orucəli.- Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı,1961.- 127 s.

Kitabın "Azərbaycan ədəbi-tənqidi və Qoqol"; "Belinski haqqında"; "Firidun bəy Köçərli gürcü ədəbiyyatı haqqında" bölmələrində F.B.Köçərlinin rus və gürcü ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələri haqqında fikirləri verilmişdir [S.89-127].

1962

203.Qasımzadə, F. Mirzə Fətəli Axundovun həyat və yaradıcılığı /Feyzulla Qasımzadə.- Bakı: Azərb. Dövlət Nəşriyyatı, 1962.- 378 s.

Kitabda Mirzə Fətəli Axundovun həyat və yaradıcılığı, əsərlərinin təhlili zamanı Firidun bəy Köçərliynin kitabından istifadə edilmişdir [S.28-30,198-199,320].

1963

204.Məmmədov, K. Nəcəf bəy Vəzirov /Kamran Məmmədov; red. Məmməd Cəfər Cəfərov.- Bakı: Azərb.SSR EA, 1963.- 325 s.

Kitabda F.B.Köçərlinin fikirləri verilmişdir [S.136-137; 148-149; 206-207].

205.Talıbzadə, K. Firidun bəy Köçərli: ön söz //F.B.Köçərli. Seçilmiş əsərləri.- Bakı: Azərb.SSR EA, 1963.- S.3-35.

1964

206.Azərbaycan ədəbiyyatı məsələləri /red.: M.Dadaşzadə, K.Talıbzadə.- Bakı: Azərb.SSR EA, 1964.- 349 s.

Kitabda Ə.Bağırovun "L.N.Tolstoyun uşaq əsərlərinin Azərbaycan dilinə ilk tərcümələri" məqaləsində F.B.Köçərlinin də tərcümələrindən bəhs edilir [S.175-199].

207.Azərbaycan tarixi: 3 cilddə.- Bakı: Azərb.SSR EA, 1964.- C.2.- 1000s.

Kitabda F.B.Köçərlinin Qori seminariyasının Azərbaycan şöbəsinin yaradılmasında rolu və əlifba islahatı haqqında fəaliyyəti qeyd olunur [S.345-350].

208.Göyüşov, Z. Azərbaycan maarifçilərinin əsərlərində əxlaq məsələləri: XIX əsrin sonu-XX əsrin əvvəlləri /Ziyəddin Göyüşov.- Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1964.- 190 s.

Kitabda F.B.Köçərlinin əsərlərində azadlıq və əxlaq problemləri araşdırılır [S.40].

1965

209.Qənizadə, S.M. Seçilmiş əsərləri /Sultan Məcid Qənizadə; topl. tərt. ed., müqəd. və şərh. müəl. Abbas Zamanov; red. Həmid Araslı.- Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1965.- 326s.

Abbas Zamanovun kitaba yazdığı "Yazıçı, müəllim, maarif xadimi" adlı ön sözdə Sultan Məcid Qənizadə haqqında Firidun bəy Köçərlinin fikirləri verilmişdir.

1966

210.Abdullayev, A. Azərbaycan dilinin tədrisi tarixindən /A.Abdullayev.- Bakı: Maarif, 1966.- 286 s.

Kitabda F.B.Köçərlinin həyat və yaradıcılığı haqqında geniş məlumat verilir, Azərbaycan dilinin təmizliyi uğrunda mübarizəsi əks olunur [S.184 -193].

211.Dadaşzadə, A. Molla Pənah Vaqif (həyat və yaradıcılığı) /Araz Dadaşzadə.- Bakı: Azərb.SSR EA nəşriyyatı, 188 s.

Kitabda F.B.Köçərlinin M.P.Vaqifin yaradıcılığına münasibətindən söhbət açılır [S.32-34].

212.Nəbiyev, B. Müasirlik və sənətkarlıq uğrunda: [ədəbi tənqidi məqalələr] /Bəkir Nəbiyev.- Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1966.- 127s.

Kitabın "Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi" bölməsində F.B.Köçərlinin Azərbaycan ədəbiyyatında rolundan bəhs edilir [S.72-73].

213.Talıbzadə, K. Firidun bəy Köçərli /Kamal Talıbzadə. XX əsr Azərbaycan ədəbi tənqidi.- Bakı: Azərb.SSR EA nəşriyyatı, 1966.- 451 s.

F.Köçərlinin Azərbaycan ədəbi-tənqidi tarixində fəaliyyəti [S.401-456].

1967

214.Azərbaycan sovet ədəbiyyatı tarixi: 2 cilddə.- Bakı: Azərb.SSR EA, 1967.- C.1.- 637 s.

Kitabda Firidun bəy Köçərlinin pedaqoji və ədəbi fəaliyyətindən də bəhs edilir [S.206].

1968

215.Qarabağlı, Ə. Azərbaycan ədəbiyyatının tədrisi metodikası: ali məktəblər üçün dərslik /Əliyar Qarabağlı.- Bakı: Maarif, 1968.- 348s.

Kitabda Firidun bəy Köçərlinin "Balalara hədiyyə" kitabından söz açılır [S.143].

1969

216.Firidun bəy Köçərlinin publisistik fəaliyyəti haqqında //M.F.Axundov adına Azərbaycan Pedaqoji Dillər İnstitutunun professor-müəllim heyətinin 1968-ci ilin elmi-tədqiqat işlərinin yekununa həsr edilmiş elmi konfransının materialları.- Bakı, 1969.-S.87-88.

217.Mir Cəlal. XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı /Mir Cəlal, F.Hüseynov.- Bakı: Maarif, 1969.- 346 s.

Kitabda "Firidun bəy Köçərli" bölməsi verilmişdir [S.336-346].

1970

218.Qurbanov, Ş. Əsərləri: 3 cilddə /Şıxəli Qurbanov.- Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1970.- C.2.- 465s.

Kitabda Firidun bəy Köçərlinin tərcümələrindən geniş bəhs olunur [S.458-459].

1971

219.Əhmədov, C. Azərbaycan ədəbiyyatının tədrisi tarixindən /C.Əhmədov.- Bakı: Maarif, 1971.- 204 s.

Kitabda "Firidun bəy Köçərlinin metodik görüşləri" başlığı altında geniş bölmə verilmişdir [S.3-60].

1973

220.Şaiq, A. Xatirələrim /Abdulla Şaiq; red.: R.Hacıyev.- Bakı: Gənclik, 1973.- 364 s.

Kitabdakı "Firidun bəy Köçərli" adlı məqalədə müəllif onunla bağlı xatirələrindən söhbət açır [S.349-352].

1974

221.Cəlil Məmmədquluzadə: həyat və yaradıcılığı /red. Kamran Məmmədov.- Bakı: Elm, 1974.- 315 s.

Kitabda F.B.Köçərlinin Cəlil Məmmədquluzadə haqqında ictimai-siyasi və sosioloji görüşləri əks olunub [S.228-258].

222.Qasımzadə, F. XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi /Feyzulla Qasımzadə.- Bakı: Maarif, 1974.- 487 s.

Kitabda F.B.Köçərlinin "Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları" əsərində Aşıq Pəridən bəhs edən məlumat verilmişdir [S.51-53].

223.Qurbanov, Ş. Açılmamış səhifələr /Şamil Qurbanov.- Bakı: Gənclik, 1974.- 111 s.

Kitabda "Məmməd Qarayev" məqaləsində F.B.Köçərlinin bu maarifpərvər ziyalı haqqında xatirələri verilmişdir [S.74-76].

224.Məmmədov, M. Sabir və mətbuat (Azərbaycan Demokratik mətbuatı) /Məmməd Məmmədov; red. Kamran Məmmədov.- Bakı: Elm, 1974.- 213 s.

Kitabda F.B.Köçərlinin Mirzə Ələkbər Sabirlə dərslik mövzusunda fikirləri verilmişdir [S.146].

225.Talıbzadə, K. Ədəbi irs və varislər /Kamal Talıbzadə; red. Yaşar Qarayev.- Bakı: Azərbaycan, 1974.- 318 s.

Kitabın "Klassik irs və müasirlik" bölməsində "F.Köçərlinin pedaqoji fəaliyyətinə dair yeni sənədlər" başlıqlı məqalə yer alıb [S. 311-317].

1975

226.Alməmmədov, A. Ürəklərin birliyi /Alməmməd Alməmmədov.- Bakı: Gənclik, 1975.- 104s.

Kitabın "Rus ədəbiyyatına dərin məhəbbət" bölməsində F.B.Köçərli haqqında geniş bəhs edilir [S.17-34].

1976

227.Qurbanov, Ş. Lermontov və Azərbaycan ədəbiyyatı /Şamil Qurbanov.- Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1976.-65s.

Kitabda F.B.Köçərlinin etdiyi tərcümələr diqqətə çatdırılır [S.35].

1977

228.Hacıyev, A. Uşaq nəsri tədrisinin bəzi məsələləri: [müəllimlər üçün vəsait] /A.Hacıyev.- Bakı: Maarif, 1977.- 79 s.

Kitabda uşaq ədəbiyyatından danışılarkən F.B.Köçərlidən də bəhs edilir [S.40].

229.Məmmədov, Ə. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı /Əflatun Məmmədov; red. Kamran Məmmədov.- Bakı: Elm, 1977.- 160 s.

Kitabda F.B.Köçərlinın "Dəbistan", "Rəhbər", "Məktəb" jurnallarında çap olunan məqalələrindən bəhs olunur [S.132-142].

230.Mənafi, M. Mirzə Əbdürrəhim Talıbov: [həyatı və yaradıcılığı] /Mirəli Mənafi; red. H.Məmmədzadə.- Bakı: Elm, 1977.- 161 s.

Kitabda F.B.Köçərlinin Mirzə Əbdürrəhim Talıbov haqqında fikirləri verilmişdir [S.15;52-55;72].

1978

231.Ağayev, Ə. Azərbaycan maarifpərvərləri şəxsiyyət haqqında /Əjdər Ağayev.- Bakı: Maarif, 1978.- 54 s.

Kitabda F.B.Köçərlinin şəxsiyyətin formalaşmasında tərbiyə ilə mühitin əlaqəsi haqqında fikirləri öz əksini tapmışdır [S.48-50].

232.Bəktaşi, İ. "Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları" haqqında: F.Köçərlinin "Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları" /İnayət Bəktaşi; elmi red. X.Əlimirzəyev; red. A.Zeynalov.- Bakı: ADU-nun nəşri, 1978.- 80 s.

Kitabın içindəkilər: Klassik irs və el ədəbiyyatımızın bəzi məsələləri [S.5]; "Dürri yeganə" [S.23]; Qədim klassik irs [S.29]; İctimai poeziya [S.34]; Realist ənənələrin güclənməsi [S.49]; "Bahar əyyamı və Hacı Seyid Əzim Şirvani dövrü" [S.58]; Mütərəqqi ənənələrin davamçıları [S.68].

233.Əzizov, Ə. Uşaqların sevimliləri: [XX əsr Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı tarixindən] /Ə.Əzizov.- Bakı: Gənclik, 1978.- 125 s.

Kitabda F.B.Köçərlinin A.Şaiqə yazdığı məktublarda onunla məsləhətləşməsi, onun yaradıcılığı haqqında fikirləri verilib [S.35].

234.Məmmədov, X. XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəlində Azərbaycan maarifçi realist ədəbiyyatı: xüsusi kurs /Xeyrulla Məmmədov.- Bakı: APİ-nin nəşriyyatı, 1978.- 110 s.

F.B.Köçərlinin ilk tərcümə kitabından bəhs edilir [S.60-61].

235.Şaiq, A. Əsərləri /tərt. K.Talıbzadə; red. S.Hüseynova.- Bakı: Yazıçı, 1978.- C.V: Xatirələr. Məktublar.- 502 s.

Kitabda F.B.Köçərli haqqında yazıçının xatirələri verilmişdir [S.346-348].

236.Talıbzadə, K. Sənətkarın şəxsiyyəti /Kamal Talıbzadə; red. Y.Qarayev.- Bakı: Yazıçı, 1978.- 378 s.

Kitabın "F.B.Köçərlinin ədəbi-tənqidi görüşləri" bölməsi ədibin yaradıcılığına həsr olunub [S.141-190].

237.Zeynalov, A. "Kəşkül"də bədii ədəbiyyat /A.Zeynalov.- Bakı, 1978.- 146 s.

Kitabda F.B.Köçərli haqqında məlumatlar verilib [S.54-55,74-75,88-89].

1979

238.Nəbiyev, B. Təzə izlər sorağında: [məqalələr] /Bəkir Nəbiyev.- Bakı: Yazıçı, 1979.- 214s.

Kitabdakı rus şairi A.S.Puşkinə həsr edilmiş "Dostluq telləri" məqaləsində F.B.Köçərlinin dilimizə tərcümə etdiyi "Balıqçı və balıq" nağılından bəhs edilir [S.162-163].

1980

239.Hacıyev, A. Tiflis ədəbi mühiti /Abbas Hacıyev; red. K.Talıbzadə.- Bakı: Yazıçı, 1980.- 182 s.

Kitabda F.B.Köçərlinin Tiflis şəhərində ədəbi fəaliyyəti geniş işıqlandırılıb [S.61-72].

240.Qurbanov, Ş. Ədəbi dostluq: Zaqafqaziyanın rus dilli mətbuatında Azərbaycan ədəbiyyatı məsələləri /Şamil Qurbanov.- Bakı: Yazıçı, 1980.- 187s.

Kitabda o dövrün rus mətbuatında F.B.Köçərlinin mühüm rolundan bəhs olunur [S.50-52].

241.Mirəhmədov, Ə. Azərbaycan Molla Nəsrəddini /Əziz Mirəhmədov.- Bakı: Yazıçı, 1980.- 430s.

Kitabda F.B.Köçərlinin dövrünün maarifpərvər ziyalıları haqqında fikirləri verilmişdir.

1981

242.Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası: 10 cilddə.- Bakı: Azərbaycan Sovet Ensiklopediyasının Baş redaksiyası, 1981.- C.5.- 591 s.

Ensiklopediyada F.B.Köçərli haqqında geniş məlumat verilmişdir [S.554].

243.Cəfərzadə, Ə. Azərbaycan poeziyasında xalq şeiri üslubu (XIX əsr materialları əsasında) /Əzizə Cəfərzadə.- Bakı: ADU-nun nəşri, 1981.- 76s.

Kitabda F.B.Köçərlinin Azərbaycan şairi Qasım bəy Zakir haqqında məlumatları araşdırılır [S.40-42].

1982

244.Mir Cəlal. XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı /Mir Cəlal, Firidun Hüseynov.- Bakı: Maarif, 1982.- 426 s.

Kitabın ədəbiyyatşünaslıq bölməsində Firidun bəy Köçərli haqqında geniş məlumat verilmişdir [S.412-425].

1983

245.Azərbaycan Sovet ədəbiyyatşünaslığı: biblioqrafiya /tərt.ed.: Nazim Axundov, Ofelya Bayramova, Rasim Tağıyev, Vəcihə Feyzullayeva.- Bakı: Elm, 1983.- 941 s.

Kitabda Firidun bəy Köçərli haqqında geniş məlumat verilmişdir [S.394].

246.Əhmədov, C. Ədəbiyyat tədrisində bədii təhlil /Camal Əhmədov.- Bakı: Maarif, 1983.- 130 s.

Kitabın "Lirik əsərlərin tədrisində sənətkarlıq məsələləri" bölməsində F.B.Köçərlinin dövrünün bəzi şairləri haqqında fikirləri verilmişdir [S.70-93].

247.Mehdizadə, Z. A.O.Çernyayevskinin həyatı və pedaqoji fəaliyyəti /Z.Mehdizadə.- Bakı: Maarif, 1983.- 88 s.

F.B.Köçərlinin A.O.Çernyayevski haqqında fikirləri verilib. [S.20-21;26-27;52-53;56-57;78-79].

248.Məmmədov, Ə. Azərbaycan bədii nəsri: [XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəlləri] /Əflatun Məmmədov (Saraçlı); red. Kamal Talıbzadə.- Bakı: Elm, 1983.- 184 s.

Kitabda Ə.Talıbovun, C.Məmmədquluzadənin əsərləri haqqında F.B.Köçərlinin fikirləri verilib [S.20; 26; 63].

249.Namazov, Q. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı: [ali məktəblər üçün dərslik] /Q.Namazov; red. Teymur Əhmədov.- Bakı: Maarif, 1983.- 275 s.

Kitabda F.B.Köçərlinin "Balalara hədiyyə" kitabı haqqında yazıçı-tənqidçi Seyid Hüseynin fikirləri, həmçinin F.B.Köçərlinin ana dili haqqında yazıları verilmişdir [S.86-87].

250.Vəlixanov, N. Azərbaycan maarifçi-realist ədəbiyyatı /Nadir Vəlixanov.- Bakı: Elm, 1983.- 159 s.

Kitabın “Publisistikada maarifçilik ideyaları” bölməsində Firidun bəy Köçərlinin məqalələri tədqiq edilir.

1984

251.Əlimirzəyev, X. Bədii həqiqət uğrunda /Xalid Əlimirzəyev.- Bakı: Yazıçı, 1984.- 240 s.

Kitabda “F.Köçərli realist ədəbiyyat uğrunda” başlıqlı məqalə də öz əksini tapmışdır [S.69-89].

252.Namazov, Q. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı /Qara Namazov.- Bakı: Maarif, 1984.- 330 s.

Kitabda F.B.Köçərlinin “Balalara hədiyyə” kitabından bəhs edilir [S.85-86].

253.Talıbzadə, K. Azərbaycan ədəbi-tənqidinin tarixi (1800-1920) /Kamal Talıbzadə.- Bakı: Maarif, 1984.- 328 s.

Kitabda Firidun bəy Köçərlinin Azərbaycan ədəbi tənqidi tarixindəki rolu, realist rus ədəbiyyatı haqqında fikirləri verilmişdir[S.144; 236-267].

1985

254.Abbasov, A. Əbədiyyətə qovuşan sənətkar /A.Abbasov; red. F.Hüseynov.- Bakı: Yazıçı, 1985.- 251s.

Kitabda Ü.Hacıbəylinin Firidun bəy Köçərli haqqında fikirləri verilmişdir [S.142].

1986

255.Fərhadov, F. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı tarixi: [dərs vəsaiti] /Fərhad Fərhadov, Aydın Hacıyev; red. Z.Xəlil.- Bakı: V.İ.Lenin adına APİ, 1986.- 109 s.

Kitabda F.B.Köçərlinin həyat və yaradıcılığı haqqında məlumatlar verilmişdir [S.85-86].

256.Şərif, Ə. Keçmiş günlərdən /Əziz Şərif; red. A.Zamanov.- Bakı: Yazıçı, 1986.- Kitab 2.- 410 s.

Kitabda “Firidun bəy Köçərli” başlıqlı məqalə yer almışdır [S.272-281].

257.Talıbzadə, K. Abbas Səhhət /Kamal Talıbzadə.- Bakı: Gənclik, 1986.- 206 s.

Kitabda Abbas Səhhətin F.B.Köçərliyə göndərdiyi məktublardan, “Ana dili” dərsliyinin tədrisindən danışılır [S.20-21; 50-51].

1987

258.Ağayev, Ə. Fərhad Ağazadənin pedaqoji görüşləri /Əjdər Ağayev.- Bakı: Maarif, 1987.- 124 s.

Kitabın “XIX əsrin sonu və XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda ictimai-siyasi və pedaqoji fikrə bir nəzər” bölməsində F.B.Köçərlinin fəaliyyəti işıqlandırılır [S.8-26].

259.Elçin. Klassiklər və müasirlər /Elçin.- Bakı: Yazıçı, 1987.- 403 s.

Kitabda F.B.Köçərlinin məqalələrindən bəhs olunur [S.230].

260.“Hümmət” qəzetinin izahlı biblioqrafiyası /M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Kitabxanası.- Bakı, 1987.- 124 s.

Kitabda F.B.Köçərlinin publisistik fəaliyyətindən bəhs edilir [S.30-31].

261.Məmmədov, X. “Əkinçi”dən “Molla Nəsrəddin”ə qədər /Xeyrulla Məmmədov.- Bakı: Yazıçı, 1987.- 268 s.

Kitabda F.B.Köçərlinin publisistik fəaliyyətindən bəhs edilir.

262.Məmmədov, K. Yusif Vəzir Çəmənzəminli /Kamran Məmmədov; ixt red. Tofiq Hüseynov.- Bakı: Azərnəşr, 1987.- 269 s.

Kitabda F.B.Köçərlinın ədəbiyyat haqqında fikirlərindən danışılır [S.79-97;150;158].

263.Seyidov, Ə. Azərbaycanda pedaqoji fikrin inkişaf tarixindən /Əhməd Seyidov; tərt. A.Eminov; ixtisas red. Y.Talıbov.- Bakı: Maarif, 1987.- 299 s.

Kitabda Firidun bəy Köçərlinin yaradıcılıq yolundan geniş bəhs olunur [S.99-181].

1988

264.Feyzullayeva, A. Maarif carçıları /Aida Feyzullayeva.- Bakı: Maarif, 1988.- 100 s.

Kitabda "Novoye obozreniye"nin azərbaycanlı əməkdaşları və onların məqalələrinin əsas problematikası" bölməsində Firidun bəy Köçərlinin fəaliyyətindən söhbət açılır [S.18-22].

265.Seyidov, F. Qori Seminariyası və onun məzunları /Fikrət Seyidov.- Bakı: Maarif, 1988.- 567 s.

Kitabda F.B.Köçərli haqqında geniş məlumat verilmişdir [S.140-142].

1990

266.Heyət, C. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı /Cavad Heyət.- Bakı: Azərnəşr, 1990.- 165 s.

Müəllif F.B.Köçərlinin xalq ədəbiyyatının toplanması uğrunda fəaliyyətindən də bəhs edir. (S. 28-30)

267.Şükürov, S. Gəncə məktəblərinin tarixindən /Sadıq Şükürov.- Bakı: Maarif, 1990.- 208 s.

Kitabda Azərbaycanın görkəmli pedaqoqu F.Köçərlinin Qori Seminariyasında oxuduğu dövrlərdən bəhs edilir [S.83-92].

1991

268.Mirzəyev, Ə. Folklor və Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı poeziyası: [dərs vəsaiti] /Ə.Mirzəyev.- Bakı: ADPİ.- 1991.- 95s.

Kitabda F.B.Köçərlinin folklor materiallarının uşaqların ədəbi mütaliəsindəki əhəmiyyətindən bəhs edilir [S.35].

1992

269.XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı müntəxəbatı: dərs vəsaiti.- Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 1992.- 769 s.

Ədəbiyyat müntəxabatında F.B.Köçərlinin yaradıcılığından nümunələr verilmişdir [S.597-598].

270.Məmmədov, M. Pedaqoji mühit və uşaq ədəbiyyatı /Məmməd Məmmədov, Yaqub Babayev, Təyyar Cavadov.- Bakı: Maarif, 1992.- 287 s.

Kitabda F.B.Köçərlinin uşaq ədəbiyyatının inkişafı yolunda xidmətlərindən söz açılmış [S.37-38; 62-70]; Puşkinin "Torçu və balıq" nağılının tərcüməsi haqqında bəhs edilmişdir [S.236].

271.Nemanzadə, Ö.F. Seçilmiş əsərləri /Ömər Faiq Nemanzadə; topl., tərt. ed., ön söz müəl. Ş.Qurbanov; red. K.Talıbzadə.- Bakı: Yazıçı, 1992.- 530 s.

Kitabda F.B.Köçərlinin "Müəllimlərimiz nə üçün Bakıya qaçırlar" məqaləsi haqqında danışılır [S.104].

1993

272.Çəmənzəminli, Y.V. Xarici siyasətimiz /Yusif Vəzir Çəmənzəminli.- Bakı: Azərnəşr, 1993.- 50 s.

Kitabın "Nəşriyyat cəmiyyəti" "Köçərlinin əsərləri" bölmələrində Firidun bəy Köçərlidən bəhs edilir [S.45-47].

273.Əhmədov, E. Mənəvi irsimizdən /E.Əhmədov, K.Babayeva, Ə.Əliyev; red. N.Əsədov; Azərb. Resp. Mədəniyyət Nazirliyi; F.Köçərli adına Azərbaycan Dövlət Uşaq Kitabxanasının Elmi metodika şöbəsi.- Bakı, 1993.- 23 s.

Kitabda F.B.Köçərlinin ədəbiyyatşünaslıq sahəsindəki fəaliyyətindən bəhs edilir [S.8-14].

274.Tağıyev, Ə. Azərbaycanda məktəb tarixi: XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəlləri /Əyyub Tağıyev.- Bakı: Maarif, 1993.- 113 s.

F.B.Köçərlinin yeni məktəb haqqında fikirləri verilmişdir [S.12-13].

275.Talıbov, Y. Pedaqogika: ali məktəblər üçün dərs vəsaiti /Y.Talıbov, Ə.Ağayev, İ.İsayev, A.Eminov.- Bakı: Maarif, 1993.- 292 s.

Kitabda F.B.Köçərli haqda bölmə ayrılmışdır [S.48-50].

1995

276.Nəzirli, Ş. Qacarlar /Şəmistan Nəzirli; red. Əjdər Ol.- Bakı: "Şur" nəşriyyatı, 1995.- 64s.

Kitabın "Şahzadə Bəhmən və övladları" adlı məqaləsində F.B.Köçərli haqqında məlumatlar verilmişdir [S.4-14].

1996

277.Üzeyir Hacıbəyov ensiklopediyası.- Bakı: Azərbaycan, 1996.- 304s.

Ensiklopediyada Firidun bəy Köçərli haqqında məlumat verilmişdir [S.106].

1997

278.Qəhrəmanlı, N. Milli ədəbiyyat tarixçiliyi: genezis, inkişaf, dövrləşdirmə problemləri /Nazif Qəhrəmanlı.- Bakı: Qartal, 1997.- 116 s.

Kitabda Yusif Vəzir Çəmənzəminlinin F.B.Köçərli haqqında fikirləri verilmişdir [S.53-54].

279.Şəmsizadə, N. Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığı (Mərhələlər və konsepsiyalar) /Nizaməddin Şəmsizadə.- Bakı: Ozan, 1997.- 290s.

Kitabda realist sənət konsepsiyasının işlənməsində F.B.Köçərlinin xidmətindən bəhs olunur [S.80-86].

1998

280.Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti - 80 (Sənədlər və mənbələr toplusu): Ədəbiyyat, dil, mədəniyyət quruculuğu.- Bakı: Örnək, 1998.- 298 s.

Kitabın "Cümhuriyyətə qədərki ədəbiyyatda milli intibah və istiqlal ideyaları" başlıqlı bölməsində F.B.Köçərli haqqında məlumat verilmişdir [S.60-61].

281.Babayev, N. Bərdə. Tarixin aynasında /Nəriman Babayev, R.Y.Nərimanov; red. M.Poladova, S.Əliyev.- Bakı: Elm və həyat, 1998.- 92 s.

Kitabda F.B.Köçərli haqqında yığcam məlumat verilmişdir [S.79].

282.Xəlilov, N. Azərbaycanda məktəb və pedaqoji fikir tarixindən: dərs vəsaiti /Nəriman Xəlilov; red. Ə.Ağayev.- H.Zərdabi adına Gəncə Dövlət Pedaqoji İnstitutu.- Gəncə, 1998.- 236 s.

Dərs vəsaitində F.B.Köçərli haqqında məlumat və ana dili haqqında fikirləri verilmişdir [S.132-133,154-156,178-181].

283.Qasımov, C. Repressiyadan deportasiyaya doğru /Cəlal Qasımov; N.Abbasov; elmi red. və ön sözün müəl. Y.Qarayev.- Bakı: Mütərcim, 1998.- 292 s.

Kitabda F.B.Köçərlinin faciəli taleyindən məlumat verilmişdir [S.127-142].

1999

284.Mirəhmədov, Ə. Ədəbiyyat: X sinif üçün dərslik /Əziz Mirəhmədov, Z.Əsgərli.- Bakı: Maarif, 1999.- 430 s.

Dərs vəsaitində F.B.Köçərli haqqında məlumat verilmişdir [S.260-261].

2000

285.Ağayev, Ə. Pedaqoji fikrimiz: dünənimiz, bu günümüz /Əjdər Ağayev.- Bakı: Elm, 2000.- 299 s.

Kitabda Firidun bəy Köçərlinin pedaqoji fəaliyyətindən və A.O.Çernyayevskinin "Vətən dili" dərsliyinin nəşr olunmasında əvəzsiz rolundan bəhs olunur.

286.Talıbov, Y. Azərbaycanda məktəb və pedaqoji fikir tarixi /Y.Talıbov, F.B.Sadıqov, S.M.Quliyev; Naxçıvan Universiteti.- Bakı: "Ünsiyyət" nəşriyyatı, 2000.- 513 s.

Kitabda "F.Köçərli və R.Əfəndiyevin pedaqoji görüşləri" başlıqlı bölmə verilmişdir [S.268-277].

2001

287.Azərbaycan filoloji fikri: dünən, bu gün, sabah: Gənc tədqiqatçıların elmi konfransının tezisləri.- Bakı: BDU, 2001.- 83 s.

Kitabda "Firidun bəy Köçərli M.F.Axundov haqqında" adlı tezislər vardır [S.24-25,80].

288.Seyidov, F. Maarifimizin təkrarsız xəzinəsi /Fikrət Seyidov; elmi red. A.Eminov.- Bakı, 2001.- K.II.- 272 s.

Əsərdə "F.Köçərli rəhbərliyi dövründə Qazax seminariyasında təlim və tərbiyə məsələləri" başlığı altında F.Köçərlidən bəhs olunur [S.53-67, 153-154].

2002

289.Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı müntəxabatı: (XIX və XX əsrlər): 3 cilddə /red.: T.Əhmədov, İ.Qəribli.- Bakı: Nasir, 2002.- C.2.- 632s.

Kitabda F.B.Köçərlinin həyat və yaradıcılığı haqqında geniş məlumat və əsərlərindən nümunələr verilmişdir [S.217-317].

290.Əliyeva, A. Azərbaycan romantiklərinin yaradıcılığında türkçülük /Aybəniz Əliyeva (Kəngərli).- Bakı: Elm, 2002.- 332 s.

Kitabda F.B.Köçərlinin "Füyuzat" jurnalı haqqında fikirləri verilmişdir [S.14-15].

291.Mirzəyev, Ə. Folklor və Azərbaycan uşaq poeziyası /Əli Mirzəyev, Şəhla Mirzəyeva.- Gəncə: Əsgəroğlu, 2002.- 153s.

Kitabda F.B.Köçərlinin tərtib etdiyi "Balalara hədiyyə" kitabı haqqında məlumat verilir [S.46].

292.Seyidov, F. Azərbaycan pedaqoji fikir tarixindən səhifələr /Fikrət Seyidov.- Bakı: Çaşıoğlu, 2002.- Kitab 3.- 322 s.

Kitabın "Azərbaycan maarifpərvərləri müəllimin maddi vəziyyəti və mənəvi keyfiyyətləri haqqında" bölməsində Firidun bəy Köçərlidən bəhs edilir [S.53-64].

293.Yusifoğlu, R. Uşaq ədəbiyyatı: dərs vəsaiti /Rafiq Yusifoğlu.- Bakı: Təhsil, 2002.- 267s.

Dərsliyin "XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı" bölməsində F.B.Köçərlinin fəaliyyətindən bəhs edilir.

2003

294.Bayramoğlu, A. Azərbaycan Demokratik Respublikası dövründə ədəbiyyat /Alxan Bayramoğlu.- Bakı: Elm, 2003.- 276 s.

Kitabın "Tənqid və ədəbiyyatşünaslıq" (qısa xülasə) bölməsində F.B.Köçərli haqqında qısa məlumat verilmişdir [S.101-102].

295.Məhəmmədqızı, A. Bərdə /Afərim Məhəmmədqızı, Ş.Çərkəzoğlu; red. Ə.Əlisəfaoğlu.- Bakı: Araz, 2003.- 263 s.

Kitabda F.B.Köçərli haqqında avtobioqrafik məlumat verilir [S.98].

2004

296.Əhmədov, T. XX əsr Azərbaycan yazıçıları: ensiklopedik məlumat kitabı /Teymur Əhmədov; red. N.Rüstəmli.- Bakı: Nurlan, 2004.- 984 s.

Ensiklopedik məlumat kitabında Firidun bəy Köçərli haqqında qısa məlumat verilmişdir [S.329].

297.Hacıyev, A. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı tarixi: dərslik /Aydın Hacıyev; elmi red. Soltan Hüseynoğlu.- Bakı: Təhsil, 2004.- 248 s.

Kitabda Firidun bəy Köçərli yaradıcılığına geniş yer verilmişdir [S.73-76].

298.Kəngərli, A. İsmayıl bəy Qasprinski: monoqrafiya /Aybəniz Kəngərli; elmi red. B.Həqqi.- Bakı: Nurlan, 2004.- 283 s.

Kitabda Firidun bəy Köçərlinin Qasprinski haqqında məqaləsindən söhbət açılır [S.72].

299.Qəniyev, T. Azərbaycan folklorşünasları /Tarıyel Qəniyev; elmi red. P.Əfəndiyev; AMEA, Folklor İnstitutu.- Bakı: Nurlan, 2004.- H.I.- 148 s.

Kitabda F.B.Köçərli haqqında məlumat verilmişdir [S.13-15].

300.Mir Cəlal. Azərbaycanda ədəbi məktəblər (1905-1917) /Mir Cəlal; elmi red. və çapa haz. T.Mütəllimov.- Bakı: Ziya-Nurlan, 2004.- 390 s.

Kitabın "Firidun bəy Köçərli" bölməsi ədibin maarifçilik fəaliyyətindən bəhs edilir[S.211-219].

2005

301.Köçərli Firidun bəy Əhməd Ağa oğlu /Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti: ensiklopediya. 2 cilddə.- Bakı: "Lider" nəşriyyatı, 2005.- C.2.- S.84-85.

302.Qəhrəmanova, A. Azərbaycan Demokratik Respublikasında xalq maarifinin təşkili yolları /Aytən Qəhrəmanova.- Bakı: Oka Ofset Azərbaycan-Türkiyə Nəşriyyat-Poliqrafiya Şirkəti, 2005.- 156 s.

Kitabda F.B.Köçərlinin 1918-ci il müəllim və maarif xadimlərinin ilk qurultayında iştirakından söhbət açılır [S.55-58].

303.Qəmbərqızı, R. Firidun bəy Köçərli və onun "Azərbaycan ədəbiyyatı" əsəri /Ruqiyyə Qəmbərqızı //F.Köçərli. Azərbaycan ədəbiyyatı: 2 cilddə.- Bakı: Avrasiya press, 2005.- C.I.- S.4-40.

2006

304.Əhmədov, H. XIX əsr Azərbaycan məktəbi /Hüseyn Əhmədov; elm red.: Əjdər Ağayev, Alxan Bayramoğlu.- Bakı: Təhsil, 2009.- 580 s.

Kitabda Azərbaycan təhsilinin inkişafında Firidun bəy Köçərlinin rolundan və fəaliyyətindən geniş bəhs olunur.

305.Məmmədov, X. XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı /Xeyrulla Məmmədov.- Bakı: CBS mətbəəsi, 2006.- 212 s. Kitabın "Ədəbiyyat" bölməsində F.B.Köçərlinin yaradıcılığından bəhs edilir [S.104-121].

306.Yusifoğlu, R. Uşaq ədəbiyyatı: dərs vəsaiti /Rafiq Yusifoğlu.- Bakı: Təhsil, 2006.- 267 s.

Dərsliyin "XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı" bölməsində F.B.Köçərlinin fəaliyyətindən bəhs edilir.

2007

307.Azərbaycan Milli Ensiklopediyası: Azərbaycan /"Azərbaycan Milli Ensiklopediyası" elmi mərkəzi.- Bakı, 2007.- 882 s.

Kitabın "Ədəbiyyatşünaslıq" bölməsində Firidun bəy Köçərlinin "Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları" kitabı haqqında danışılır [S.659].

308.Cəfərov, T. Məktəblinin ədəbiyyat lüğəti /T.Cəfərov.- Bakı: Ayna Mətbu Evi, 2007.- 220 s.

Kitabda F.Köçərli haqqında qısa məlumat verilir [S.96-97].

309.Çernyayevski, A.O. Vətən dili /tərt. ed., translit. və giriş məqaləsi H.Əhmədov; ön söz V.M.Məmmədəliyev.- Bakı: ABU, 2007.- 191 s.

Kitabda dərsliyin tərtibində F.Köçərlinin rolundan bəhs olunur.

310.Nazir, A. Millətə xitab /A.Nazir; tərt. ed., ön söz və şərhlərin müəl. Şəmistan Nəzirli, red. A.Ramazanov.- Bakı: Şirvannəşr, 2007.- 168 s.

Müəllifin "Xöştəb nazir" adlı ön sözündə F.B.Köçərlinin A.Nazir haqqında fikirləri verilmişdir [S.3-19].

311.Üzeyir Hacıbəyov ensiklopediyası.- Bakı: Şərq-Qərb, 2007.- 264 s.

Kitabda F.Köçərli haqqında məlumat öz əksini tapmışdır [S.125].

2008

312.Bəşirov, V. Azərbaycan pedaqoji fikrində milli tərəqqi ideyaları: (XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəlləri): monoqrafiya /Bəşirov Vidadi.- Bakı: Oka-Ofset, 2008.- 226 s.

Kitabın "İctimai, mütərəqqi meyllərin yayılmasında vətənpərvərlik tərbiyəsinin yeri" bölməsində F.Köçərli haqqında danışılır [S.81-98].

313.Əliyev, H. Qazax müəllimlər seminariyasının yaradılmasının 80 illik yubileyinə həsr olunmuş ümumrespublika Elmi-praktiki konfransın iştirakçılarına /Heydər Əliyev //Heydər Əliyev. Müstəqilliyimiz əbədidir: Çıxışlar, nitqlər, bəyanatlar, müsahibələr, məktublar, məruzələr, müraciətlər, fərmanlar.- Bakı: Azərnəşr, 2008.- C.24.- S.115-116.

314.Süleymanlı, Ş. Azərbaycan ədəbiyyatı ensiklopediyası (ən qədim dövrlərdən 1920-ci ilədək) /Ş.Süleymanlı.- Bakı: Nağıl evi, 2008.- 414 s.

Ensiklopediyada Firidun bəy Köçərli haqqında geniş məlumat verilmişdir [S.241-251]

2009

315.Əsgərli, F. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının mərhələli inkişafı /Füzuli Əsgərli; elmi red. Zahid Xəlil.- Bakı: ADPU nəşriyyatı, 2009.- 435s.

Kitabın "Milli uşaq ədəbiyyatımızın təşəkkülü və maarifçilik dövrü inkişafı" bölməsində F.B.Köçərlinin öz dövrünün uşaq ədəbiyyatı haqqında fikirləri verilmişdir.

316.Nəbiyev, B. Əziz və mübarək kitab /Bəkir Nəbiyev. Seçilmiş əsərləri: 5 cilddə.- Bakı: Çinar-Çap, 2009.- C.I.- S.195-268.

317.Nəbiyev, B. Seçilmiş əsərləri: 5 cilddə /Bəkir Nəbiyev.- Bakı: Çinar-Çap, 2009.- Cild I: Klassikləri oxuyarkən.- 492 s.

Kitabda F.Köçərliyə həsr edilmiş "Mənalı ömürdən səhifələr" adlı monoqrafiya verilmişdir [S.21-37].

318.Salamoğlu, T. Tarixi və çağdaş ədəbi prosesə dair araşdırmalar /Təyyar Salamoğlu.- Bakı: EL nəşriyyat və poliqrafiya şirkəti MMC, 2009.- 216 s.

Kitabda "F.Köçərli və XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərində ədəbi proses" başlıqlı məqalə verilmişdir [S.108-130].

319.Sultanlı, V. Azərbaycan ədəbi tənqidi /Vaqif Sultanlı.- Bakı: Azərnəşr, 2009.- 202 s.

Kitabda F.Köçərlinin ədəbi-tənqidi fəaliyyətindən bəhs edilir [S.71-73].

2011

320.Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi: 6 cilddə /AMEA, Nizami ad. Ədəbiyyat İn-tu; baş red. şurası M.Kərimov (sədr);red. hey.: Bəkir Nəbiyev, və b..- Bakı: Elm, 2011.- C.4.- 856 s.

Kitabın "XIX əsrin II yarısında ədəbiyyat" bölməsində Firidun bəy Köçərlinin əsərinə istinadlar verilib [S.253-594].

321.Mərdanov, M. Azərbaycan təhsil tarixi /Misir Mərdanov; elmi red. F.Rüstəmov.- Bakı: "Təhsil" nəşriyyatı, 2011.- C.I.- 295 s.

Kitabda Firidun bəy Köçərli haqqında da məlumat verilir [S.65-66].

322.Mustafayeva, X. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı /Xanım Mustafayeva; elmi red. N.Şəmsizadə.- Bakı: Elm, 2011.- 290 s.

Kitabda "Firidun bəy Köçərli" adlı yazı verilmişdir [S.91-93].

323.Salamoğlu, T. Ədəbi tənqid tarixinə dair portret-oçerklər /Təyyar Salmanoğlu; elmi red. H.Qasımov, Z.Əsgərli; Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji İn-ti.- Bakı: "EL" nəşriyyatı, 2011.- 262 s.

Kitabda "F.B.Köçərli" başlıqlı məqalə verilmişdir [S.29-52].

324.Yaqublu, N. "Kaspi" qəzetinin yaranması və fəaliyyəti: Kaspi qəzetinin 130 illiyinə /Nəsiman Yaqublu.- Bakı: Qanun Nəşriyyatı, 2011.- 211 s.

Kitabda Firidun bəy Köçərli haqqında da məlumat verilmişdir [S.205].

325.Zeynalov, Ə. İrəvan məktəbləri /Əsgər Zeynalov; red. T.Əhmədov.- Bakı: Mütərcim, 2011.- 53 s.

Kitabda F.Köçərlinin İrəvanda pedaqoji fəaliyyəti işıqlandırılıb [S.6-10].

2012

326.Rəsulzadə, M.Ə. Əsərləri /Məmməd Əmin Rəsulzadə; red. Ş.Hüseynov.- Bakı: Elm, 2012.- C.III: (1915-1916).- 596 s.

Kitabda F.B.Köçərlinin məktubuna aid məqalə verilmişdir [S.520-521].

327.Şıxəliyev, H. Bir daha erməni riyakarlığı haqqında /Hacı Həmdulla Şıxəliyev.- Bakı: MTR Group, 2012.- Hissə 1.- 256 s.

Kitabda Firidun bəy Köçərli haqqında da məlumat verilmişdir [S.143-147].

2013

328.Çingizoğlu, Ə. Qarabağda maarif (1750-1950): tarixi ensiklopedik tədqiqat /Ə.Çingizoğlu.- Bakı: Zərdabi LTD, 2013.- 288 s.

Kitabda Firidun bəy Köçərli haqqında geniş məlumat verilmişdir [S.112-114].

Məcmuələrdə və dövri mətbuatda dərc olunan məqalələr

1903

329.Əfəndiyev, R. Azərbaycan türklərinin ədəbiyyatı /Rəşid bəy Əfəndiyev //Şərqi-Rus.-1903.- №89.- 29 oktyabr.

330.Əfəndiyev, R. Azərbaycan ədəbiyyatı /Rəşid bəy Əfəndiyev //Tərcüman.-1903.- №45.- 17 noyabr.

1906

331.Nərimanov, N. Qori Seminariyası nərədə olmalı /Nəriman Nərimanov //Həyat.- 1906.- №131.

1908

332.Sultanov, E. Dilicandan: [F.Köçərlinin "Azərbaycan türklərinin ədəbiyyatı" kitabı haqqında] /Eynəli bəy Sultanov //Tərəqqi.-1908.- №30.- 14 avqust.

1913

333.Kazımoğlu, S.H. Balalara hədiyyə, yaxud Qafqazda birinci kitab: [F.Köçərlinin eyniadlı kitabı haqqında resenziya] /Seyid Hüseyn Kazımoğlu //İqbal.- 1913.- №366.- 23 may.

334.Şaiq, A. Dilimiz və ədəbiyyatımız /Abdulla Şaiq //İqbal.- 1913.- №482,485.- 18,21 oktyabr.

1914

335.Səhhət, A. Bəradərim Firidun bəy Köçərli cənablarına /Abbas Səhhət //İqbal.- 1914.- 13 mart.

1915

336.Qafqasiya türk ədəbiyyatı tarixi: [F.Köçərlinin eyniadlı kitabının "Nicat" cəmiyyəti tərəfindən nəşr ediləcəyi barədə xəbər verilir] //İqbal.- 1915.- №920.- 23 aprel.

1916

337.Nərimanov, N. Hifzi-səhhət: [məqalədə Nəriman Nərimanovun "Nadanlıq" pyesi haqqında Firidun bəy Köçərlinin rəyi getmişdir] /Nəriman Nərimanov //Yeni İqbal.- 1916.- 11 yanvar.

338.Rəsulzadə, M.Ə. F.B.Köçərli məktubuna aid /Məmməd Əmin Rəsulzadə //Açıq söz.- 1916.- 23 sentyabr.

339.Səhhət, A. Məktəblərdə ana dili /Abbas Səhhət //Açıq söz.- 1916.- №117.- 22 fevral.

1917

340.Məhəmmədəminoğlu, S. Mühakimətül-lüğəteyn [F.Köçərlinin kitabı haqqında] /S.Məhəmmədəminoğlu //Açıq söz.- 1917.- №502.- 20 iyun.

1919

341.Vəzirov, Y. Milli və mədəni işlərimiz: [F.Köçərlinin əsərləri haqqında] /Yusif Vəzirov //Azərbaycan.-1919.- №241.- 5 avqust.

342.Qəmküsar, Ə. Azərbaycan tarixi-ədəbiyyatını toz-torpaq basmaqdadır: [F.Köçərlinin kitabı haqqında] /Əliqulu Qəmküsar //Gələcək.-1919.- №4.- 31 yanvar.

1924

343.Cabbarlı, C. Azərbaycan türk ədəbiyyatının son vəziyyəti /Cəfər Cabbarlı //Kommunist.- 1924.- 1 may.

1926

344.Hüseynzadə, M. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları: [F.Köçərlinin eyniadlı əsəri haqqında resenziya] /M.Hüseynzadə //Yeni Məktəb.- 1926.- №5,6, may-iyun.

345.Hüseynzadə, M. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları: [F.Köçərlinin eyniadlı əsəri haqqında resenziya] /M.Hüseynzadə //Yeni fikir.- 1926.- №138.- 15 iyul.

1928

346.Quliyev, M. M.F.Axundovun yaradıcılığı: [məqalədə M.F.Axundovun yaradıcılığının öyrənilməsində F.Köçərlinin rolundan bəhs edilir] /Məmməd Quliyev //İnqilab və mədəniyyət.-1928.- №3.

1944

347.Dəmirçizadə, Ə. Ədəbiyyat tarixi: [F.B.Köçərlinin "Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları" kitabı haqqında] /Əbdüləzəl Dəmirçizadə //Ədəbiyyat qəzeti.- 1944.- 18 may.

1946

348.Həsənov, O. F.Köçərli gürcü ədəbiyyatı haqqında /O.Həsənov //Kommunist.- 1946.- №41.- 24 fevral.

1947

349.Tofiq, A. Şair və ədiblərimiz M.Ə.Sabir haqqında: [Ə.Haqverdiyev, M.S.Ordubadi, A.Səhhət, A.Şaiq, F.B.Köçərli, A.Tofiq] /A.Tofiq //Ədəbiyyat qəzeti.- 1947.- 31 may.

1955

350.Şərif, Ə. Xalq müəllimi /Əziz Şərif //Azərbaycan.- 1955.- №2.

1957

351.İbrahimov A, Ə. F.Köçərlinin üç məktubu haqqında /A.Ə.İbrahimov //Ədəbiyyat və incəsənət.- 1957.- 27 iyul.

1958

352.Araslı, H. Füzuli irsinin öyrənilməsi tarixindən: [məqalədə Füzulinin lirikası haqqında Firidun bəy Köçərlinin fikri verilmişdir] /Həmid Araslı //Ədəbiyyat və incəsənət.- 1958.- 1 mart.

353.Cəfərov, M. Şair haqqında xatirələr: [məqalədə S.Vurğunun F.B.Köçərli haqqında xatirələri verilmişdir] /Məhbub Cəfərov //Ədəbiyyat və incəsənət.- 1958.- 24 may.

354.İbrahimov, M. Qardaşlıq diyarı: [məqalədə Firidun bəy Köçərlinin İrəvan şəhərində pedaqoji fəaliyyətindən danışılır] /Mirzə İbrahimov //Ədəbiyyat və incəsənət.- 1958.- 25 oktyabr.

355.Nəbiyev, B. Görkəmli ədəbiyyatşünas: [F.B.Köçərli haqqında] /Bəkir Nəbiyev //Azərbaycan.- 1958.- №11.- S.248-256.

356.Seyidov, Ə. C.Məmmədquluzadənin pedaqoji görüşləri: [məqalədə Firidun bəy Köçərlinin də pedaqoji fikirlərindən söhbət açılır] /Ə.Seyidov //Azərbaycan məktəbi.- 1958.- №10.

357.Talıbzadə, K. F.Köçərli böyük ədib haqqında /K.Talıbzadə //Ədəbiyyat və incəsənət.- 1958.- 8 mart.

358.Talıbzadə, K. F.Köçərlinin pedaqoji fəaliyyətinə dair yeni sənədlər /K.Talıbzadə //Azərbaycan müəllimi.- 1958.- 30 mart.

1959

359.Qasımov, M. F.Köçərli Qoqol haqqında /Muxtar Qasımov //Ədəbiyyat və incəsənət.- 1959.- 4 aprel.

360.Nəbiyev, B. Dostluğumuzun tarixini vərəqlərkən: [məqalədə Firidun bəy Köçərlinin Zaqafqaziya xalqları arasında dostluğundan bəhs olunur] /Bəkir Nəbiyev //Azərbaycan gəncləri.- 1959.- 29 aprel.- S.4.

361.Nəbiyev, B. Firidun bəy Köçərli xalq müəllimi haqqında /Bəkir Nəbiyev //Azərbaycan müəllimi.- 1959.- 7 may.

362.Nəbiyev, B. Firidun bəy Köçərlinin pedaqoji görüşləri /Bəkir Nəbiyev //Azərbaycan məktəbi.- 1959.- 7 may.- №6.

363.Nəbiyev, F. Firidun bəy Köçərli və rus ədəbiyyatı /F.Nəbiyev //ADU-nun Elmi əsərləri. Dil və ədəbiyyat seriyası.- 1959.- №1.- S.21-31.

364.Sadıqzadə, F. Xətib Təbrizi: [Firidun bəy Köçərlinin Xətib Təbrizinin ilk tədqiqatçısı olması haqqında] /F.Sadıqzadə //Ədəbiyyat və incəsənət.- 1959.- 12 dekabr.

1960

365.Cəmşidov, Ş. Firidun bəy Köçərlinin arxivi /Ş.Cəmşidov //Kirovabad Kommunisti.- 1960.- 1 noyabr.

1962

366.Nəbiyev B. F.Köçərlinin tənqidçilik fəaliyyətinə dair /B.Nəbiyev //Azərbaycan SSR EA-nın xəbərləri. İctimai elmlər seriyası.- 1962.- №2.- S.637.

1963

367.Ağayev, İ. F.Köçərlinin "Seçilmiş əsərləri" /İslam Ağayev //Bakı.- 1963.- 19 aprel.

368.Cümşüdlü, H. Nişan üzüyü: [Azərbaycanda ilk uşaq evlərində çalışmış Badisəba xanım Köçərliyə həsr edilmiş hekayə] /H.Cümşüdlü //Azərbaycan qadını.- 1963.- №3.- S.14-15.

369.Əhmədov, T. F.Köçərlinin "Seçilmiş əsərləri" /Teymur Əhmədov //Sovet Ermənistanı.- 1963.- 27 iyun.

1964

370.Əlimirzəyev, X. "Firidun bəy Köçərli": [B.Nəbiyevin eyni adlı monoqrafiya haqqında] /Xalid Əlimirzəyev //Azərbaycan.- 1964.- №6.- S.209-211.

371.Qasımzadə, F. Dəyərli monoqrafiya: [Bəkir Nəbiyevin "Firidun bəy Köçərli" adlı monoqrafiyası haqqında] /Feyzulla Qasımzadə //Kommunist.- 1964.- 2 fevral.

372.Məlikova, S. Azərbaycan yazıçılarının xatirə şeyləri: [M.F.Axundov, C.Məmmədquluzadə, F.Köçərlinin] /Solmaz Məlikova //Nizami adına Azərbaycan Ədəbiyyat Muzeyinin Əsərləri.- 1964.- C.II.- S.89-97.

373.Məmmədov, X. Ədəbiyyatşünas haqqında monoqrafiya: [B.Nəbiyevin "Firidun bəy Köçərli" monoqrafiyası haqqında] /Xeyrulla Məmmədov //Ədəbiyyat və incəsənət.- 1964.- 18 aprel.

374.Məmmədov, N. Görkəmli ədəbiyyatşünas haqqında ilk monoqrafiya: [B.Nəbiyevin "Firidun bəy Köçərli" adlı monoqrafiyası haqqında] /Nadir Məmmədov //Azərbaycan gəncləri.- 1964.- 5 yanvar.

375.Novruzov, Ş. Bir imzanın tarixi: [F.B.Köçərlinin "Allah bəndəsi" imzası ilə publisistik fəaliyyəti haqqında] /Ş.Novruzov //Ədəbiyyat və incəsənət.- 1964.- 15 avqust.

376.Rəhimov, S. Tənqidçi məsuliyyəti: [məqalədə F.B.Köçərlinin digər xalqların ədəbiyyatına münasibəti verilmişdir] /Süleyman Rəhimov //Bakı.- 1964.- 27 iyun.

377.Seyidov, Ə. F.B.Köçərlinin pedaqoji görüşləri: /Ə.Seyidov //Azərbaycan məktəbi.-1963.- №29.- S.22-30.

378.Zamanov, A. "Firidun bəy Köçərli" monoqrafiyası haqqında: Tənqid və biblioqrafiya /A.Zamanov //Azərbaycan SSR EA-nınXəbərləri. İctimai elmlər seriyası.- 1964.- №1.- S.125-127.

1965

379.Cümşüdlü, H. Badisəba: [Firidun bəy Köçərli haqqında sənədli povest] /Həcağa Cümşüdlü //Azərbaycan.- 1965.- №1.- S.130-152; №2.- S.23-52.

380.Göyüşov, Z. "Təlimati-Sokrat" əsəri haqqında: [Firidun bəy Köçərlinin eyniadlı tərcüməsi haqqında] /Ziyəddin Göyüşov //Bakı.- 1965.- 11 mart.

1966

381.Qurbanov, Ş. XX əsr tənqidimiz: [məqalədə F.B.Köçərlinin tərcüməçilik fəaliyyətindən də bəhs edilir] /Şıxəli Qurbanov //Ədəbiyyat və incəsənət.- 1966.- 25 iyun.

382.Şükürov, S. Köçərlinin seminariya illəri /Sadıq Şükürov //Bakı.- 1966.- 12 fevral.

1967

383.Bayramov, F. Firidun bəy Köçərlinin biblioqrafik fəaliyyəti: [klassik irsimizi öyrənirik] /Fərman Bayramov //Ədəbiyyat və İncəsənət.- 1967.- 14 oktyabr.- S.8.

384.Əlimirzəyev, X. Firidun bəy Köçərlinin ədəbi-tənqidi görüşləri /Xalid Əlimirzəyev //Kirov adına ADU-nun Elmi Əsərləri. Dil və ədəbiyyat ser.- 1967.- №1.- S.18-25.

385.Əzimova, S. Firidun bəy Köçərlinin həyatı və pedaqoji fəaliyyəti haqqında /S.Əzimova //V.İ.Lenin adına ADPİ-nin Elmi Əsərləri.- 1967.- ser. VI.- noyabr-dekabr.- S.24-32.

386.Talıbzadə, K. Firidun bəy Köçərlinin Abdulla Şaiqə məktubları /Kamal Talıbzadə //Azərbaycan.- 1967.- №6.- S.165-176.

1968

387.Bəktaşi, İ. Firidun bəy Köçərli demokrat mətbuat uğrunda /İnayət Bəktaşi //ADU-nun Elmi Əsərləri. Dil və ədəbiyyat seriyası.- 1968.- №5.- S.19-26.

388.Bəktaşi, İ. Firidun bəy Köçərli və "Molla Nəsrəddin" /İnayət Bəktaşi //ADU-nun Elmi Əsərləri. Dil və ədəbiyyat seriyası.- 1968.- №3.- S.45-56.

389.Məmmədov, X. Firidun bəy Köçərli nə vaxt inspektor olmuşdur? /Xeyrulla Məmmədov //Ulduz.- 1968.- №12.- S.44-48.

390.Seyidov, Ə. Azərbaycanın görkəmli pedaqoqu Firidun bəy Köçərli tərbiyənin amilləri haqqında /Ə.Seyidov //V.İ.Lenin adına ADPİ-nin Əsərləri.- 1968.- ser. XI.- №4.- S.3-11.

1969

391.Bəktaşi, İ. F.Köçərli ədəbi-bədii dil haqqında /İnayət Bəktaşi //S.M.Kirov adına ADU-nun Elmi Əsərləri. Dil və ədəbiyyat seriyası.- 1969.- №5-6.- S.9-17.

392.Əzimova, S. Firidun bəy Köçərli ana dili və onun tədrisi haqqında /S.Əzimova //Azəri dili və ədəbiyyat tədrisi: metodik məqalələr məcmuəsi.- 1969.- bur. 3.- S.51-58.

393.Əzimova, S. Firidun bəy Köçərlinin publisist fəaliyyəti haqqında /S.Əzimova //Azəri dili və ədəbiyyat tədrisi: metodik məqalələr məcmuəsi.- 1969.- bur.1.- S.80-85.

394.Məmmədov, N. Azərbaycanda ilk ədəbi yubiley: M.F.Axundovun 100 illik yubileyinin keçirilməsində Firidun bəy Köçərlinin rolu /Nadir Məmmədov //Azərbaycan.-1969.- №5.- S.199-204.

395.Talıbzadə, K. F.Köçərlinin ədəbi-tənqidi görüşləri /Kamal Talıbzadə //Azərbaycan.- 1969.- №6.-S.56-62.

1970

396.Bəktaşi, İ. Firidun bəy Köçərli realizm uğurunda /İnayət Bəktaşi //ADU-nun Elmi Əsərləri. Dil və ədəbiyyat seriyası.- 1970.- №5-6.- S.30-37.

397.Əhmədov, C. F.Köçərli bədii əsərlərinin metodik təhlili haqqında /C.M.Əhmədov //ADU-nun Elmi Əsərləri. Dil və ədəbiyyat seriyası.- 1970.- №5-6.- S.72-77

398. Əhmədov, H. Azərbaycan dilində dərslik və tədris vəsaitləri tərtibi tarixindən /H.Əhmədov //Azərbaycan məktəbi.- 1970.- №12.- S.13-19.

1971

399.Bayramov, F. Firidun bəy Köçərli və biblioqrafiya /Fərman Bayramov //ADU-nun Elmi Əsərləri. Kitabxanaçılıq və biblioqrafiya ser.- 1971.- №1.- S.81-85.

400.Bəktaşi, İ. Ədəbi tənqid F.B.Köçərli haqqında /İnayət Bəktaşi //ADU-nun Elmi Əsərləri. Dil və ədəbiyyat seriyası.- 1971.- №5.- S.53-59.

401.Əhmədov, C. Beynəlmiləlçi pedaqoq /C.Əhmədov //Azərbaycan məktəbi.- 1971.- №3.- S.71-74.

402.Əhmədov, Ə. Azərbaycan maarifçiliyinin mənşəyi və mahiyyəti məsələlərinə dair /Ə.Əhmədov //Azərbaycan.- 1971.- №12.- S.181-189.

403.Səbri, Ə. Şad xəbər (xatirələr dəftərindən): [Firidun bəy Köçərli haqqında] /Əli Səbri //Ədəbiyyat və incəsənət.- 1971.- 1 may.- S. 4.

1972

404.Seyidov, A. Firidun bəy Köçərlinin təhsil və dərsliklər haqqında fikirləri /A.Seyidov //Lenin ad. Azərbaycan Pedaqoji İnstitutunun Elmi Əsərləri.- 1972.- №2.

405.Şərif, Ə. Firidun bəy Köçərli və onun arxivi /Əziz Şərif //Ədəbiyyat və incəsənət.- 1972.- 3 iyun.- S.12-13.

1973

406.Bayramov, F. Firidun bəy Köçərli və Azərbaycan kitab mədəniyyəti /Fərman Bayramov //ADU-nun Elmi Əsərləri. Kitabxanaçılıq və biblioqrafiya ser.- 1973.- №2.- S.50-55.

407.Bəktaşi, İ. F.Köçərli qardaş xalqlar ədəbiyyatı haqqında /İnayət Bəktaşi //S.M.Kirov adına ADU-nun Elmi Əsərləri. Dil və ədəbiyyat seriyası.- 1973.- №5.- S.29-34.

408.Əfəndiyev, P. F.Köçərli xalq ədəbiyyatı haqqında /Paşa Əfəndiyev //Ədəbiyyat və incəsənət.- 1973.- 9 iyun.- S.14.

409.Əzimova, C. Firidun bəy Köçərli müəllim haqqında /C.Əzimova //Lenin ad. ADPİ-nin Elmi Əsərləri, 1973.- ser. XI.- №6.- S.3-7.

410.Əzimova, C. Firidun bəy Köçərlinin həyatı və pedaqoji fəaliyyəti haqqında /C.Əzimova //Lenin ad. ADPİ-nin Elmi Əsərləri.- 1973.- ser. XI.- №4.- S.24-32.

1976

411.Qənbər qızı, R. F.Köçərlinin "Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları" əsərinin yazılması və nəşri tarixindən /Ruqiyyə Qənbər qızı //Azərbaycan SSR EA-nın Xəbərləri. Ədəbiyyat dil və incəsənət seriyası.- 1976.- №4.- S.16-23.

412.Qənbər qızı, R. F.Köçərlinin "Azərbaycan ədəbiyyatı" əsərinin tərtib pirinsipləri haqqında /Ruqiyyə Qənbər qızı //Azərbaycan SSR EA-nın Məruzələri.- 1976.- C.XXXII.- №10.- S.65-68.

413.Qənbər qızı, R. F.Köçərlinin şəxsi arxiv fondunda saxlanılan bir əlyazması haqqında /Ruqiyyə Qənbər qızı //Azərbaycan SSR EA-nın Məruzələri.- 1976.- №1.- S.21-27.

414.Qurbanov, Ş. Rus-Azərbaycan ədəbi əlaqələri tarixindən. A.O.Çernyayevski (1840-1894) /Şamil Qurbanov //Kirov adına ADU-nun Elmi Əsərləri. Ədəbiyyat, dil və incəsənət ser .- 1976.- №2.- S.63-72.

415.Seyidov, Ə. F.Köçərlinin maarif məsələsinə münasibəti haqqında /Ə.Seyidov //Azərbaycan məktəbi.- 1976.- №1.- S.65-69.

416.Talıbzadə, K. F.Köçərlinin A.Şaiqə məktubları /K.Talıbzadə //Azərbaycan .- 1976.- №6.

1977

417.Hüseynov, Ş. Firidun bəy Köçərli və uşaq ədəbiyyatı /Ş.Hüseynov //Azərbaycan müəllimi.- 1977.- 13 may.

418.Məmmədov, Ə. Elmi kütləvi ədəbiyyat /Əflatun Məmmədov //Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı: "Dəbistan", "Rəhbər" və "Məktəb" jurnalları əsasında: [**F**iridun bəy Köçərlinin adları çəkilən jurnallarda nəşr edilən məqalələri haqqında].- Bakı: Elm, 1977.- S.125-137.

419.Razikaşvili, B. Qardaşım Köçərliyə /B.Razikaşvili; tərc. ed. Ə.Səmədov //Sovet Gürcüstanı.- 1977.- 3 dekabr.

1978

420.Bəktaşi, İ. F.Köçərli rus klassikləri haqqında: [L.N.Tolstoy]: [ikinci məqalə] /İnayət Bəktaşi //S.M.Kirov adına ADU-nun Elmi Əsərləri. Dil və ədəbiyyat seriyası.- 1978.- №1.- S.37-42.

421.Bəktaşi, İ. İlk ədəbiyyat tarixi: [Firidun bəy Köçərlinin "Azərbaycan ədəbiyyatı" əsəri haqqında] /İnayət Bəktaşi //Azərbaycan gəncləri.- 1978.- 23 noyabr.

422.Elçin. İlk Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi: [Firidun bəy Köçərlinin "Azərbaycan ədəbiyyatı" kitabı haqqında] /Elçin, Şamil Salmanov //Ədəbiyyat və incəsənət.- 1978.- 9 sentyabr.

423.İbrahimov, M. Əbdürrəhim Talıbov: [F.Köçərli və M.Mənafi Mirzə Əbdürrəhim Talıbov haqqında] /M.İbrahimov //Azərbaycan.- 1978.- №11.- S.151-152.

424.Nəbiyev, A. F.B.Köçərli haqqında yeni tədqiqat: [İnayət Bəktaşi "Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları" haqqında] /Azad Nəbiyev //Ədəbiyyat və incəsənət.- 1978.- 25 noyabr.- S.6.

425.Nəbiyev, B. Həqiqətə çevirilən arzular: [Firidun bəy Köçərlinin "Azərbaycan ədəbiyyatı" əsərinin birinci cildinin nəşr edilməsi haqqında] /Bəkir Nəbiyev //Kommunist.- 1978.- 28 oktyabr.

1979

426.Bəktaşi, İ. F.Köçərli A.S.Puşkin və A.P.Çexov haqqında: [üçüncü məqalə] /İnayət Bəktaşi //S.M.Kirov adına ADU-nun Elmi Əsərləri. Dil və ədəbiyyat seriyası.- 1979.- №1.- S.11-15.

427.Əhmədov, C. F. Köçərlinin “Azərbaycan ədəbiyyatı” kitabı haqqında /Camal Əhmədov //Azərbaycan müəllimi.- 1979.- 30 mart.

428.Hüseynzadə, L. Qiymətli tədqiqat: [İ.Bəktaşinin “Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları haqqında” adlı kitabı barədə] /L.Hüseynzadə //Azərbaycan müəllimi.- 1979.- 19 yanvar.

429.İbrahimov, N. Böyük maarif ocağı: [F.B.Köçərlinin yaradıcılığında İrəvan dövrü] /Nurəddin İbrahimov //Sovet Ermənistanı.- 1979.- 28 avqust.

430.Kürçaylı, Ü. İlk ədəbiyyat tariximiz: [F.Köçərlinin “Azərbaycan türklərinin ədəbiyyatı” kitabı haqqında] /Ülfət Kürçaylı.- Ulduz.- 1979.- №2.- S.62-64.

431.Qaçayev, A. Firidun bəy Köçərli və “İrşad” qəzeti /A.Qaçayev //Müxbir.- 1979.- №8.- S.22-24.

432.Məmmədov, K. Sənətkarın çətin ömrü: [məqalədə F.B.Köçərlinin Yusif Vəzir Çəmənzəminli yaradıcılığına münasibəti bildirilir] /Kamran Məmmədov //Azərbaycan.- 1979.- №8.- S.145-152.

433.Məmmədov, Ş. İlk folklor antologiyası: [Firidun bəy Köçərlinin “Balalara hədiyyə” kitabı haqqında] /Ş.Məmmədov //Azərbaycan pioneri.- 1979.- 25 aprel.

1981

434.Bəktaşi, İ. F.B.Köçərli və uşaq ədəbiyyatı məsələləri /İnayət Bəktaşi //Klassik irs və müasirlik: elmi əsərlərin tematik məcmuəsi.- Bakı, 1981.- S.53-58.

435.Əhmədov, H. Zaqafqaziya Müəllimlər Seminariyası Azərbaycan şöbəsinin təşkilini şərtləndirən tarixi zəmin /Hüseyn Əhmədov //Azərbaycanda məktəb və pedaqoji fikir tarixindən: elmi əsərlər məcmuəsi.- Bakı, 1981.- S.13-26.

436.Seyidov, F. Qori Müəllimlər Seminariyası məzunlarının qadın azadlığı və təhsili uğrunda mübarizəsi /Fikrət Seyidov //Azərbaycanda məktəb və pedaqoji fikir tarixindən: elmi əsərlər məcmuəsi.- Bakı: APİ-nin nəşri, 1981.- S.28-36.

1982

437.Bəktaşi, İ. M.F.Axundovun sənəti F.B.Köçərlinin tədqiqində: M.F.Axundovun anadan olmasının 170 iliyi qarşısında /İnayət Bəktaşi //Ədəbiyyat və incəsənət.- 1982.- 27 avqust.- S.6.

438.Cəbrayılov, F. Azərbaycan ədəbiyyatı: [Firidun bəy Köçərlinin eyniadlı kitabı haqqında] /Fazil Cəbrayılov //Azərbaycan müəllimi.- 1982.- 24 mart.

439.Əhmədov, C. Möhkəm dostluq: [F.Köçərli və A.Çernyayevski] /Camal Əhmədov //Bakı.- 1982.- 16 sentyabr.

440.Nəzirli, Ş. Dostluğun gücü: sənədli hekayə [F.Köçərli haqqında] /Şəmistan Nəzirli //Ulduz.- 1982.- №5.- S.46-51.

1983

441.Nəzirli, Ş. Gələcəyin şəfəqi: [“Qoridən gələn qatar” adlı sənədli povestdən parçalar] /Şəmistan Nəzirli //Şuşa.- 1983.- 13,17,24 dekabr.- S.4

1984

442.Bəktaşi, İ. F.B.Köçərli Bakıxanov haqqında /İnayət Bəktaşi //Azərbaycan müəllimi.- 1984.- 19 dekabr.

443.Bəktaşi, İ. Zakir sənətinə obyektiv qiymət: [F.B.Köçərlinin “Qasım bəy Zakir” adlı oçerki haqqında] /İnayət Bəktaşi //Ədəbiyyat və incəsənət.- 1984.- 23 noyabr.- S.6.

1985

444.Ağalarov, Ə. Firidun bəy Köçərli /Ə.Ağalarov //Kitablar aləmində.- 1985.- №1.- S. 23-24.

445.Əliyev, A. F.Köçərli: [tənqidçi-ədəbiyyatşünas Bəkir Nəbiyevin eyni adlı kitabı haqqında] /A.Əliyev //Azərbaycan məktəbi.- 1985.- №6.- S.64.

446.Nəzirli, Ş. Gələcəyin şəfəqi: [Firidun bəy Köçərliyə həsr olunmuş povestdən bir parça] /Şəmistan Nəzirli //Pioner.- 1985.- №10.- S.7-10.

447.Bəktaşi, İ. Həyat aşiqi: [F.B.Köçərli haqqında] /İnayət Bəktaşi //Azərbaycan ədəbiyyatında realizm məsələləri: Elmi əsərlərin tematik toplusu.- Bakı: ADU-nun nəşri, 1985.- S.23-29.

448.Həbibov, İ. Şəkil də tarixdir: [Qori Müəllimlər Seminariyasının bir qrup məzunlarının şəkli haqqında] /İsa Həbibov //Azərbaycan müəllimi.- 1985.- 15 noyabr.

1986

449.Abbasov, A. Klassiklərə qayğı: [İ.Bəktaşinin "Firidun bəy Köçərlinin yaradıçılıq yolu" kitabı haqqında] /A.Abbasov //Azərbaycan müəllimi.- 1986.- 10 iyul.

450.Əhmədov, C. Onun adına layiq: [İ.Bəktaşinin "F.B.Köçərlinin yaradıcılıq yolu" kitabı haqqında] /C.Əhmədov //Ədəbiyyat və incəsənət.- 1986.- 18 iyun.- S.6.

451.Qurbanov, Ş. Canlı ünsiyyət: [Qori Müəllimlər Seminariyasının məzunları haqqında] /Şamil Qurbanov //Ədəbiyyat və incəsənət.- 1986.- 1 fevral.- S.8.

452.Səfərova, R. Badisəba ana: [F.Köçərlinin həyat yoldaşı haqqında] /R.Səfərova //Azərbaycan gəncləri.- 1986.- 14 oktyabr.

1987

453.Bəktaşi, İ. M.F.Axundov Firidun Köçərli yaradıcılığında /İnayət Bəktaşi //M.F.Axundov. Elmi əsərlərin tematik məcmuəsi; ADU-nun nəşri, 1987.- S.87-92.

454.Əhmədov, C. F.B.Köçərli mütaliə haqqında /Camal Əhmədov //Azərbaycan ədəbiyyatının nəzəriyyə və tarixi məsələləri. Elmi əsərlərin tematik məcmuəsi.- Bakı: ADU, 1987.- S.97-99.

1988

455.Bəktaşi, İ. Sənətkar dostluğu: [F.B.Köçərli tərəfindən M.F.Axundov ədəbi irsinin tədqiqi barədə] /İnayət Bəktaşi //Azərbaycan gəncləri.- 1988.- 22 mart.

456.Əhmədov, C. Bizim Uşinskimiz /Camal Əhmədov //Azərbaycan müəllimi.- 1988.- 12 fevral.

1989

457.Babaxanov, R. F.B.Köçərlinin arxivi haradadır? /Rüstəm Babaxanov //Ədəbiyyat və incəsənət.- 1989.- 6 oktyabr.- S.7.

458.Əhmədov, C. Bizim Pestalotsimiz: [F.B.Köçərli haqqında] /C.Əhmədov //Azərbaycan müəllimi.- 1989.- 8 dekabr.

459.Həbibov, İ. Qoridən yazılmış məktublar: [Firidun bəy Köçərlinin Məhəmməd Tağı Sidqiyə yazdığı məktublar haqqında] /İsa Həbibov //Azərbaycan müəllimi.- 1989.- 7 iyul.

460.Quliyev, R. Bəlkə məktub kömək etdi....: [Firidun bəy Köçərlinin arxivi ilə əlaqədar yazı] /Rəşid Quliyev //Ədəbiyyat və incəsənət.- 1989.- 24 noyabr.- S.7.

1990

461.Əhmədov, C. F.B.Köçərli arxivinin izi ilə /Camal Əhmədov //Ədəbiyyat və incəsənət.- 1990.- 12 yanvar.- S.6.

462.Nəzirli, Ş. Qoridən gələn qatar: [eyniadlı povestdən bəzi parçalar] /Şəmistan Nəzirli //Azərbaycan gəncləri.- 1990.- 26,28 aprel; 5 may.

463.Nəzirli, Ş. Günahsız məhbus: sənədli povestdən parça [Firidun bəy Köçərlinin öldürülməsi haqqında] /Şəmistan Nəzirli //Gənclik.- 1990.- №3.- S.40-45.

1991

464.Nəzirli, Ş. İlk buraxılış: ["Qoridən gələn qatar" sənədli povestindən parça] /Şəmistan Nəzirli //Bərəkət.- 1991.- 17-18 dekabr.

465.Nəzirli, Ş. Qoridən gələn qatar: [eyniadlı povestdən bir parça] /Şəmistan Nəzirli //Aypara.- 1991.- 18 oktyabr.- S.7.

466.Nəzirli, Ş. Sonuncu səfər: ["Qoridən gələn qatar" sənədli povestində Aleksey Osipoviç Çenyayevski haqqında] /Şəmistan Nəzirli //Respublika.- 1991.- 16 mart.- S.4-5.

467.Paşayev, Ə. Əxs etmək vacibdir: keçmişin bu günümüzə xidməti: [Firidun bəy Köçərli haqqında] /Əmirulla Paşayev //Gürcüstan.- 1991.- 1 yanvar.

1992

468.Nəzirli, Ş. Qoridən gələn qatar: [eyniadlı verilişdə Ş.Nəzirlinin Firidun bəy Köçərli haqqında çıxışı] /Şəmistan Nəzirli //Ekran-efir.- 1992.- 15-21 avqust.- S.1.

1993

469.Həbibbəyli, İ. "Qarabağnamə" müəllifi Əhməd bəy Cavanşir: [məqalədə Firidun Köçərlinin yazdığı "Mərhum Əhməd bəy Cavanşirin tərcümeyi halı" adlı məqaləsi verilmişdir] /İsa Həbibbəyli //Ədəbiyyat.- 1993.- 26 noyabr.

470.Qoridən gələn qatar: [Şəmistan Nəzirlinin eyniadlı kitabı əsasında hazırlanmış televiziya verilişi haqqında] //Ekran-Efir.- 1993.- 9-15 may.- S.1.

1994

471.Müseyibqızı, Z. Tariximizə işıq düşür: [Şəmistan Nəzirlinin "Qoridən gələn qatar" kitabı haqqında] /Zemfira Müseyibqızı //Səhər.- 1994.- 5 fevral.

1995

472.Barat, V. Qatar Qoridən gəldi: [Şəmistan Nəzirlinin Firidun bəy və Qori Seminariyasından bəhs edən "Qoridən gələn qatar" adlı sənədli povesti haqqında] /Vüsal Barat //Dəli Kür.- 1995.- 10 mart.- S.1-2.

1996

473.Dilbazi, M. Ruhlar səcdəyə gəlir: [Şeir fədakar millət xadimi F.B.Köçərliyə həsr olunub] /Mirvarid Dilbazı //Ədəbiyyat və incəsənət.- 1996.- 11 oktyabr.- S.4.

474.Məmmədov, X. Zaman və şəxsiyyət: F.B.Köçərli /X.Məmmədov //Ədəbiyyat qəzeti.- 1996.- 29 mart.- S.6.

1997

475.Məmmədov, X. Azərbaycan publisistikası. Onu haradan və necə öyrənməli? /Xeyrulla Məmmədov //Azərbaycan müəllimi.- 1997.- 8 yanvar.- S.2-3.

476.Pirəliyev, V. F.B.Köçərli publisistikasında bədii ədəbiyyatdan istifadə üsulları /V.Pirəliyev //Səs.- 1997.- 6,13 sentyabr.

1998

477.Hətəmoğlu, Ş. İstedadlı ədəbiyyatşünas, görkəmli pedaqoq F.B.Köçərli 135 /Ş.Hətəmoğlu //Naxçıvan.- 1998.-1 aprel.

478.Qasımov, C. Firidun bəy Köçərli niyə öldürülmüşdür? /C.Qasımov //Panorama.- 1998.- 14 aprel,15 aprel.- S.1,3.

479.Məmmədov, X. Bir şəklin arxasında qalan sirr: ["Xürrəmi" təxəllüslü qubalı şair haqqında] /Xeyrulla Məmmədov //1998.- №28.- 17 iyul.- S.2.

480.Məmmədov, N. Böyük maarifpərvər: İlk folklor antologiyasının naşiri F.B.Köçərli /N.Məmmədov //Azərbaycan müəllimi.- 1998.- 23 yanvar.

481.Pirəliyev, V. "Ana dili" məqaləsi: [mübahisələr və müzakirələr] /Veydəddin Pirəliyev //Səs.- 1998.- 29 oktyabr.

482.Pirəliyev,V. Köçərli publisistikasında mövzu dairəsi və ideya istiqaməti /Veydəddin Pirəliyev //ADPU, Dil məsələlərinə dair tematik toplu.-Bakı, 1998.- №1.- S.87-91; Səs.- 1998.- 27 avqust.

483.Pirəliyev, V. F.Köçərli publisistikasında bədii ədəbiyyatdan istifadə üsulları /Veydəddin Pirəliyev //ADPU-nun Əsərləri. Humanitar elmlər seriyası.- Bakı, 1998.- №1.-S.194-197.

484.Tehran, Ə. Ədəbi saatlar: [radio verilişində Şəmistan Nəzirlinin F.B.Köçərlinin həyat və yaradıcılığının da geniş yer aldığı "Qoridən gələn qatar" sənədli povesti haqqında] /Ə.Tehran //Ədəbiyyat qəzeti.- 1998.- 27 mart.

1999

485.Quliyev, V. Sözlərinin hər biri min canə dəyər.... /V.Quliyev //Azərbaycan.- 1999.- 7 fevral.

486.Pirəliyev, V. F.Köçərlinin "Ana dili" məqaləsi /Veydəddin Pirəliyev //BDU. Dil və ədəbiyyat.- 1999.- №4(22).- S.108-110.

2000

487.Məmmədov, X. "Tərcüman"da Azərbaycan ədəbiyyatı /X.Məmmədov //Ədəbiyyat qəzeti.- 2000.- 17 noyabr.- S.1-2.

488.Pirəliyev, V. F.Köçərli müəllimin cəmiyyətdə mövqeyi və şəxsiyyəti haqqında /Veydəddin Pirəliyev //BDU, Dil və ədəbiyyat.- 2000.- №4(29).- S.95-97.

2001

489.Məmmədov, X. "Tərcüman": əqidədə, fikirdə, işdə birlik: [İsmayıl bəy Qasprinski F.B.Köçərli haqqında] /Xeyrulla Məmmədov //Ədəbiyyat və incəsənət.- 2001.- 27 iyul.- S.2.

490.Pirəliyev, V. F.Köçərli publisistikasında xalq maarifi məsələləri /Veydəddin Pirəliyev //Azərbaycan məktəbi.- 2001.- №3.- S.80-86.

491.Pirəliyev, V. F.Köçərli publisistikasında din və ruhani problemi /Veydəddin Pirəliyev //BDU, Dil və ədəbiyyat.- 2001.- №4(52).- S.157-160.

492.Pirəliyev, V. F.Köçərli publisistikasında milli intibah uğrunda mübarizə /Veydəddin Pirəliyev //BDU, Dil və ədəbiyyat.- 2001.- №3-4(32).- S.72-78.

2006

493.Əhməd, V. Firidun bəy Köçərli (1863-1920) //Vuqar Əhməd. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı dərs vəsaiti.- Bakı: Müəllim, 2006.- S.107-113.

494.Pirəliyev, V. F.Köçərli publisistikasında din və ruhani problemi /Veydəddin Pirəliyev //BDU. Dil və ədəbiyyat.- 2006.- №4 (52).- S.157-160.

495.Pirəliyev, V. F.Köçərli publisistikasında kəndli və mülkədar məsələsi /Veydəddin Pirəliyev //BDU. Dil və ədəbiyyat.- 2006.- №3(51).- S.157-159.

496.Seyidov, F. Firidun bəy Köçərli /Fikrət Seyidov /Uşaq ədəbiyyatında tərbiyə məsələləri: XIX-XX əsrlər (uşaq ədəbiyyatı nümunəsində); elmi red. A.Eminov; rəyçilər: Ə.Paşayev, Ə.Ağayev və b.- Bakı: Sərhəd t/h, 2006.- S.138-156.

2007

497.Bünyadov, T. Məşəl: [F.Köçərlinin həyat və yaradıcılığı haqqında] /Teymur Bünyadov //Savalan.- 2007.- 23-25 oktyabr.- S.3.

2008

498.Bayramov, A. M.M.Axundovun naməlum bir əsəri: "Səd Vəqqas, yaxud fəthi Qudsiyyə". Bakı, 1911: [Birpərdəli komediyada F.B.Köçərli obrazı verilmişdir] /Alxan Bayramov //Ədəbiyyat qəzeti.- 2008.- 29 fevral.

499.Qasımov, M. Naxçıvan: [Naxçıvan Özəl Universitetində "F.B.Köçərli və Azərbaycan ədəbiyyatı" mövzusunda elmi-praktik konfrans keçirilmişdir] /M.Qasımov //Ədəbiyyat qəzeti.- 2008.- 7 noyabr.- S.6.

500.İsmayıloğlu, A. "Millətə xitab": [Ş.Nəzirlinin eyniadlı kitabı haqqında. Kitabda A.Nazirin yaradıcılığına F.B.Köçərlinin verdiyi qiymətdən danışılır] /Atababa İsmayıloğlu //Ədəbiyyat qəzeti.- 2008.- 7 noyabr.- S.6.

501.Nəzirli, Ş. Badisəba ananın Şəki ünvanı: [F.B.Köçərlinin həyat yoldaşı haqqında] /Şəmistan Nəzirli //Ədəbiyyat qəzeti.- 2008.- 22 avqust.- S.2,6.

2009

502.Hüseynov, R. Qızıl insanın gümüş manatı /Rafael Hüseynov //525-ci qəzet.- 2009.- 31 yanvar.- S.15-18.

503.Hüseynov, R. Milyonlardan daha baha: [Firidun bəy Köçərli haqqında] /Rafael Hüseynov //525-ci qəzet. - 2009.- 7 fevral.- S.15-18.

504.Salamoğlu, T. F.B.Köçərli və XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərində ədəbi proses /Təyyar Salamoğlu //Kredo, 2009.- 25 aprel, №16.- S.2; 9 may, №18.- S.12; 16 may, №19; 23 may, №20.

505.Səfərov, R. Zaqafqaziya Müəllimlər Seminariyası Azərbaycan şöbəsinin Qazaxa köçürülməsi /R.Səfərov //BDU-nun Xəbərləri. Pedaqoji və psixoloji elmlər seriyası.- 2009.- №2.- S.22-25.

2010

506.Ərtogrul. Firidun bəy Köçərlinin Azərbaycan davası: [Qori seminariyasının Azərbaycan şöbəsi-131] /Ərtoğrul //Kaspi.- 2010.- 2 sentyabr.- S.12.

507.Xankişiyev, A. F.Köçərli və Azərbaycan maarifçiliyi /Arif Xankişiyev //Mədəni-maarif.- 2010.- №2.- S.30-31.

508.Xankişiyev, A. Maarifçiliyin inkişafında uşaq mətbuatının rolu /Arif Xankişiyev //Mədəni-maarif.- 2010.- №3.- S.22-24.

509.Nəzirli, Ş. Özü Gəncə üsyanının, arxivi isə 37-nin qurbanı oldu: "Qoridən gələn qatar" sənədli povestindən parça (ardı var): [ədəbiyyatşünas, dilçi Firidun bəy Köçərli haqqında olan povestdən parçalar] /Şəmistan Nəzirli //525-ci qəzet.- 2010.- 15 sentyabr.- S.7.

510.Rzalı, R. İşıq sevdalısı Firidun bəy Köçərli: [Azərbaycan milli mətbuatı -135] /Rəsmiyyə Rzalı //Azərbaycan.- 2010.- 13 iyul.- S.3.

2011

511.İlyasoğlu, R. "Qoridən gələn qatar": [Ş.Nəzirlinin eyniadlı kitabı haqqında] /Rauf İlyasoğlu //Respublika.- 2011.- 25 iyun.- S.7.

512.İsmayılov, R. "Qoridən gələn qatar"ın təqdimatı olub: [Şəmistan Nəzirlinin F.Köçərli və Qori seminariyası haqqında olan eyniadlı kitabı haqqında] /Rufik İsmayılov //525-ci qəzet.- 2011.- 22 iyun.- S.7.

513.Nəzirli, Ş. Qori seminariyasının arxivi niyə yandı?: [müəllifin "Qoridən gələn qatar" adlı kitabı haqqında "Azadlıq" radiosuna verdiyi müsahibəsi] /Şəmistan Nəzirli; müsahibəni apardı Sevda İsmayıllı //Fərqli düşüncə: (xüsusi buraxlış).- 2011.- №15.- S.13.

514.Qori seminariyasının ilk məzunlarından biri: Görkəmli maarifçi Firidun Köçərli //Azadlıq.- 2011.- 8 iyun.- S.14.

515.Məmmədov, Ş. Qüdrətli ədəbiyyatşünas, folklor tədqiqatçısı: Azərbaycanın elm və ədəbiyyat xadimləri [Görkəmli

ədəbiyyatşünas alim Firidun bəy Köçərli haqqında] /Şamxəlil Məmmədov //Azərbaycan müəllimi.- 2011.- 3 iyun.- S.6.

516.Nəzirli, Ş. Badisəba ananın Şəki ünvanı: [Firidun bəy Köçərlinin həyat yoldaşı, Azərbaycanın ilk maarifpərvər qadını Badisəba xanım haqqında] /Şəmistan Nəzirli //525-ci qəzet.- 2011.- 5 mart.- S.24-25.

517.Talıbzadə, K. Firidun bəy Köçərlinin Abdulla Şaiqə məktubları /Kamal Talıbzadə //Ədəbiyyat qəzeti.- 2011.- 20 may.- S.1,2.

518.Zümrüd. "Vətən dili"nin I hissəsinin yenidən işlənilməsində Firidun bəy Köçərlinin xidmətləri olmuşdur /Zümrüd //Səs.- 2011.- 27 yanvar.- S.12.

2012

519.Bünyadov, T. Məşəl: [F.Köçərlinin həyat və yaradıcılığı haqqında] /Teymur Bünyadov //Savalan.- 2012.- 2-4 oktyabr.- S.3.

520.Əhmədov, H. Avrasiya xalqlarının məktəb və pedaqoji fikir tarıxınə dair /Hüseyn Əhmədov //Xalq.- 2012.- 10 iyun.- S.3.

521.Ələkbərov, F. "Azərbaycan türklərinin ədəbiyyatı" kitabının ilk müəllifi: Firidun bəy Köçərli /Faiq Ələkbərov //Vətəndaş həmrəyliyi.- 2012.- 23-29 noyabr.- S.14.

522.Ələkbərov, F. Firidun bəy Köçərli: [dini dünyagörüşü haqqında] /Faiq Ələkbərov //Cəmiyyət və din.- 2012.- 15-21 noyabr.

523.İsmayılova, X. "Qoridən gələn qatar": [Şəmistan Nəzirlinin eyniadlı kitabı haqqında] /Xuraman İsmayılova //Xalq qəzeti.- 2012.- 15 aprel.- S.8.

524.Mirzəyeva, A. F.B.Köçərlinin Abdulla Şaiqə yazılan məktubları-yaradıcılıq əlaqələrinin bir növü kimi /A.Mirzəyeva //Bakı Universitetinin Xəbərləri: Humanitar elmlər seriyası.- 2012.- №4.- S.30-38.

525.Tahirli, A. F.Köçərli: İsmayıl Qaspıralı "Tərcüman"ı ilə bizi ayiltdı /Abid Tahirli //Ədəbiyyat qəzeti.- 2012.- 7 iyul.

526.Yusifli, Y. F.Köçərlinin "Azərbaycan ədəbiyyatı" kitabına kiçik bir nəzər /Yusif Yusifli //Qarapapaqlar.- 2012.- №5(57).- S.42-46.

2013
Firidun bəy Köçərli-150

527.Firidun bəy Köçərlinin 150 illik yubileyi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı, 14 fevral 2013-cü il//Azərbaycan.- 2013.- 15 fevral.- S.1.

---

528. Xalq taleli, millət görəvli: Çox sahədə çox görkəmli, bir işdə isə əzəmətli Firidun bəy Köçərli /Tahir Abbaslı //Mədəniyyət.- 2013.- 30 yanvar.- S.13.

529.Abbasova, A. Firidun bəy Köçərlinin "Balalara hədiyyə" kitabındakı "Göyçək Fatma" nağılı və onun variantları /Aytac Abbasova //AMEA-nın Xəbərləri; Humanitar elmlər seriyası.- Bakı, 2013.- S.113-120; Firidun bəy Köçərli: şifahi və yazılı ədəbiyyat.- Bakı, 2013.- S.70-81

530.Abdullayeva, S. Firidun bəy Köçərlinin 150 illiyilə bağlı elmi sessiya keçirilib: [Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyində] /S.Abdullayeva //525-ci qəzet.- 2013.- 13 noyabr.- S.7.

531.Abdullayeva, S. Poltavada Firidun bəy Köçərlinin 150 illiyilə bağlı tədbir keçirilib /S.Abdullayeva //525-ci qəzet.- 2013.- 29 dekabr.- S.17.

532.Bağırlı, A. Firidun bəy Köçərli Kamal Talıbzadənin nəzəri-estetik görüşlərində /Aygün Bağırlı //Görkəmli maarifçi, pedaqoq, ədəbiyyatşünas və publisist Firidun bəy Köçərlinin anadan olmasının 150 illik yubileyinə həsr olunmuş respublika elmi konfransı.- Bakı, 2013.- S.11-15.

533.Bayramlı, Z. F.Köçərlinin tədqiqatlarında Azərbaycan ədəbiyyatı və M.Füzuli yaradıcılığı /Zəkulla Bayramlı //Firidun bəy Köçərli: şifahi və yazılı ədəbiyyat.- Bakı, 2013.- S.131-151.

534.Bayramlı, Z. Firidun bəy Köçərli Məhəmməd Füzuli haqqında /Zəkulla Bayramlı //AMEA-nın Xəbərləri, Humanitar elmlər seriyası.- Bakı, 2013.- S.52-60.

535.Bayramoğlu, A. Firidun bəy Köçərli "Molla Nəsrəddin" jurnalı və mollanəsrəddinçilər haqqında /Alxan Bayramoğlu //AMEA-nın Xəbərləri; Humanitar elmlər seriyası.- Bakı, 2013.- S.69-78.

536.Bəktaşi, İ. Firidun bəy Köçərli irsi ədəbi tənqiddə /İnayət Bəktaşi //Ədəbiyyat qəzeti.- 2013.- 27 dekabr.- S.6.

537.Bünyadov, T. Qazax Müəllimlər Seminariyasının yaradılması: [Firidun bəy Köçərli - 150] /Teymur Bünyadov //Mədəniyyət.- 2013.- 21 avqust.- S.12,13.

538.Cəfərzadə, V. Firidun bəy Köçərlinin pedaqoji fəaliyyəti və dili haqqında bəzi qeydlər /Cahidə Cəfərzadə //AMEA-nın Xəbərləri. Humanitar elmlər seriyası.- Bakı, 2013.- S.121-127.

539.Dadaşova, Z. Balalara yubiley töhfəsi: [Firidun bəy Köçərlinin balalarımıza miras qoyduğu folklor nümunələri haqqında] /Z.Dadaşova //Mədəni həyat.- 2013.- №12.- S.77-79.

540.Dünyaminqızı, Q. Firidun bəy Köçərlinin əsərləri nəşr olundu /Qərənfil Dünyamin qızı //Kaspi.- 2013.- 29 iyun-1 iyul.- S.22.

541.Əhməd, R. Firidun bəy Köçərlinin 150 illik yubileyi qeyd olunub: [Bakı Dövlət Universitetində] /Ramil Əhməd //525-ci qəzet.- 2013.- 26 noyabr.- S.3.

542.Əhmədov, H. Azərbaycan dili milli sərvətimizdir /H.Əhmədov //Təhsil problemləri.- 2013.- 16-23 iyun.- №45-46.

543.Əlifoğlu, Ş. Elmi sessiya: "F.Köçərli və folklor": [M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda Firidun bəy Köçərlinin anadan olmasının 150 illik yubleyi ilə əlaqədar elmi sessiya keçirildi] /Şakir Əlifoğlu //Kredo.- 2013.- 25 may.- S.16.

544.Əliyev, K. Tənqidçi sənətkarlığı /Kamran Əliyev //Firidun bəy Köçərli: şifahi və yazılı ədəbiyyat.- Bakı, 2013.- S.97-115.

545.Əliyev, K. Firidun bəy Köçərlinin Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində mövqeyi /Kamran Əliyev //Firidun bəy Köçərli: şifahi və yazılı ədəbiyyat.- Bakı, 2013.- S.4-11

546.**Əliyeva, S.** Firidun bəy Köçərlinin “Balalara hədiyyə” kitabında heyvanlar haqqında nağıllar və təmsillər /Sevinc Əliyeva //Firidun bəy Köçərli: şifahi və yazılı ədəbiyyat.- Bakı, 2013.- S.82-96.

547.**Əliyeva, S.** Firidun bəy Köçərli və ana dili məsələləri /Sitarə Əliyeva //AMEA-nın Xəbərləri. Humanitar elmlər seriyası.- Bakı, 2013.- S.136-140.

548.**Əliyeva-Kəngərli, A.** Firidun bəy Köçərlinin “Balalara hədiyyə” kitabı ilk antoloji folklor nəşrlərindən biri kimi /Aybəniz Əliyeva-Kəngərli //AMEA-nın xəbərləri. Humanitar elmlər seriyası.- Bakı, 2013.- S.30-37.

549.**Əsgərli, Z.** Azərbaycan ədəbiyyat tarixçiliyinin babası /Zaman Əsgərli //AMEA-nın Xəbərləri. Humanitar elmlər seriyası.- Bakı, 2013.- S.20-29; Firidun bəy Köçərli: şifahi və yazılı ədəbiyyat.- Bakı, 2013.- S.116-130.

550.**Əsgərli, Z.** Böyük ziyalı-ədəbiyyatşünas /Zaman Əsgərli // “Xəbərləri” Elmi-metodik jurnal.- Bakı, 2013.- №2-3.- S.61-68.

551.**Fərəcov, S.** Böyük maarifpərvərin 150 illiyinə həsr olunmuş tədbir: [Respublika Uşaq Kitabxanasında görkəmli alim və yazıçı-publisist Firidun bəy Köçərlinin 150 illik yubileyi ilə bağlı tədbir keçirildi] /S.Fərəcov //Mədəniyyət.- 2013.- 20 mart.- S.10.

552.**Firidun bəy Köçərli-150** //Kaspi.- 2013.- 29 yanvar.- S.12.

553.**Firidun bəy Köçərli-150**: [elmi sessiya-AMEA Folklor institutunda] //Ədalət.- 2013.- 24 may.

554.**Firidun bəy Köçərlinin anadan olmasının 150 illiyinə həsr edilmiş dəyirmi masa keçirilib**: [Bakı Slavyan Universitetində] //Səs.- 2013.- 29 dekabr.- S.13.

555.**Hacı, T.** “Azərbaycan ədəbiyyat tarixçiliyinin babası”: [AMEA Ədəbiyyat İnstitutunda Firidun bəy Köçərlinin anadan olmasının 150 illiyinə həsr edilmiş elmi sessiya keçirilib] /Tofiq Hacı //Azad Azərbaycan.- 2013.- 24 may.- S.5.

556.**Heydərova, Z.** Firidun bəy Köçərli və XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının dili /Zümrüd Heydərova //AMEA-nın Xəbərləri. Humanitar elmlər seriyası.- Bakı, 2013.- S.128-135.

557.**Həbibbəyli, İ.** Görkəmli ədəbiyyatşünas və böyük maarifçi Firidun bəy Köçərli /İsa Həbibbəyli //AMEA-nın Xəbərləri. Humanitar elmlər seriyası.- Bakı, 2013.- №1.- S.5-11.

558.**Həsənov, H.** Firidun bəy Köçərli: dövrü, həyatı və fəaliyyəti tarixindən /Hacı Həsənov, Eldar Əliyev //AMEA-nın Xəbərləri. Humanitar elmlər seriyası.- Bakı, 2013.- S.37-44.

559.**Həsənova, M.** Firidun bəy Köçərlinin metodik fəaliyyəti /Mətanət Həsənova //Görkəmli maarifçi, pedaqoq, ədəbiyyatşünas və publisist Firidun bəy Köçərlinin anadan olmasının 150 illik yubileyinə həsr olunmuş Respublika elmi konfransının materialları (25-26 noyabr 2013).- Bakı, 2013.- S.26-30.

560.**Xəlilova, F.** Zəka səltənətinin ilk carçısı: [professor Şamil Vəliyevin redaktorluğu və ön söz müəllifliyi ilə Firidun bəy Köçərlinin “Azərbaycan ədəbiyyatı” əsəri yeni tərtibdə çapdan çıxması ilə əlaqədar] /Flora Xəlilova //Azərbaycan.- 2013.- 11 iyul.- S.10.

561.**Xəlilzadə, F.** Ədəbiyyat tarixçiliyi elminin banisi /Flora Xəlilzadə //Kaspi.- 2013.- 2-4 mart.- S.17.

562.**Xəlilzadə, F.** Ömür çırağı söndürülsə də /Flora Xəlilzadə //Azərbaycan.- 2013.- 26 yanvar.- S.7; Savalan.- 2013.- 11-17 iyun.- S.3; 21-24 iyun.- S.3.

563.**İmamverdiyeva, N.** Firidun bəy Köçərlinin pedaqoji görüşləri /Nəzakət İmamverdiyeva, Fərhad Məmmədov //Görkəmli maarifçi, pedaqoq, ədəbiyyatşünas və publisist Firidun bəy Köçərlinin anadan olmasının 150 illik yubileyinə həsr olunmuş Respublika elmi konfransı.- Bakı, 2013.- S.35-43.

564.**Kərimov, P.** Firidun bəy Köçərlinin şəxsi arxivi barədə /Paşa Kərimov //AMEA-nın Xəbərləri. Humanitar elmlər seriyası. Xüsusi buraxılış.- Bakı, 2013.- S.45-51.

565.**Qasımov, C.** Firidun bəy Köçərlinin müəmmalı ölümü /Cəlal Qasımov //AMEA-nın Xəbərləri. Humanitar elmlər seriyası. Xüsusi buraxılış.- Bakı, 2013.- S.90-99; Firidun bəy Köçərli: şifahi və yazılı ədəbiyyat.- Bakı, 2013.- S.12-25.

566.Qasımova, F. Firidun bəy Köçərlinin folklorşünaslıq görüşləri /Fidan Qasımova //Firidun bəy Köçərli: şifahi və yazılı ədəbiyyat.- Bakı, 2013.- S.44-54.

567.Qasımova, L. F.B.Köçərlinin müəllim haqqında fikirləri /Ləzifə Qasımova //Görkəmli maarifçi, pedaqoq, ədəbiyyatşünas və publisist Firidun bəy Köçərlinin anadan olmasının 150 illik yubileyinə həsr olunmuş Respublika elmi konfransı.- Bakı, 2013.- S.15-21.

568.Qəzənfəroğlu, F. "Azərbaycan türklərinin ədəbiyyatı" kitabının ilk müəllifi: Firidun bəy Köçərli: Azərbaycan Türkçülüyü ideyası: XX yazı /Faiq Qəzənfəroğlu //Türküstan.- 2013.- 10-16 fevral.- S.6.

569.Quliyev, H. Elmi sessiya: F.Köçərli-150: [AMEA Folklor İnstitutunun tədbiri] /H.Quliyev //Ədəbiyyat qəzeti.- 2013.- 24 may.- S.6.

570.Mehparə. Firidun bəy Köçərli və türk dünyası: Görkəmli ədəbiyyatşünas və maarifçinin 150 illiyi Əskişəhərdə qeyd olunub: [Firidun bəy Köçərlinin ömür yolundan bəhs edən sənədli film nümayiş olunub] /Mehparə //Mədəniyyət.- 2013.- 29 dekabr.- S.12.

571.Məmmədli, R. Firidun bəy Köçərli: İlk folklor antologiyasının banisi /Ruhiyyə Məmmədli //Mədəni həyat.- 2013.- №3.- S.48-50.

572.Məmmədov, M. F.Köçərli-xalq ədəbiyyatının araşdırıcısı kimi /Məhəmməd Məmmədov //Görkəmli maarifçi, pedaqoq, ədəbiyyatşünas və publisist Firidun bəy Köçərlinin anadan olmasının 150 illik yubileyinə həsr olunmuş Respublika elmi konfransı.- Bakı, 2013.- S.21-26.

573.Mərdanov, M. Firidun bəy Əhməd ağa oğlu Köçərlinin anadan olmasının 150 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında: Azərbaycan Respublikası təhsil nazirinin əmri. 5 aprel 2013-cü il /Misir Mərdanov //Azərbaycan müəllimi.- 2013.- 19 aprel.- S.2.

574.Nəbiyev, B. Azərbaycan köçərlişünaslığına bir nəzər: XX yüzilliyin 80-ci illərinə qədər /Bəkir Nəbiyev //AMEA-nın Xəbərləri. Humanitar elmlər seriyası.- Bakı, 2013.- S.12-19.

575.Nəbiyev, B. Ədəbiyyat tarixçiliyinin atası: [Firidun bəy Köçərlinin 150 illiyi münasibətilə] /Bəkir Nəbiyev //Ədəbiyyat qəzeti.- 2013.- 22 fevral.- S.1,3.

576.Nəbiyeva, A. Firidun bəy Köçərli və aşıq Valeh /Almara Nəbiyeva //Görkəmli maarifçi, pedaqoq, ədəbiyyatşünas və publisist Firidun bəy Köçərlinin anadan olmasının 150 illik yubileyinə həsr olunmuş Respublika elmi konfransı.- Bakı, 2013.- S.4-11.

577.Nəzirli, Ş. Gələcəyin şəfəqi: Firidun bəy Köçərli-150 /Şəmistan Nəzirli //Ədalət.- 2013.- 13,14,15,19,28 mart.- S.7.

578.Nəzirli, Ş. Günahsız məhbus: [Gəncədə daşnak və bolşeviklər tərəfindən 1920-ci il iyunun 5-də qətlə yetirilən Firidun bəy Köçərli haqqında] /Şəmistan Nəzirli //Ədalət.- 2013.- 2,3,4,5,9 apler.- S.7.

579.Nəzirli, Ş. Qoridən gələn Qatar: Firidun bəy Köçərli-150 /Şəmistan Nəzirli //Ədalət.- 2013.- 27,28 fevral.- S.7; 1, 5, 6, 7, 13, 14, 15, 19, 28 mart.- S.7.

580.Osmanoğlu, M. F.Köçərlinin maarifçilik fəaliyyəti və milli ideologiya /Məti Osmanoğlu //Görkəmli maarifçi, pedaqoq, ədəbiyyatşünas və publisist Firidun bəy Köçərlinin anadan olmasının 150 illik yubileyinə həsr olunmuş Respublika elmi konfransı.- Bakı, 2013.- S.30-35.

581.Osmanova, G. Epik folklor janrlarının çağdaş Azərbaycan nəşrinə təsiri ("Balalara hədiyyə" kitabı əsasında) /Gülnar Osmanova //Firidun bəy Köçərli: şifahi və yazılı ədəbiyyat.- Bakı, 2013.- S.55-69.

582.Sadıq, İ. F.B.Köçərlinin topladığı tapmacaların tipoloji təhlili /İslam Sadıq //Firidun bəy Köçərli: şifahi və yazılı ədəbiyyat.- Bakı, 2013.- S.26-43; AMEA-nın Xəbərləri. Humanitar elmlər seriyası.- Bakı, 2013.- S.100-112.

583.Salmanov, A. Firidun bəy Köçərlinin mətnşünaslıq fəaliyyəti /Aslan Salmanov AMEA-nın xəbərləri; Humanitar elmlər seriyası.- Bakı: Elm, 2013.- S.79-89; Firidun bəy Köçərli: şifahi və yazılı ədəbiyyat.- Bakı, 2013.- S.152-167; Elm.- 2013.- 19 iyul.- S. 15.

584.Səfərov, R. Azərbaycanın görkəmli ziyalısı Firidun bəy Köçərli /Rafiq Səfərov //Kaspi.- 2013.- 28 may.- S.15.

585.Səfərov, R. Azərbaycanın görkəmli ziyalısı Firidun bəy Köçərli: [150 illik yubileyi haqqında] /Rafiq Səfərov //Kaspi.- 2013.- 31 may.- S.15.

586.Səmədova, N. Firidun bəy Köçərlinin Məmmədəli Sidqiyə məktubları /Nailə Səmədova //Ədəbiyyat qəzeti.- 2013.- 26 aprel.- S.4.

587.Talıbzadə, K. Firidun bəy Köçərlinin Abdulla Şaiqə məktubları /Kamal Talıbzadə //Ədəbiyyat qəzeti.- 2013.- 27 sentyabr.- S.6.

588.Təkləli, M. Köçərlinin yandırdığı maarif işığının ziyası: [Şəmistan Nəzirlinin "Qoridən gələn qatar" kitabı haqqında] /Minaxanım Təkləli //Qarabağa aparan yol.- 2013.- 30 yanvar.- S.3.

589.Uğur. Əziz Şərif Firidun bəy Köçərlinin arxivi haqqında: ["Firidun bəy Köçərlinin arxivi haqqında bəzi inandığım yoldaşlara xəbər vermişdim. Ancaq nədənsə heç kəs bu məsələyə yaxın durmaq istəməmişdi" II yazı] /Uğur //Xalq cəbhəsi.- 2013.- 24 may.- S.14.

590.Uğur. Firidun bəy Köçərli-150: Əziz Şərif: Firidun bəyin arxivi XX əsr ictimai həyatımızın güzgüsüdür: I yazı /Uğur //Xalq cəbhəsi.- 2013.- 18 may.- S.14.

591.Vahidova, M. Firidun bəy Köçərli Seyid Əzim Şirvani haqqında /Mətanət Vahidova //Firidun bəy Köçərli: şifahi və yazılı ədəbiyyat.- Bakı, 2013.- S.168-178; AMEA-nın Xəbərləri. Humanitar elmlər seriyası.- Bakı, 2013.- S.61-68.

592.Yunisli, F. Ədəbiyyatşünaslıq tariximizdə Firidun bəy Köçərli imzası /Fariz Yunisli //Mədəniyyət.- 2013.- 23 avqust.- S.13.

593.Zümrüd. Firidun bəy Köçərli-150 /Zümrüd //Səs.- 2013.- 16 fevral.- S.12.

2014

594.Hüseynov, F. İlk folklor antologiyasının banisi: [Respublika Uşaq Kitabxanasında görkəmli ədəbiyyatşünas alim, ictimai xadim, publisist, tənqidçi və tərcüməçi Firidun bəy Köçərlinin anadan olmasının 150 illiyinə həsr edilmiş eyniadlı mövzuda elmi konfrans keçirildi] /Fariz Hüseynov //Mədəniyyət.- 2014.- 8 yanvar.- S.12.

595.Əhmədov, H. İrəvan gimnaziyasının Azərbaycan dili müəllimi: [F.B.Köçərli-150] /H.Əhmədov //Azərbaycan müəllimi.- 2014.-10 yanvar.

596.Qəmbərova, Ş. Ədəbiyyat tariximizi dirildən insan /Şəhla Qəmbərova //Mədəni həyat.- 2014.- №2.- S.74-77.

Dissertasiyalar və avtoreferatlar

1946

597.Paşayev M.C. Azərbaycanda ədəbi məktəblər (1905-1917: filologiya elmləri doktoru alimlik dərəcəsi almaq üçün təqdim olunmuş dissertasiya /Mir Cəlal Paşayev; S.M.Kirov ad. ADU.- Bakı, 1946.- 492 s.

1955

598.Qasımzadə F.S. XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatında realist-demokratik cərəyanın inkişafı tarixi. II hissə: filologiya elmləri doktoru alimlik dərəcəsi almaq üçün təqdim olunmuş dissertasiya /Feyzulla Qasımzadə; S.M.Kirov ad. ADU.- Bakı, 1955.- 787 s.

1956

599.Həsənova R.Y. XIX əsrdə Rusiya və Azərbaycan ədəbi əlaqələri tarixindən: filologiya elmləri namizədi alimlik dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiya /Elmi rəhbər: filologiya elmləri doktoru F.Qasımzadə //R.Həsənova; S.M.Kirov ad. ADU.- Bakı, 1956.- 250 s.

1961

600.Qənbərqızı, R. Firidun bəy Köçərlinin "Azərbaycan ədəbiyyatı" əsərinin elmi mətninin hazırlanması, texnoloji tədqiqi və kommentariyası: filologiya elmləri namizədi alimlik dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiya 10.01.01 /R.Qənbərqızı; Azərb.SSR EA Nizami ad. Ədəbiyyat İnstitutu.- Bakı, 1961.- 92 s.

1964

601.Talıbzadə, K.A. XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan ədəbi tənqidi (1905-1917): filologiyaelmləri doktoru alimlik

dərəcəsi almaq üçün təqdim olunmuş dissertasiya /K.Talıbzadə; S.M.Kirov ad. ADU.- Bakı, 1964.- II hissə.- 638 s.

1987

602.Bəşirov, V. XIX əsrin ikinci yarısında Azərbaycanda pedaqoji fikrin inkişafına mütərəqqi rus ideoloji ideyalarının təsiri: pedaqogika tarixi və nəzəriyyəsi ixtisası üzrə pedaqoji elmlər namizədi alimlik dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiya /Vidadi Bəşirov; Azərbaycan Elmi Tədqiqat Pedaqoji Elmlər İnstitutu.- Bakı, 1987.- 177s.

1989

603.Mirzəyev, Ə.S. Azərbaycan uşaq poeziyası problemləri (təşəkkül dövründən 1970-ci ilə qədər): filologiya elmləri doktoru alimlik dərəcəsi almaq üçün təqdim olunmuş dissertasiya /Ə.Mirzəyev; S.M.Kirov ad. ADU.- Bakı, 1989.- 343 s.

1994

604.Vəlixanov, N. Azərbaycanda maarifçi realist ədəbiyyatın inkişafi: 1890-1920-ci illər: filologiya elmləri doktoru alimlik dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiya /N.Vəlixanov; Azərb.EA Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutu.- Bakı, 1994.- 277 s.

Dissertasiyanın "Maarifçilik anlayışı","Publisistikada maarifçilik ideyaları", "Maarifçi realist dramaturgiya","Maarifçi realist nəsr" fəsillərində F.B.Köçərlinin əxlaq, ailə tərbiyəsi, dil, vətənpərvərlik və s. mövzularda yazdığı məqalələrdən fikirləri əks olunub.

1995

605.Həbibbəyli, İ. Cəlil Məmmədquluzadə: mühiti və müasirləri: filologiya elmləri namizədi alimlik dərəcəsi almaq üçün təqdim edimiş dissertasiya: 10.01.03./İsa Həbibbəyli; Y.Məmmədəliyev ad. Naxçıvan Dövlət Universiteti.- Bakı, 1995.- 480 s.

Dissertasiyada F.B.Köçərlinin publisistikasına müraciət edilib.

1996

606.Həbibbəyli, İ. Cəlil Məmmədquluzadə: mühiti və müasirləri: filologiya elmləri namizədi alimlik dərəcəsi almaq üçün təqdim edimiş dissertasiyanın avtoreferatı: 10.01.03./İsa Həbibbəyli; AzEA, Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutu.- Bakı, 1996.- 76 s.

Dissertasiyada F.B.Köçərlinin publisistikasına müraciət edilib.

1999

607.Qəhrəmanlı, N. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixçiliyi XIX-XX əsrlər: filologiya elmləri doktoru alimlik dərəcəsi almaq üçün təqdim olunmuş disertasiya. 10.01.01 /N.Qəhrəmanlı; Azərb. EA Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutu.- Bakı, 1999.- 291s.

Dissertasiyada F.B.Köçərlinin Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi haqqında fikirləri verilmişdir [S.82-91].

2007

608.Pirəliyev, V. Firidun bəy Köçərlinin publisistikası: filologiya elmləri namizədi alimlik dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiya. 10.01.01 /Azərbaycan ədəbiyyatı /Veydəddin Pirəliyev.- Bakı, 2007.- 135 s.

2010

609.Mustafayeva, X. Azərbaycan ədəbi-nəzəri fikrində və tənqidində uşaq ədəbiyyatı məsələləri: filologiya elmləri üzrə fəlsəfə doktoru alimlik dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiya /Xanım Mustafayeva; Azərbaycan EA Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutu.- Bakı, 2010.- 130s.

F.B.Köçərli haqqında [S.95-97].

Произведении

Книги

1903

610.Литература азербайджанских татар [Микрофилм] /Ф.Кочарлинский.- Тифлис: электропечатня Груз. изд-ва., 1903.- №5.- 56 с.

1991

611.Священная история для мусульман /сост. М.Эфендизаде, Ф.Кочарлинский; перевод О.Смирнов; татарский текст рассле. и испр.: Г.Э.Гаибов, А.Ахундзаде.- Баку, 1991.- 60с.

Литературно-критические и публицистические статьи

1892

612.Эривань /Фиридун Кочарлинский //Переводчик.- 1892.-1ноября.- №39.

1894

613.Еще из истории ислама /Фиридун Кочарлинский //Новое обозрение.- 1894.- №3729.- 4 ноября.

614.Из истории ислама /Фиридун Кочарлинский //Новое обозрение.- 1894.- №3624.- 15 июля; №3629.- 20 июля

1895

615.Незванные гости /Фиридун Кочарлинский //Новое обозрение.- 1895.- №3977.- 27 июля.

616.О состоянии мусульманских женщин и воспитания детей /Фиридун Кочарлинский //Новое обозрение.- 1895.- №4115.- 20 декабря.

617.Памяти А.О.Черняевского /Фиридун Кочарлинский //Новое обозрение .-1895.- №4109.-14 декабря.

618.Татарские комедии /Фиридун Кочарлинский //Новое обозрение.- 1895.- №3924, 3928, 3937.- 3,7,16 июля.

1898

619.Арабская азбука и ее недостатки /Фиридун Кочарлинский //Кавказ.-1898.- №230.- 1 сентября; №238.- 10 сентября; №264.- 8 октября.

1901

620.Литература азербайджанских татар /Фиридун Кочарлинский //Кавказский вестник.- 1901.- №5.

1902

621.А.П.Бурдуев /Фиридун Кочарлинский //Тифлисский листок.- 1902.- №125.- 29 мая.

622.Библиография /Фиридун Кочарлинский //Тифлисский листок.- 1902.- №113.- 14 мая.

623.О фонетической восточной азбуке М.С.Шахтахтинского /Фиридун Кочарлинский //Тифлисский листок.- 1902.- 14 мая.

624.«Шарки-Рус» и мусульманское духовенство /Фиридун Кочарлинский //Тифлисский листок.- 1902.- №28.- 29 апреля.

1903

625.Из жизни мусульманского поэта Вагифа /Фиридун Кочарлинский //Каспий.- 1903.- №262.- 6 декабря.

626.Литература Азербайджанских татар /Фиридун Кочарлинский //Тифлисский листок.-1903.- №245.- 26 октября.

1904

627.О естественной системе обучения /Фиридун Кочарлинский //Каспий.- 1904.- №63.- 20 марта.

1905

628.К преподаванию местных языков в средних учебных заведениях /Фиридун Кочарлинский //Каспий.- 1905.- №143,144.- 22,24 июля.

629.Мусульманская духовная семинария в Тифлисе /Фиридун Кочарлинский //Кавказский край.- 1905.- №6.- 1мая.

630.Новый учебный план /Фиридун Кочарлинский //Каспий.- 1905.- №161.- 18 август.

631.Обращение к г. учащим в народных училищ Эриванской губернии /Фиридун Кочарлинский //Каспий.- 1905.- №193.- 5 октября,

1906

632.Вопросы о просвещении татар /Фиридун Кочарлинский //Каспий.- 1906.- №3,4.- 4,5января,

633.К событию Персии /Фиридун Кочарлинский //Знание.- 1906.- №12.-19 сентября.

634.К событиям в Персии /Фиридун Кочарлинский //Знание.- 1906.- 2 октября.

635.К событиям в Шуше /Фиридун Кочарлинский //Отголоски.- 1906.- №11.- 26 июля.

636.Краткий обзор татарской периодической печати /Фиридун Кочарлинский //Закавказье.- 1906.- №2.- 21 декабря.

637.Молла Насреддин /Фиридун Кочарлинский //Тифлисский листок.- 1906.- 13 июля.

638.Опасение Европы /Фиридун Кочарлинский //Знание.- 1906.- №37.- 30 ноября.

639.Письмо из Елизаветпольской губернии /Фиридун Кочарлинский //Знание.- 1906.- 4 ноября.

640.По поводу закрытия «Геята» /Фиридун Кочарлинский //Знание.- 1906.- №6.- 10 сентября.

641.Пробуждение Персии к обьявлению персидской конституции /Фиридун Кочарлинский //Отголоски.- 1906.- №19.- 4 августа.

642.Уста Зейнал /Фиридун Кочарлинский //Знание.- 1906.- №31.- 23 ноября.

1907

643.Гасанбек Меликов /Фиридун Кочарлинский //Закавказье.- 1907.- №256.- 6 декабря.

644.К 20-летию Бакинских русско-татарских училищ /Фиридун Кочарлинский //Закавказье.- 1907.- №216.- 19 октября.

645.К дню ашуры /Фиридун Кочарлинский //Закавказье.- 1907.- №33.- 10 февраля.

646.К пробуждению мусульман /Фиридун Кочарлинский //Закавказское обозрение.- 1907.- №2.- 3 января.

647.Какие науки нужны мусульманам /Фиридун Кочарлинский //Закавказское обозрение.- 1907.- №72.- 29 мая.

648.Мусульманский поэт Видади /Фиридун Кочарлинский //Закавказье.- 1907.- №25.- 31 января.

649.Некоторые сведения о вакуфных имениях /Фиридун Кочарлинский //Закавказье.- 1907.- №77.- 4 апреля.

650.Среди мусульман. О необходимости открытия для мусульман новой учительской семинарии /Фиридун Кочарлинский //Закавказское обозрение.- 1907.- №54.65.- 2,8 марта.

1908

651.Для мусульман /Фиридун Кочарлинский //Закавказское обозрение.- 1908.- №36.- 28 сентября.

652.По поводу закрытия «Геята» /Фиридун Кочарлинский //Правда.- 1908.- №247.- 16 сентября.

1909

653.О русской литературе /Фиридун Кочарлинский //Тарагги.- 1909.- №57.

1910

654.К вопросу о затворничестве мусульманок /Фиридун Кочарлинский //Закавказское обозрение.- 1910.- №11.- 13 октября.

655.Л.Н.Толстой и мусульманский восток /Фиридун Кочарлинский //Закавказское обозрение.- 1910.- №30.- 14 ноября.

656.Мусульманка в настоящем /Фиридун Кочарлинский //Закавказское обозрение.-1910.- №47.- 24 ноября.

657.Мусульманка в прошлом /Фиридун Кочарлинский //Закавказское обозрение.- 1910.- №31.- 5 ноября.

658.Отношение Ислама к женщинам /Фиридун Кочарлинский //Закавказское обозрение.-1910.- №27.- 29 октября.

659.По Грузии /Фиридун Кочарлинский //Закавказское обозрение.-1910.- №39.- 17 ноября.

660.Среди мусульман «Ветен дили» /Фиридун Кочарлинский //Закавказье.-1910.- №58.- 13 марта.

661.Среди мусульман: К рецензии гос. Ширванского на учебник «Ватан дили» /Фиридун Кочарлинский //Закавказье.- 1910.- №74.- 2 апреля.

662.Татарский астроном Улугбек /Фиридун Кочарлинский //Закавказское обозрение.-1910.- №48.- 26 ноября.

1911

663.Мовлуд: Рождения пророка Магомеда /Фиридун Кочарлинский //Каспий.-1911.- №47.- 1 марта.

1912

664.Из жизни и прессы мусульман /Фиридун Кочарлинский //Каспий.-1912.- №295.- 14 декабря.

665.Мусульманская жизнь /Фиридун Кочарлинский //Новая книга.- Баку.- 1912.- №23.- 28 января.

666.Памяти Мирзы Абдуллы Мамед Ага и Рагим-бек Гаибов /Фиридун Кочарлинский //Каспий.- 1912.- №135.- 6 июня.

667.Письмо в редакцию памяти Г.Сундукянца /Фиридун Кочарлинский //Тифлисский листок.- 1912.- №72.- 29 марта.

668.Яков Семенович Гогебашвили /Фиридун Кочарлинский //Каспий.- 1912.- №143.- 26 июня.

1913

669.Биография кавказских поэтов и писателей /Фиридун Кочарлинский //Каспий.- 1913.- №34.- 10 февраля.

670.Памяти народного учителя Мамеда Караева /Фиридун Кочарлинский //Каспий.-1913.- №31.- 7 февраля.

671.С.Д.Тер-Ортюнов /Фиридун Кочарлинский //Каспий.-1913.- №27.- 1 февраля.

1914

672.Трагедия в Кербала /Фиридун Кочарлинский //Каспий.- 1914.- №12.- 15 января.

673.А.О.Черняевский /Фиридун Кочарлинский //Каспий.- 1914.- №282.- 7 декабря.

674.Священная война «Джахат» /Фиридун Кочарлинский //Петроградские ведомости.- 1914.- №262.- 19 ноября.

1915

675.Из жизни и прессы мусульман /Фиридун Кочарлинский //Каспий.- 1915.- №95.- 30 апреля.

676.Памяти учителя и друга А.Ломоури /Фиридун Кочарлинский //Каспий.- 1915.- №88.- 22 апреля.

1917

677.Ашура /Фиридун Кочарлинский //Республика.- 1917. - №80.- 14 октября.

678.Литературный день. Очерки литературы Азербайджанских татар. Мирза Фатали Ахундов /Фиридун Кочарлинский //Республика.- 1917.- №62.- 20 сентября.

1918

679.Преобразование татарского отделения Закавказской Учительской Семинарии в самостоятельную семинарию /Фиридун Кочарлинский //Азербайджан.- 1918.- №10.- 13 октября.

1964

680.Ф.Кочарли о русской литературе /Фиридун Кочарлинский //Великая дружба азербайджанского и русского народов: С древних времен до наших дней: Документы, письма, статьи, воспоминания, художественные произведения.- Баку: 1964.- Т.1.- С.215-216.

О НЁМ

Книги

1930

681.Кулиев, М. Октябрь и тюркская литература /М.Кулиев.- Баку, 1930.

Автор особо отмечает деятельность Ф.Кочарлинского над работой книги о деятелях Азербайджанской литературы [С.38-39].

1947

682.Крымский, А. Низами и его изучение: сборник /Юбилейный Комитет Низами при СМ Аз.ССР; Союз советских писателей Азербайджана; ред. С.Вургун.- Баку: АН Аз.ССР, 1947.- 274с.

О роли Ф.Кочарлинского в изучении наследия Низами.

1958

683.Алиева, Д. Из истории Азербайджанско-грузинских литературных связей /Дилара Алиева.- Баку: АН Аз.ССР, 1958.- 175с.

О статьях Ф.Кочарлинского посвященных юбилею А.Церетели [С.104-104].

1960

684.Набиев, Б. Жизнь и творчество Ф.Кочарлинского /Б.Набиев.- Баку: АПИ им.В.И.Ленина, 1960.- 20с.

1964

685.О русской литературе: Из статьи «Николай Васильевич Гоголь» /Фиридун Кочарлинский //Дар другу /ред. коллегия: Мирза Ибрагимов, Наби Хазри, Гусейн Аббасзаде; ред. С.Мамедзаде.- Баку: 1964.- С.10.

1983

686.Мовлаева, С. Пропаганда русской и Азербайджанской культуры на страницах газеты «Каспий» (1881-1917) /Самая Мовлаева.- Баку: Элм, 1983.- 129с.

В книге отмечается публисистика Ф.Кочарлинского на страницах данной газеты.

1984

687.Мехтиева, М. И.А.Крылов и Азербайджанская литература /Махаббат Мехтиева.- Баку: Элм, 1984.- 180с.

В книге отмечается роль Ф.Кочарлинского в переводах басен А.Крылова [С.101].

1987

688.Дадашзаде, М. История Азербайджанской литературы: С древнейших времен до середины 70-х годов XX в. /Мамед Дадашзаде.- Баку: Маариф, 1987.- 215с.

В разделе «Литература начала XX века» говорится о критико-литературоведческой деятельности Ф.Кочарлинского [С.114-115].

689.Халил, З. Детская литература Азербайджана /Захид Халил.- Москва: Детская литература, 1987.- 210с.

Высказывания Фиридун бека Кочарли об Азербайджанских классиках и о его роли в развития детской литературы в Азербайджане [С.29,32,35,56,81].

1989

690.Антология педагогической мысли Азербайджанской ССР /сост. А.А.Агаев, А.Ш.Гашимов.- М.: Педагогика, 1989.- 592 с.

В книге имеется энциклопедическая информация о жизни и деятельности Фиридун бека Кочарли и несколько его публицистические статьи [С.337-343].

691.Талыбзаде, К. Фиридун бек Кочарли /Камал Талыбзаде //Караван высоких дум: Литературно-критические портреты /сост., ред. и автор предисловия Элчин.- Баку, 1989.- С.61-74.

1991

692.Ахмедов, Г. Из истории педагогики Азербайджана: учебное пособие /Гасан Ахмедов, И.Исаев.- Баку: Государ. Педагогический Университет, 1991.- 95с.

В книге есть высказывания Фиридун бека Кочарли об Азербайджанском классике М.Физули [С.84].

2002

693.Ахмедов, Г. Из развития школы и педагогической мысли Азербайджана /Г.М.Ахмедов /ред. А.Пашаев, А.Гасанов.- Баку: Техсил, 2002.- 360 с.

В книге имеется раздел «Ф.Б.Кочарли» [С.250-254].

2005

694.Рустамова, А. Азербайджанская литература: краткий очерк /Азада Рустамова, Бекир Набиев, Яшар Караев.- Баку: Элм, 2005.- 452 с.

В книге отмечается просветительская деятельность Ф.Кочарлинского.

2008

695.Габиббейли, И. Азербайджанская литература начала XX века /Иса Габиббейли.- Москва: Триада, 2008.- 176 с.

В книгеобщирно анализируется литературоведческая деятельность Ф.Кочарлинского [С.132-135].

696.Харадзе, Е. Воспитанники Азербайджанского отделения Закавказской Учительской Семинарии (г.Гори) и значение их культурно-педагогическогонаследия (Ф.Кочарли, Уз.Гаджибеков) /Е.Харадзе, Т.Гоголадзе //Azərbaycanşünaslığın aktual problemləri Ümummilli Lider H.Əliyevin 89-cu ildönümünə həsr olunmuş III Beynəlxalq Elmi konfransının materialları (2-5 may 2012-ci il).- Bakı: Mütərcim NPM, 2012.- S.678-680.

Материалы опубликованные в периодической печати

1893

697.Черняевский, А. О. Мусульманское духовенство и народные школы /А.Черняевский //Кафказ.- 1893.- №242.

1903

698.Эфендиев, Р. Литература Азербайджанских татар: [о книге Ф.Кочарлинского] /Рашид бек Эфендиев //Каспий.- 1903.- №234.- 31 октября; Тифлисский листок.- 1903.- №289.- 16 декабря.

1908

699.Новые книги: [о книге «Литература Азербайджанских татар» Ф.Кочарлинского] //Закавказское обозрение.- 1908.- №36.- 28октября.

1918

700.Гусейнов, А. Открытие Казахской Учительской Семинарии /Али Гусейнов //Азербайджан.- 1918.- №40.- 20 ноября.

1959

701.Набиев, Б. Ф.Кочарлинский и русская литература /Бекир Набиев //Ученые записки Азербайджанского Государственного Университета им. С.М.Кирова. Гуманитарная серия.- 1959.- №1.- С.30-31. Резюме на азерб. языке.

1962

702.Талыбзаде, К. Литературно-критические взгляды Фиридуна Кочарли (1863-1920) /Камал Талыбзаде //Литературный Азербайджан.- 1962.- №7.- С.137-144.

1964
Фиридун Кочарлинский – 100

703.Выдающийся азербайджанский литературовед и просветитель: к 100-летию со дня рождения Ф.Кочарлинского //Бакинский рабочий.- 1964.- 17 января.- С.4.

704.Дадашзаде, М. Выдающийся литературовед и критик: к 100-летию со дня рождения Ф.Кочарлинского /Мамед Ариф Дадашзаде //Вышка.- 1964.- 17 января.

705.Заманов, А. Критик, публицист, общественный деятель: [о книге Б.Набиева «Выдающийся критик и литературовед: Жизнь и творчество Ф.Кочарлинского» /Аббас Заманов //Литературный Азербайджан.- 1964.- №2.- С.115-117.

706.Меликова, С. Мемориальные вещи Ф.Кочарли /Солмаз Меликова //Труды. Музей Азербайджанской Литературы им. Низами.- 1964.- №2.- С.99. Резюме на азерб. языке.

707.Набиев, Б. Ценное наследие азербайджанского критика /Бекир Набиев //Дружба народов.- 1964.- №10.- С.257-259. Рец. на книгу Ф.Кочарлинского «Избранные произведения».

708.Сеидов, А.Ю. Педагогические взгляды Ф.Кочарлинского /А.Ю.Сеидов //Советская педагогика.- 1964.- №5.- С.105-112.

1967

709.Алимирзоев, Х. Литературно-критические воззрения Ф.Кочарли /Х.Алимирзоев //Ученые записки Азербайджанского Государственного Университета имени С.М.Кирова. Гуманитарная серия.- 1967.- №1.- С.25. Резюме на азерб. языке.

1968

710.Бекташи, И. Фиридун бек Кочарли о публицистическом языке /Инаят Бекташи //Ученые записки Азербайджанского Государственного Университета имени С.М.Кирова. Гуманитарная серия.- 1968.- №1.- С.55-56. Резюме на азерб. языке.

711.Бекташи, И. Фиридун бек Кочарли за демократическую печать /Инаят Бекташи //Ученые записки Азербайджанского Государственного Университета имени С.М.Кирова. Гуманитарная серия.- 1968.- №1.- С.25-26. Резюме на азерб. языке.

1970

712.Ахмедов, Дж. Ф.Кочарли о методическом анализе художественного произведения /Дж.Ахмедов //Ученые записки Азербайджанского Государственного Университета имени С.М.Кирова. Гуманитарная серия.- 1970.- №2.- С.77. Резюме на азерб. языке.

1971

713.Бекташи, И. Литературная книга о Ф.Кочарли /Инаят Бекташи //Ученые записки Азербайджанского Государственного Университета им. С.М.Кирова. Гуманитарная серия.- 1971.- №5.- С.59. Резюме на азерб. языке.

1976

714.Ганбар кызы, Р. О принципах подготовки нового издания труда Ф.Кочарли «Азербайджанская литература» /Р.Канбар кызы //Доклады Академии Наук.- Баку, 1976.- №7.- С.68. Резюме на азерб. языке.

715.Курбанов, Ш. Из истории русско-азербайджанских литературных связей Алексей Осипович Черняевский (1840-1894) /Ш.Курбанов //Ученые записки Азербайджанского Государственного Университета им.С.М.Кирова. Гуманитарная серия.- 1976.- №3.- С.70. Резюме.

1977

716.Зейналов, Н. Перо, укрепленное в революционном огне (Заметки о публицистике Ф.Кочарли) /Нариман Зейналов //Ученные записки АГУ им.С.М.Кирова. Сер. Журналистики.-1977.- №4.- С.31. Резюме на азерб. языке.

1978

717.Бекташи, И. Ф.Б.Кочарли о русских классиках (о Л.Н.Толстой) /Инаят Бекташи //Ученые записки Азербайджанского Государственного Университета имени С.М.Кирова. Гуманитарная серия.- 1978.- №1.- С.43. Резюме на азерб. языке.

1979

718.Бекташи, И. Ф.Б.Кочарли о русских классиках (А.С.Пушкин и А.П.Чехов) /Инаят Бекташи //Ученые записки Азербайджанского Государственного Университета имени С.М.Кирова. Гуманитарная серия.- 1979.- №1.- С.15. Резюме на азерб. языке.

1981

719.Бекташи, И. Ф.Б.Кочарли и вопросы детской литературы /Инаят Бекташи //Классическое наследие и современность: тематический сборник научных трудов.- Баку, 1981.- С.68. Резюме на азерб. языке.

720.Сеидов, Ф. Борьба выпускников Горийской Учительской Семинарии за раскрепощение женщин и за женское образование /Фикрет Сеидов //Из истории школ и педагогической мысли в Азербайджане: сборник научных трудов.- Баку,1981.- С.36. Резюме на азерб. языке.

1986

721.Видный педагог, просветитель и методист А.О.Черняевский (1840-1897 гг.) //Azərbaycan arxivi jurnalı.- 1986(27).- №1.- С.126.

1998

722.Гасымов, Д. Почему был убит Фиридун бек Кочарли? /Д.Гасымов //Panorama.- 1998.- 14 апреля.- С.1,3; 15 апреля.- С.1,3.

2013

723.О 150-летнем юбилее Фиридун бека Кочарли: Распоряжение Президента Азербайджанской Республики. Баку, 15 февраля 2013 года //Бакинский рабочий.- 2013.- 15 февраля.- С.1.

724.Аббасова, Л. Роль и место Фиридун бека Кочарли в Азербайджанском просветительском движении конца XIX начала XX веков /Л.Аббасова, З.Велибекова //Görkəmli maarif xadimi (F.B.Köçərli-150) /elmi red. H.M.Əhmədov.- Баку, 2013.- С.62-69.

725.В Баку отметили 150-летие Фиридун бека Кочарли: [о мероприятии, посвященном юбилею Ф.Кочарли в Музее Азербайджанской литературы им. Низами] //Зеркало.- 2013.- 14 ноября.- С.8.

726.В Музее азербайджанской литературы имени Низами Гянджеви состоялась научная сессия, посвященная 150-летию Фиридун бека Кочарли //Бакинский рабочий.- 2013.- 13 ноября.- С.14.

727.Мамедов, М. Забытый Фирудин бек Кочарли: [о жизни и деятельности Фирудин бека Кочарли] //Зеркало.- 2013.- 9,16 ноября.- С.28.

728.Мири, М. Ученый, просветитель, публицист: Вышел в свет сборник «Фирудин бек Кочарли. Произведения» /М.Мири //Зеркало.- 2013.- 13 июля.- С.4.

729.150-летие Фирудин бека Кочарли: [отметили в Азербайджанском культурно-образовательном центре в Полтаве] //Зеркало.- 2013.- 29 декабря.- С.8.

Авторефераты и диссертации

1957

730.Шариф, А.Жизнь и деятельность Дж.Мамедкулизаде: докторская диссертация (рукопись находится в библиотеке АГУ им. С.М.Кирова) /Азиз Шариф.- Баку, 1957.

1960

731.Набиев, Б. Жизнь и творчество Ф.Кочарлинского: автореферат диссертации, представленной на соискание ученой степени кандидата филологических наук /Бекир Набиев.- Баку, 1960.- 19 с.

1972

732.Ахмедов, Г. История развития школьного образования в Азербайджане в XX веке: автореферат диссертации, представленной на соискание ученой степени кандидата педагогических наук /Гусейн Ахмедов.- Баку, 1972.- 22 с.

В научной работе есть материал о педагогическом взгляде Фирудин бека Кочарлинского.

1975

733.Азимова, С. Педагогическая деятельность и педагогические взгляды Фиридун бека Кочарлинского: автореферат диссертации, представленной на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. 13.00.01. теория и история педагогики /Севиндж Азимова.- Баку, 1975.- 32 с.

1978

734.Бекташи, И. Творческий путь Фиридун бека Кочарли: автореферат диссертации, представленной на соискание ученой степени доктора филологических наук. (10.01.03) /Инаят Бекташи.- Баку, 1978.- 66 с.

1979

735.Бекташи, И. Творческий путь Фиридун бека Кочарли: автореферат диссертации, представленной на соискание ученой степени доктора филологических наук. (10.01.03) /Инаят Бекташи.- Баку, 1979.- 342 с.

1981

736.Ганбаргызы, Р. Подготовка научного текста, текстологическое исследование и комментирование труда Ф.Кочарли «Азербайджанская литература»: автореферат диссертации, представленной на соискание ученой степени кандидата филологических наук /Ругия Ганбаргызы.- Баку, 1981.

737.Мамедов, Х. Просветительско-реалистическое литературное движение в Азербайджане конца XIX - начала XX века (1890-1905 г.г.): диссертация представленная на соискание ученой степени доктора филологических наук (рукопись находится в библиотеке АГУ им.С.М.Кирова) /Хейрулла Мамедов.- Баку, 1981.- 360 с

1986

738.Намазов, Г. Этапы развития Азербайджанской советской литературы для детей и юношества (1920-1980 г.г.): диссертация представленная на соискание ученой степени доктора филологических наук (рукопись находится в библиотеке АГУ им.С.М.Кирова) /Гара Намазов.- Баку, 1986.- 361 с.

1989

739.Халил, З. Истоки, основные факторы становления и проблемы развития Азербайджанской детской и юношеской литературы: диссертация представленная на соискание ученой степени доктора филологических наук (рукопись находится в библиотеке АГУ им.С.М.Кирова) /Захид Халил.- Баку, 1989.- 292 с.

Əlavələr

FİRİDUN BƏY KÖÇƏRLİYƏ YAZILAN ŞEİRLƏR

Yazamam

Firidun bəy Köçərli cənablarına

"Yazmısan tazə nə şeylər?"- deyə sordun məndən,
Ruhumun tarına mizrabçən oldun, qardaş!
Sabir ilə belə məktubu çox aldıq səndən,
Hər nə yazdıqsa ona bani sən oldun, qardaş!
Bir zaman Nasehü Tərrah ilə Sabir, bəndə,
Yaşayırdıq hamımız qəflət ilə fərxəndə.

Birimiz mərsiyəguluqda böyük şair idi,
Birimiz sağərə mail, birimiz cananə.
Birimiz həcvdə Yəğma kimi çox mahir idi,
Laübalı keçinirdi günümüz rindanə.
O pərişan yuxudan sən bizi bidar etdin,
Doğru, düz yolda çalışmaqlığa vadar etdin.

Leyk çox keçmədi dövran bizə bidad etdi.
Ax, o cəmiyyətimiz tezcə pərişan oldu.
Müvti-Tərrah o səfa bəzmini bərbad etdi,
"Sabir öldü"- demirəm şeir evi viran oldu.
Yazmağa mane olur təfriqə düşdüklərimiz,
"Ağlaram yadıma gəldikcə gülüşdüklərimiz".

Yazamam, məndən olubdur daha bizar qələm,
Mən təfəkkürdə, o sakitliyə məcbur olmuş.
Yazamam, boğmadadır ruhumu böhranü ələm,
Xələcanlarla könül çarpmada rəncur olmuş.

Boş kağızlarda qələm cızsa da göz yaşlarımı,
Qıymaram heç unudam sevgili yoldaşlarımı.

Ah, o gözlər ki, nigahilə dilü didələrim-
Açılırdı, daha bir də məni şad etməyəcək.
O dodaqlar ki, gülümsənməyi ilə kədərim-
Qaçılırdı, məni "Səhhət" deyə yad etməyəcək.
Ah, o gözlər, yumulub tozlar ilə dolmuşdur.
O dodaqlar bürüşüb qönçə kimi solmuşdur.

İştə bundan acı, bundan əzici qəm ki, bəşər
Ağlamaqdan da yenə dərdinə tapmaz çarə,
Zədələndikcə, zəhərləndikcə bir də sevər –
Ki, sürünsün yenə, çox ömr eləsin biçarə,
Uşacıqlar kimi baziçələrə aldanaraq,
Mütəsəlli olar, istər daha artıq yaşamaq.

Abbas Səhhət.
1911

**Bəradərim Firidun bəy
Köçərli cənablarına**

Möhtərəm qardaşım, Firidun bəy!
Yenə şəfqətlə halımı sordun,
“Yeni şeylər nə yazmısan?”- deyərək
Könlümü duyğularla doldurdun.
Qoy deyim şərhi-halımı, dinlə,
Dərdimə sən də ortaq ol, inlə.

Nə yazım mən bu qəmli zülmətdə?
Nurdan heç əsər, nişan yoxdur.
Vətənim adlanan bu qürbətdə,
Nə də əfqanımı duyan yoxdur.
Getmiş əldən rəfiqi-sadiqlər,
Dövrəmi çulğamış münafiqlər.

Bu qaranlıq mühitin içrə mənim
Qulağım həbs, gözlərim düstaq.
Yumruqla möhürlənib dəhənim,
Olmuş ağzımda sözlərim dustaq.
Qalmışam matü acizi məbhut,
Etmişəm labüd ixtiyari-sükut.

Yoxluq uçrumna el yürüdükcə,
Çox bağırdım, axırda batdı səsim.
Bu müsibətli halı gördükcə,
Ağlamaqdan kəsildi lap nəfəsim.
Keçdi mazi, bitir əzad ilə hal,
Üzümə gülməyir həm istiqbal.

Fərz ediz çox uzun, geniş bir otaq,
Orda iskamyalar qoyulmuş ola.
Üzərində beş-on dəcəl, kür uşaq,
Qara lövh, ağ təbaşir olmuş ola.

Bunların mən bu halda həmdəmiyəm,
Deməli, zahirən müəllimiyəm.

Nə deyim, lakin əlaman, qardaş,
Hər gün onlar sorur mənim qanımı.
Bağrım odlandı, yandı, can qardaş!
Bu tifillər çürütdülər canımı.
Heç bir dərsə etina etmir,
Heç kəs öz təklifini əda etmir.

Türklük, islamlıq iddiası ilə
Öz dilin bilmək istəyən yoxdur.
Əcnəbi ruhunun havası ilə,
Vətənin, millətin sevən yoxdur.
Atalar verməyib heç əhəmiyyət,
Sönmüş onlarda hissi-milliyyət.

Burda dərs beş-on ildir,
Deyirəm hər zaman ki: “Qeyrət edin,
Türk dili bir gözəl, şirin dildir,
Onu öyrənməyə həmiyyət edin”.
Etməyir kimsəyə sözüm təsir,
Oluram gündə bir sayar dilgir.

Dürlü manelər olmasa sözümə,
Odlu bir nəğmə yazmaq istəyirəm.
Gələcək əsrlərdə mən özümə
Şanlı bir qəbir qazmaq istəyirəm
Lakin övzai-haldan məyus-
Olub etməkdəyəm müdam “əfsus...”

1914

Bəradərim Firidun bəyə təqdim etdiyim rəsmimin altına

Qəlbinə yəəs, iğbirar açan
Gözlərimdə əməllərimdir uçan.
Bəllidir hər baxışda dərd, qəmim,
Baxma, əks eyləyər sənə ələmin.
Ürəyimdə coşan bu fırtınalar,
Səni də mən kimi məlul eylər.
Məni ağlar görüncə, sən gül, gül!
Çünki əbr ağlayar, gülər sünbül.
Donuq bir çöhrədən dolğun üzüm bir lövheyi-müəbərr.
Sönük bir didədən sönmüş gözüm bir bərqi-seylavər.

Vizit kartoçkasının altına

Çoxdandır olmayıbdı didarınız müyəssər,
Gəldim vüsalınızla olsun gözüm münəvvər.
Yox idiniz, qayıtdım, ataş içində canım.
Könlüm deyirdi sanki: ey dosti-mehribanım,
Aya, rəvamıdır ya, bir qəbi-pür məhəbbət,
Məsud, şən gülərkən etsin məlul övdət.
Gəldim görəm o kövkəbi-səyyarəni, fəqət,
Məyus olunca: "Seyr ediyormuş" dedim əvət.
Gəldim, yox idiz siz, çox-çox təəssüf etdim,
Görüşməyib sizinlə məyus qayıtdım, getdim.

Abdulla Şaiq
1908-1913

Qardaşım Köçərliyə

(dərsdə yadigar üçün yazılmışdır)

Quzğun uçub gəldi dağın dalından,
Vadilər ruduna yatdı bu yerdə.
Gördü ki, leş-leşə veribdi hər yan,
Axır arzusuna çatdı bu yerdə.

Günəş öz işində, Günəşə nə var,
Bizim Günəşimiz qaraldı, qardaş.
Azad bir quş idik, vurub saldılar,
Yetər, hövsələmiz daraldı, qardaş.

Gəl mənə həyan ol,sevinsin ürək,
Dar gündə arxadı qardaş qardaşa.
Sözümüz, sirrimiz bir olsun gərək,
Uca dağlar kimi dayanaq qoşa.

Gərək xidmət edək təmiz niyyətə,
Kədəri, sevinci yarı bölək biz.
Gərək ya qələbə çalaq zülmətə,
Ya da soyuq məzar olsun yerimiz.

Bilirəm köksündə çırpınan ürək
Nəcibdi, təmizdi, sən mənə sirdaş.
Bu kiçik şeirimiümid rəmzitək,
Qardaşlıq rəmzitək qəbul et, qardaş.

Qori şəhəri, 1885
Baçana Nikoloz Razikaşvili

KÖMƏKÇİ GÖSTƏRİCİLƏR

Əsərlərinin əlifba göstəricisi

AbbasquluAğa Bakıxanov Qüdsi 164
Ağa Məsih Şirvani 110
Axundov M.F. 111
Almanların təlim və tərbiyəsi..... 100,103
Ana dili 97
Arif A.H. 112
Aşıq Məhəmməd bəy 113
Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları 3,4,5,6
Azərbaycan ədəbiyyatı 10,11,15
Balalara hədiyyə 2,8,9,12,13,16
Bakı şəhəri rus-müsəlman məktəblərin 25 illiyi 92
Balalara hədiyyə və yaxud Qafqazda birinci kitab 98
Bəradərim Cəlildən çap olunmağını iltimas edirəm 87
Bəzmi Kazımzadə 137
Bir adama cavab 19
Bir darülmüəlliminin kifayətmidir? 38
Bir müəllimin bizə cəvabı 39
Bizə yazıyorlar. Axıskadan 73
C.Ə.Nəbati 40
Cavab 20
Cavan müəllimlər 27
Cavanşirdə kazakların rəftarı 41
Cəmiyyəti-xeyriyyə 28
Ehtiyatlı olmaq kimə lazımdır? 42
Ədəbiyyat. Anton Çexovun hekayələrindən 29
Ədəbiyyatda yenilik 93
Ədəbiyyatımıza dair 43,66,74
Ədəbiyyatımıza dair məktub 30

Ədəbiyyatımıza dair: (milli şairimiz Abbas ağa Qaibzadəyə nəzirə) 75
Əqil əqildən ötkəm olar 44
Əlişir Nəvai 114
F.Köçərli böyük ədib haqqında 152
Fələki Şirvani 115
Füzuli Məhəmməd 116
Gəncə 117
Görkəmli əbidlər Sabir haqqında 154
Görkəmli şəxslər Sabir haqqında 155
Gözəl bir kitab 31
Gürcü şairi Akaki Seretelinin yubileyinə dair 67
Həyata dəvət 88
Hörmətli "Şərqi-rus" ruznaməsinə bir neçə sözlər 21
Hümmət lazımdır 89
Xaqani İbrahim 118
İdarəyə məktub 45,46
İrəvan şairləri 151
İrəvandan məktub 17
İsmayıl bəy Qasprinski 99,157
İzhari-təəssüf 94,108
Kəminə Fatma Xanım 138
Kərbalayı Abdulla 119
Qarabağ (Şuşa) müsəlman müəllimlərinin himməti 22
Qarabağ. Şuşa şəhəri 120
Qarabağda Cavanşir mahalının əhvalü övzasina dair 47
Qarabağdan (Şuşa), Tiflisdən şəhər məktəblərinə dərs verən müəllimlərin ictimai rəyi nədi 23
Qarabağdan Zaqafqaziya darülmüəlliminin Tiflisə nəql olunması 24
Qövsi 121
Quba 122
Ləli Mirzə Əli xan 139
M.F.Axundov həzrətlərinin təvəllüdündən 100 il mərur etmə münasibətilə yazılmış risaleyi-yadigaranədir 1

M.H.Qayıbov 140
M.P.Vaqif 123
Məhsəti Gəncəvi 124
Məhvəşi Şirvani 125
Məişətimizə dair (bir para bəyanat) 48
Məişətimizə dair (ehtiyac) 104
Məişətimizə dair (xanımlarımız) 105
Məişətimizə dair (Təzə il və mövludi-rəsul) 106
Məişətimizə dair 68,69,70,71,72,76,77,78,101
Məişətimizə dair: (bir para bəyanat) 51
Məişətimizə dair: (Birtay buynuz öküz) 49
Məişətimizə dair: (Bizim və xaricilərin intiligent firqəsi) 77
Məişətimizə dair: (Dünyada bəla nədən törəyir?) 82
Məişətimizə dair: (Fəqir tələbələrin halına yanmaq) 83
Məişətimizə dair: (Qaranlıqda qalanlarımız) 52
Məişətimizə dair: (Yarımçıqlarımız): "Anlayanın nökəri, anlamazın quluyam, dad yarımçıq əlindən" 53
Məişətimizə dair: El üçün ağlayan gözsüz qalar 54
Məişətimizə dair: Əcəlsiz ölənlərimiz 55
Məişətimizə dair: Həqiqi gözəllik və hərəkətsiz nisfimiz 80
Məişətimizə dair: Köçərilərin övza və əhvalı 81
Məişətimizə dair: Müəllimlərimiz və onların halı 79
Məişətimizə dair: Müsəlmançılıq 50
Məişətimizə dair: Təlim xeyir edənlərimizin cəzası 56
Məktub 109
Mirzəcan bəy 126
Molla Məhəmməd Bağdadi - Füzuli təxəllüs 153
Molla Nəsrəddin 158
Müasirləri Sabir haqqında 156
Müəllimlər ictimai 25
Müəllimlər ictimainə dair: İşin ibtidası 57
Müəllimlər neçün Bakıya qayıdır 58
Müharibə və sülh 37
"Müsyö Jordan və Məstəli şah" komediyasının tamaşaya qoyulması haqqında 18

"Müşfiqi-mehribanım Mirzə Abdulla" 159
Mirzə Əsgərzadə 141
Nabi Yusif 127
Naci Mirza Mehdi 142
Naci Molla Qədir 143
Natəvan Xurşud Banu 144
Nəbati C.Ə.Q. 128
Nəva Cəfərquluxan 129
Nikolay Vasilyeviç Qoqol: Anadan olmasının yüzillik yubileyi münasibətilə yazılmışdır 84
Nişat Şirvani 130
Niyə müəllimlər kəndlərdən qaçırlar? 59
Nizami Gəncəvi 131
Növrəs Mirzə Əli Əsgər 145
XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı müntəxəbatı 14
17-ci nömrənin mabədi 26
Rəncür Şah Nigar xanım 146
Sabit Şüqaqi 132
Seçilmiş əsərləri 7
Seyid Əbdülqasım Nəbati 60,95,102
Sənəti uğurluq üçün 85
"Sizin gələcəkdə müqtədir bir yazıçı olmağınıza şübhəm yoxdur" 163
Sultan Məcid Qənizadə 96
Sülh və barışıq 32
Şair İ.Ağabəyov 147
Şirvan və Şamaxı 133
Şölə Molla Abbas 148
Şuxi Mustafa Ağa 134
Şuşa faciəsinə dair 61
Təbriknamələr 33
Təəssüf 34,107
Təzə kitab 35
Tülkü və kəklik 160
Üç günlük səfər 36

Vahidi Dilbazov 149
Vaqif və Vidadi və bunların dostluğu 62,65
Vəfati-şair 90
Vətən məhəbbəti 63
Vidadi 150
Yalançı dostluq 91
Yenə müəllimlər kəndlərdən qaçırlar 64
Zakir Qasım bəy 135
Zakir M.Q. 136
Zaqafqaziya seminariyası 86

Müəlliflərin əlifba göstəricisi

Abbasov A. 254,449
Abbasova A. 529
Abdullayev A. 196,210
Abdullayeva S. 530,531
Ağalarov Ə. 444
Ağayev Ə. 231,258,285
Ağayev İ. 367
Ağazadə F. 189
Alməmmədov A. 226
Araslı H. 192,352
Arif M. 198
Babaxanov R. 457
Babayev N. 281
Bağırlı A. 532
Barat V. 472
Bayramlı Z. 533,534
Bayramoğlu A. 294,535
Bayramov A. 498
Bayramov F. 383,399,406
Bəktaşi İ. 177,232,387,388, 391, 396, 400, 407, 420, 421, 426, 434, 437, 442, 443, 447, 453, 455, 536
Bəşirov V. 312,602
Bünyadov T. 497,519,537
Cabbarlı C. 343
Cəbrayılov F. 438
Cəfərov T. 308
Cəfərov M. 353
Cəfərzadə Ə. 243
Cəfərzadə V. 538
Cəmşidov Ş. 365
Cümşüdlü, H. 368,379

Çernyayevski A.O. 309
Çəmənzəminli Y.V. 272
Çingizoğlu Ə. 328
Dadaşova Z. 539
Dadaşzadə A. 211
Dəmirçizadə Ə. 347
Dilbazi M. 473
Dünyamin qızı Q. 540
Elçin 165,259,422
Əfəndiyev P. 408
Əfəndiyev R. 329,330
Əhməd R. 541
Əhməd V. 493
Əhmədov E. 273
Əhmədov Ə.M. 193
Əhmədov C. 162,219,246,397,401,427,439,450,454,456,
458,461
Əhmədov Ə. 402
Əhmədov H. 183,304,398,435,520,542,595
Əhmədov T. 296,369
Ələkbərov F. 521,522
Əlifoğlu Ş. 543
Əlimirzəyev X. 251,370,384
Əliyev H. 313
Əliyev A. 445
Əliyev K. 544,545
Əliyeva A. 290
Əliyeva S. 546,547
Əliyeva-Kəngərli A. 548
Ərtogrul 506
Əsgərli F. 315
Əsgərli Z. 549,550
Əzimova C. 409,410
Əzimova S. 385,392,393
Əzizov Ə. 233

Feyzullayeva A. 264
Fərəcov S. 551
Fərhadov F. 255
Göyüşov Z. 208,380
Hacı T. 555
Hacıyev A. 228,239,297
Heydərova Z. 556
Heyət C. 266
Həbibbəyli İ. 469,557,605,606
Həbibov İ. 448,459
Həsənov H. 558
Həsənov O. 348
Həsənova M. 559
Həsənova R.Y. 599
Hətəmoğlu S. 477
Hüseynov F. 594
Hüseynov R. 502,503
Hüseynov Ş. 417
Hüseynzadə L. 428
Hüseynzadə M. 344,345
Xankişiyev A. 507,508
Xəlilov N. 282
Xəlilova F. 560
Xəlilzadə F. 561,562
İbrahimov A, Ə. 351
İbrahimov M. 354,423
İbrahimov N. 429
İlyasoğlu R. 511
İmamverdiyeva N. 563
İsmayılov R. 512
İsmayılova X. 523
İsmayıloğlu A. 500
Kazımoğlu S.H. 333
Kəngərli A. 298
Kərimov P. 564

Kürçaylı Ü. 430
Qaçayev A. 431
Qarabağlı Ə. 215
Qasımov C. 283
Qasımov C. 478,565
Qasımov M 359,499
Qasımova F. 566
Qasımova L. 567
Qasımzadə F. 194,203,222,371
Qasımzadə F.S. 598
Qəhrəmanlı N. 278,607
Qəhrəmanova A...... 302
Qəmbərqızı R. 303,600
Qəmbərova Ş. 596
Qəmküsar Ə. 342
Qənbər qızı R. 411,412,413
Qəniyev T. 299
Qənizadə S.M. 209
Qəzənfəroğlu F. 568
Quliyev M. 190
Quliyev H. 569
Quliyev M. 346
Quliyev R. 460
Quliyev V. 485
Qurbanov Ş. 195,218,223,227,240,381,414,451
Mehdizadə Z. 247
Mehparə 570
Məhəmmədəminoğlu S. 340
Məhəmmədqızı A. 295
Məlikova S. 372
Məmmədli R. 571
Məmmədov Ə. 229,248,418
Məmmədov K. 204,262
Məmmədov M. 224,270,572
Məmmədov X. 234,261,305,373,389,474,475,479,487,489
Məmmədov K.....432
Məmmədov N. 374,394,480
Məmmədov Ş. 433,515
Mənafi M. 230
Mərdanov M. 321
Mərdanov M. 573
Mir Cəlal 217,244,300
Mirəhmədov Ə. 241,284
Mirzəyev Ə. 268,291
Mirzəyev Ə.S. 603
Mirzəyeva A. 524
Mustafayeva X. 322
Mustafayeva X. 609
Müseyibqızı Z. 471
Namazov Q. 249,252
Nazim Ə. 191
Nazir A. 310
Nemanzadə Ö.F. 271
Nəbiyev B. 175,176,212,238,316,317,355,360,361,
362,366,425,574,575
Nəbiyev A. 424
Nəbiyev F. 363
Nəbiyeva A. 576
Nərimanov N. 331,337
Nəzirli Ş. 178, 182, 276, 440, 441, 446, 462, 463, 464, 465,
466, 468, 501, 509, 513, 516, 577, 578, 579
Novruzov Ş. 375
Orucəli H. 202
Osmanoğlu M. 580
Osmanova G. 581
Paşayev Ə. 467
Paşayev M. 597
Pirəliyev V. 181, 476, 481, 482, 483, 486, 488, 490,
491, 492, 494, 495, 608

Razikaşvili B. 419
Rəhimov S. 376
Rəsulzadə M.Ə. 326, 338
Rzalı R. 510
Sadıq İ. 582
Sadıqzadə F. 364
Salamoğlu T. 318,323,504
Salmanov A. 583
Seyidov F. 265,288,292,436,496
Seyidov A. 404
Seyidov Ə. 263, 356, 377, 390, 415
Səbri Ə. 188,403
Səfərov, R. 505, 584, 585
Səfərova R. 452
Səhhət A. 335,339
Səmədova N. 586
Sultanlı V. 319
Sultanov E. 332
Süleymanlı Ş. 314
Şaiq A. 187, 220, 235, 334
Şəmsizadə N. 279
Şərif Ə. 256, 350, 405
Şıxəliyev H. 327
Şükürov S. 267,382
Tağıyev Ə. 274
Tahirli A. 525
Talıbov Y. 275, 286
Talıbzadə K. 161, 201,205,213,225,236,253,257,357, 358,386,395,416,517,587,601
Tehran Ə. 484
Təbrizi Q. 197
Təkləli M. 588
Tofiq A. 349
Uğur 589, 590
Vahidova M. 591

Vəlixanov N. 250, 604
Vəzirov Y. 341
Yaqublu N. 324
Yunisli F. 592
Yusifli Y. 526
Yusifoğlu R. 293,306
Zamanov A. 378
Zeynalov A. 237
Zeynalov Ə. 325
Zümrüd. 518, 593

Алфавитный указатель произведений

А.О.Черняевский 673
А.П.Бурдуев 621
Арабская азбука и ее недостатки 619
Ашура..... 677
Библиография 622
Биография кавказских поэтов и писателей 669
Вопросы о просвещении татар 632
Гасанбек Меликов 643
Для мусульман 651
Еще из истории ислама 613
Из жизни и прессы мусульман 664,675
Из жизни мусульманского поэта Вагифа 625
Из истории ислама 614
К 20-летию Бакинских русско-татарских училищ 644
К вопросу о затворничестве мусульманок 654
К дню ашуры 645
К преподаванию местных языков в средних учебных заведениях 628
К пробуждению мусульман 646
К событию в Персии 633
К событиям в Персии 634
К событиям в Шуше 635
Какие науки нужны мусульманам 647
Краткий обзор татарской периодической печати 636
Л.Н.Толстой и мусульманский восток 655
Литература Азербайджанских татар 610,620,626
Литературный день.Очерки литературы Азербайджанских татар.Мирза Фатали Ахундов 678
Мовлуд: Рождения пророка Магомеда 663
Молла Насреддин 637
Мусульманка в настоящем 656

Мусульманка в прошлом 657
Мусульманская жизнь 665
Мусульманская духовная семинария в Тифлисе 629
Мусульманский поэт Видади 648
Незванные гости 615
Некоторые сведения о вакуфных имениях 649
Новый учебный план 630
О естественной системе обучения 627
О русской литературе 653
О русской литературе: Из статьи «Николай Васильевич Гоголь» 685
О состоянии мусульманских женщин и воспитания детей 616
О фонетической восточной азбуке М.С.Шахтахтинского 623
Обращение к г. учащим в народных училищ Ереванской губернии 631
Опасение Европы 638
Отношение Ислама к женщинам 658
Памяти А.О.Черняевского 617
Памяти Мирзы Абдуллы Мамед Ага и Рагим-бек Гаибов 666
Памяти народного учителя Мамеда Караева 670
Памяти учителя и друга А.Ломаури 676
Письмо в редакцию памяти Г.Сундукянца 667
Письмо из Елизаветпольской губернии 639
По Грузии 659
По поводу закрытия «Геята» 640, 652
Преобразование татарского отделения Закавказской Учительской Семинарии в самостоятельную семинарию 679
Пробуждение Персии к обьявлению персидской конституции 641
С.Д.Тер-Ортюнов 671
Священная война «Джахат» 674

Священная история для мусульман 611
Среди мусульман «Ветен дили» 660
Среди мусульман. О необходимости открытия для мусульман новой учительской семинарии 650
Среди мусульман: К рецензии гос. Ширванского на учебник «Ватан дили» 661
Татарские комедии 618
Татарский астроном Улугбек 662
Трагедия в Кербала 672
Уста Зейнал 642
Ф.Кочарли о русской литературе..... 680
«Шарки-Рус» и мусульманское духовенство 624
Эривань..... 612
Яков Семенович Гогебашвили 668

Алфавитный указатель авторов

Ахмедов Г. 692,693
Аббасова Л. 724
Азимова С...... 733
Алиева Д. 683
Алимирзоев Х. 709
Ахмедов Г. 732
Ахмедов Дж. 712
Бекташи И. 710, 711, 713, 717, 718, 719,734,735
Габиббейли И. 695
Ганбаргызы Р. 736
Гасымов Д. 722
Гусейнов А. 700
Дадашзаде М. 688, 704
Заманов А. 705
Зейналов Н. 716
Ганбар кызы Р. 714
Крымский А. 682
Кулиев М. 681
Курбанов Ш. 715
Мамедов М. 727
Мамедов Х. 737
Меликова С. 706
Мехтиева М. 687
Мири М. 728
Мовлаева С. 686
Набиев Б. 684,701,707,731
Намазов Г. 738
Новые книги 699
Рустамова А. 694
Сеидов А. 708
Сеидов Ф. 720

Талыбзаде К. 691, 702
Халил З. 689,739
Харадзе Е...... 696
Черняевский А.О. 697
Шариф А. 730
Эфендиев Р. 698

Mündəricat

Firidun bəy Köçərlinin 150 illik
yubileyi haqqında Azərbaycan Respublikası
Prezidentinin Sərəncamı 3
Müqəddimə 4
Firidun bəy Köçərli 10
Firidun bəy Köçərlinin müdrik deyimləri 35
Görkəmli şəxsiyyətlər Firidun bəy Köçərli haqqında 43
Firidun bəy Köçərlinin həyat və
fəaliyyətinin əsas tarixləri 49

I hissə. Kitablar 56
Məqalələr 62
Tərcümələri 75
Tərtib etdiyi və ön söz yazdığı kitablar 76

II hissə. Haqqında kitablar 77
F.Köçərli haqqında kiablarda nəşr olunan materiallar 82
Məcmuələrdə və dövri mətbuatda
dərc olunan məqalələr 104
Dissertasiyalar və avtoreferatlar 132

Произведении. Книги 135
Литературно-критические и
публицистические статьи 136

О нём. Книги 142
Материалы опубликованные в
периодической печати 145
Авторефераты и диссертации 150

Əlavələr 152
Köməkçi göstəricilər 158

Firidun bəy Köçərli
Biblioqrafiya

Kompyuter yığımı: ***Könül İmanova***

Ünvan: AZ-10-22 Bakı ş., Səməd Vurğun küç.88
WEB site:www.clb.az
E-mail: childlibbaku@yahoo.com

Çapa imzalanmışdır: 19.11.2014
Sifariş №1. Tiraj: 300
Pulsuz

Mətbəənin direktoru: ***Elman Qasımov***
Dizayner: ***Mətanət Əliqızı***

Formatı 60x90 1/16. Həcmi 11 ç.v.
Sifariş № 408.

«Zərdabi LTD» MMC Nəşriyyat Poliqrafiya müəssisəsi
☎ iş (012) 514-73-73, mob. (050; 055; 070) 344 76 01
e-poçtu: zerdabi_em@mail.ru